

MÄNSKLIGA RÄTTIGHETS- DAGARNA

Mänskliga Rättighetsdagarna är tillsammans med utbildningen i mänskliga rättigheter på Teologiska Högskolan viktiga initiativ som DemokratiAkademien och Föreningen Ordfront varit med om att ta. Idag är Mänskliga Rättighetsdagarna en viktig samlingsplats och fokuseringspunkt i arbetet för att mänskliga rättigheter ska bli en självklar beståndsdel av svensk demokrati. Uppgiften är att bidra till att skapa en uthållig demokratisk kultur genomsyrad av respekt för mänskliga rättigheter.

Några av oss som arbetat med Mänskliga Rättighetsdagarna berättar historien om hur dagarna har växt fram.

Varje år framträder en rad inbjudna talare från olika länder. Vi publicerar sju talare från Mänskliga Rättighetsdagarnas femton år: Vandana Shiva anklagade på Mänskliga Rättighetsdagarna 2005 de internationella handelsavtalen för att vara ett planerat folkmord på fattiga bönder. Hennes hopp står till aktioner på den lokala arenan, där kan vi börja återskapa vår frihet. Samen Ole Henrik Magga underströk 2006 vikten av att Sverige går till handling när det gäller att respektera samernas rättigheter som urfolk. Kathy Kelly, amerikansk icke-våldsaktivist, berättade 2007 om motståndet mot USA:s krig mot Irak. Den syriske filosofen Sadik J Al-Azm ställde sig frågan 2008 om islam är förenlig med demokrati och mänskliga rättigheter och gjorde en kuslig förutsägelse om Iraks framtid. Hanne Petersen hävdade 2008 att minoriteter och urfolk är de första världsmedborgarna. Inuiten Sheila Watt-Cloutier vittnade 2009 om hur klimatförändringarna hotar hennes folks existensgrundval och att inuiterna kräver att USA tar sitt ansvar för klimatförändringarna. Abdinoor Mohammed, flykting från Somalia, beskrev 2009 den afrikanska utvandrarens situation: ingenstans att stanna, ingenstans att gå.

L.E.

Anki Wetterhall, Caroline Matsson och Leif Ericsson:

Mänskliga Rättighetsdagarna – Europas största samverkansmöte om mänskliga rättigheter

Utbilda medborgarna i mänskliga rättigheter! Det beslöt FN 1993 i Wien att uppmana medlemsstaterna. Tre år senare gjorde frikyrkornas Teologiska högskolan i Stockholm (THS) tillsammans med Föreningen Ordfront, Demokrati-Akademien och Fonden för mänskliga rättigheter slag i saken och startade den första grundläggande högskoleutbildningen i mänskliga rättigheter i Sverige.

När utbildningen i mänskliga rättigheter på THS hade funnits ett par år insåg vi att forskare och lärare på högskolor och universitet, ansvariga på myndigheter, aktivister i frivilligorganisationer och politiker engagerade för mänskliga rättigheter inte hade kontakt med varandra. Så föddes idén om Mänskliga Rättighetsdagarna. Det stod också klart att vi behövde knyta bredare kontakter för att kunna hålla en hög kvalitet på undervisningen och för att ideella organisationer, myndigheter och universitet skulle få upp ögonen för vikten av ökad kunskap i mänskliga rättigheter. Mänskliga rättigheter var fortfarande något i hög grad okänt i Sverige – och i den mån det var känt mötte vi ofta en djupt rotad skepsis.

Redan i den första konceptskiss över Mänskliga Rättighetsdagarna från 1999 där Fredrik Kron sammanfattade diskussionerna var syftet att civilsamhället skulle ta ett tydligt initiativ för att lyfta fram mänskliga rättigheter i Sverige. Det gällde att »skapa en återkommande mötesplats för praktiker och forskare som arbetar med mänskliga rättigheter. Ett forum för forskare, frivilligorganisationer, politiker, myndigheter och utbildningsinstitutioner«. Nyckelorden var mötesplats och forum. Det skulle vara en blandning av debatter, forskningsseminarier, workshops och pågå under minst två dagar, ha kvällsprogram med en mäsas och ett torg där organisationer och institutioner kunde presentera sig själva och sin verksamhet och där det fanns plats för speakers corners och öppna workshops. Vi sneglade lite på Bokmässan i Göteborg och deras framgångsrika upplägg.

Det var tänkt att Mänskliga Rättighetsdagarna skulle gå av stapeln i Stockholm första gången, men därefter kunde arrangemanget äga rum på andra orter i Sverige. Det inledande temat tänkte vi kunde vara utbildning och forskning i mänskliga rättigheter. Men flera frågor trängde sig fram som tänkbara teman: folkrättens förändring efter Kosovokriget, den svenska rättsstatens förändring i och med EU-anslutningen samt den svenska religionsfriheten.

Tack vare THS nära band till Missionsförbundet ställde Immanuelskyrkan

i Stockholm upp med lokaler så gott som gratis. Den var idealisk med sin stora kyrksal och många mindre seminarier. Frikyrkorna har en lång erfarenhet av att skapa attraktiva samlingslokaler.

Utöver de organisationer som tillsammans drev utbildningen i mänskliga rättigheter knöts Utrikespolitiska institutet till den grupp som stod som arrangörer. Ordfront och DemokratiAkademin tog på sig att ha initiativet och ledningsansvaret, och därmed det ekonomiska ansvaret. Vi tänkte oss ett nära samarbete med människorättsinstituterna i Norden: Raoul Wallenberg institutet i Lund, Institutt for menneskerettigheter i Oslo, Danske center for Menneskerettigheter i Köpenhamn och Institutet för mänskliga rättigheter i Åbo.

Vi var på det klara med att till största delen måste Mänskliga Rättighetsdagarna varasjälvfinsierade genom deltagar- och utställaravgifter, men en grundfinansiering skulle sökas från Riksbankens Jubileumsfond, Sida och regeringen. Kostnaden uppskattade vi till en knapp miljon kr med drygt 500 deltagare.

De första Mänskliga Rättighetsdagarna lockade cirka 700 personer till Immanuelskyrkan. Projektledare var Pernilla Johansson. De första gångerna arrangerades dagarna vartannat år, men redan 2004 beslöts att arrangemanget skulle äga rum varje år.

Teman

Det första året 2000 hade vi inget särskilt huvudtema. De ämnen vi fokuserade på var bland annat utbildning i mänskliga rättigheter, behovet av en nationell handlingsplan, folkrättens förändring efter Kosovokriget och EU-stadgan om grundläggande rättigheter. De två dagarna rymde tjugo olika programpunkter – tal, seminarier och workshops.

Två år senare var temat »De mänskliga rättigheternas frontlinjer« där vi tog upp mänskliga rättigheter i ett multikulturellt samhälle samt islam och mänskliga rättigheter. Inom 35 olika programpunkter behandlades en mängd ämnen, bl. a. rätten till medicin, asylrätten, mäns våld mot kvinnor i nära relationer, bistånd och rättigheter, polisarbete och mänskliga rättigheter, den nya nationella handlingsplanen för mänskliga rättigheter, ockupationen av Palestina, Rwanda tio år efter folkmordet samt polisens agerande mot demonstranterna i Göteborg 2001. På kvällen bjöds på Balkan-fest i Spårväghallarna med balkanmusik av Süperstar Orkestar och balkanbuffé.

2004 hade vi inte något särskilt huvudtema, men programmet kretsade kring krisen i FN och de mänskliga rättigheternas vacklande ställning internationellt. Året därpå fanns det sex olika teman: FN och framtiden – nya hot kräver nytt säkerhetstänkande, Mänskliga rättigheter i arbetslivet, Kvinnors

rättigheter, Rätten till asyl, Myndigheternas ansvar för mänskliga rättigheter samt Rättssäkerhet och terroristbekämpning.

Från och med 2006 försöker vi att formulera ett övergripande tema för programmet varje år. »Hur kan vi leva tillsammans – jämlika och olika?« var temat 2006 med bland andra f. d. ärkebiskopen K. G. Hammar i ett öppningssamtal. Året därpå, 2007, »Krig och fred«. 2008 då FN:s deklaration om mänskliga rättigheter fyllde 60 år var huvudtemat »Urfolks och minoriteters mänskliga rättigheter«. Året därpå, 2009, var temat »Mänskliga rättigheter och klimatkrisen« och 2010 »Från ord till handling« – frågan ställdes om och hur Sverige lever upp till de internationella konventioner som vi undertecknat. Var myndigheter, kommuner, landsting osv. medvetna om vilket ansvar de har och har de den kompetens och utbildning som krävs för att garantera de mänskliga rättigheterna? Programmet hade nu växt till 100 programpunkter som avverkades under två dagar.

2011 var temat »Gränslösa Rättigheter?« och tog upp migration, medborgarskap och mänskliga rättigheter. 2012 ställdes frågan »Vem har rätt till rättigheter?« och 2013 var temat »Wienkonferensen 20 år« – den FN-konferens 1993 som spelade en viktig roll som nytändning för arbetet med mänskliga rättigheter. 2014 var temat kultur: »Röster för rättigheter«.

Huvudtalare och program

Varje år är ett stort antal svenska och internationella talare inbjudna och det kan vara svårt att hävda att någon eller några är huvudtalare, men det går att ge några glimtar från de olika åren. 2000 talade FN:s vice generalsekreterare Louise Fréchette om att de framsteg som mänskliga rättigheter gjort i form av bindande internationella konventioner nu måste resultera i motsvarande nationell lagstiftning som innebär att det viktigaste steget tas: att mänskliga rättigheter förverkligas på nationell nivå. James Griffin, professor i moralfilosofi i Oxford, talade om idén om mänskliga rättigheter och sir Nigel Rodley om arbetet mot tortyr.

2002 diskuterade dr David Miller, också han från Oxford, mänskliga rättigheter i en multikulturell värld och dr Abdullahi An-Náim, expert på islam och mänskliga rättigheter, prövade tankarna på en inte bara individfokuserad syn på mänskliga rättigheter. Elisabeth Rhen, från UNIFEM, talade om kvinnor i väpnade konflikter.

2004 tog Hans Blix upp krisen i FN och menade att »FN är i ett svårt läge efter att president Bush ingrep i Irak mot FN:s bemyndigande. Kriget genomfördes på en falsk diagnos. USA är kallsinnigt mot FN. En utvidgning av säkerhetsrådet krävs, men viktigare är att staterna är inställda på att samarbeta.

Ekonomi har globaliserats men det krävs att etiken globaliseras, att vi skapar en gemensam vardagsgrund«. Vandana Shiva, indisk fysiker, ekolog och aktivist hade satt rubriken »Globalisering av girighet« på sitt tal.²⁰ »Mänskliga rättigheter är kärnfrågan men det är inte mänskliga rättigheter som har globaliserats utan girigheten, de stora bolagens och Världshandelsorganisationens girighet. WTO betyder folkmord, tusentals bönders självmord i Indien är ett led i en folkmordspolitik«, hävdade hon. Den tredje huvudtalaren, Erkki Kourola, domare i Internationella brottmålsdomstolen som deltagit i förarbetet till de internationella brottmålsribunalerna i f. d. Jugoslavien och Rwanda sa: »Den 1 juli 2002 trädde Internationella brottmålsdomstolens stadgar i kraft. Jag vill lyfta fram frivilligorganisationernas roll. Det är det civila samhället som med framgång har drivit kampanjen att få till stånd Internationella brottmålsdomstolen, ICC.«

Året därpå var sir Marrak Goulding, Oxford university, utrikesminister Laila Freivalds och FN:s f. d. rättschef Hans Corell huvudtalare. Alla tre talade om krisen i FN och hoten i världen. På kvällen bjöds på buffé från en närbelägen etiopisk restaurang.

Soraya Post, romsk mänskliga rättighetsaktivist, öppningstalade 2006 i Caroli kyrka i Malmö. Hennes berättelse om sin uppväxt i Göteborg grep känslomässigt åhörarna i den fullsatta kyrkan. Ole Henrik Magga²¹, professor vid Samiska högskolan i Kautokeino och f. d. ordförande för FN:s permanenta urfolksforum, underströk den stora internationella betydelsen om Sverige erkänner samernas självbestämmande och frågade sig: »Samerna är Europas urfolk men varför ratificerar inte Sverige urfolkskonventionen? Medan den svenska regeringen hukar i sin nationella handlingsplan för mänskliga rättigheter och skriver att urfolkskonventionen ska ratificeras 'så snart det låter sig göras' har Norge agerat snabbt och nytänkande.« Ett stort seminarium diskuterade förslaget till en nordisk samekonvention som arbetats fram med Carsten Smith, f. d. ordförande för Høyesterett i Norge, som ordförande.

Ett av huvudtalen detta år skulle ha varit journalisten Anna Politkovskajas om vart Ryssland var på väg. Vi hade köpt flygbiljett till henne men den gick inte att skicka elektroniskt till henne i Moskva. Eftersom Anki Wetterhalls man då arbetade i Moskva var tanken att han skulle ta med sig biljetten och överlämna den till henne. Biljetten låg hemma på Ankis köksbord. Ja, sedan vet ni alla vad som hände. Anna Politkovskaja mördades utanför sin lägenhet i Moskva. Det var så absurt att se hennes biljett på bordet hemma och så var

---

20 Vandana Shivas tal återges på sid 210.

21 Ole Henrik Maggas tal återges på sid 219.

hon mördad. Genom Anki Wetterhalls kontakter i Ryssland kom istället Anna Politkovskajas vän Madina Magomadova från organisationen »Tjetjeniens mödrar« som söker efter spårlost försvunna och bortförda från Tjetjenien och Ludmilla Alekseeva, en av Rysslands främsta människorättskämpar och en av grundarna av den första Helsingforskommittén. De är bägge två mycket modiga och fascinerande kvinnor, vars tal i Caroli kyrka om Anna Politkovskaja berörde oss mycket. Madina Magomadova, en rysk aktivistbabushka, levde med ständiga hot och ringde regelbundet hem till sin son i Ryssland och berättade exakt när och hur hon reste och var hon bodde för att det skulle gå att spåra henne om hon försvann.

Palestiniern Sulaiman Al Hamri och israelen Or Tomer berättade om rörelsen »Combatants for peace«, där veteransoldater från Palestina och Israel gått samman i en fredsrörelse för att lägga ned vapnen. På ett seminarium redogjorde den svenska polisen för sin nya taktik efter Göteborgskravallerna 2001, nu var det dialog som skulle gälla istället för batong. Men någon minut efter seminariet inträffade en tragikomisk incident. En gatuteater från International Solidarity Movement hade arrangerat en låtsas-check point utanför entrén till Malmö högskola och spelade upp en scen där en skådespelare utklädd till israelisk soldat med en k-pist i plast grep en kvinna i palestinsk sjal. En polisbil i hög fart körde fram och ut rusade en polis som började slåss med batong trots att skådespelarna ropade »Det är bara teater«. Efter en stund började polismannen förstå sammanhanget och slutade slå. Innan han hoppade in i polisbilen väste han: »Om ni anmäler mig anmäler jag er!«

Ett mer filosofiskt tankeväckande seminarium var när psykiatern Dirk De Wachter från Belgien redogjorde för sin tolkning av Emmanuel Levinas tankar och faran att mänskliga rättigheter blir sterila och ihåliga. Levinas talade om relationen till »den andre«, det sårbara och försvarslösa ansiktet hos den andre kräver inte medlidande utan rättvisa.

Till temat »Krig och fred« 2007 hade vi bjudit in f.d. FN-generalen Roméo Dallaire som ledde FN-trupperna i Rwanda som hindrades av säkerhetsrådet att ingripa för att stoppa folkmordet. Upplevelserna i Rwanda och skuld känslorna över att inte ha räddat fler än han gjorde tog Dallaire mycket hårt, han gjorde flera självmordsförsök och en tid levde han som alkoholist och uteliggare vid återkomsten till Kanada. I sista stund blev han tvungen att lämna återbud och kom aldrig till Mänskliga Rättighetsdagarna. Jan Eliasson talade om principen »Skyldighet att skydda« som FN slog fast 2005 efter misslyckandena i Rwanda 1994 och Srebrenica 1995. Hiroshimas borgmästare Tadatoshi Akiba verkar intensivt för att en värld utan kärnvapen ska vara verklighet 2020. Han leder kampanjen »Cities Are Not Targets« där städer proklamerar

sig som kärnvapenfria zoner i protest mot att många kärnvapen är riktade mot städer. Han lyfte fram att även Barack Obama sagt sig vara beredd att använda taktiska kärnvapen. Vi försökte att få borgarråden i Stockholm att ta emot Tadatoshi Akiba men de ansåg sig inte ha tid. Den amerikanska fredsaktivisten Kathy Kelly talade om att stoppa USA:s krig i Irak!²² Hon hade riskerat tolv års fängelse för att hon skickat mediciner och leksaker till Irak och dömts till höga böter som hon vägrat att betala. Bland talarna fanns även David Tolbert, vice chefsåklagare vid Internationella krigsförbrytartribunalen för f.d. Jugoslavien, Ruth Manorama, en av dalitrörelsens mest kända kvinnor, och Abdi-Noor Mohamed som talade om den afrikanska flyktingens dilemma: »Ingenstans att gå. Ingenstans att stanna.«²³

Vi hade arrangerat ett litet krigsspel med politiker och militär där en tänkt svensk regering tvingas ta ställning till en situation där svenska soldater i utlandstjänst var inblandade i övergrepp på civila. Tyvärr visade det enkla spelet att militären saknade förmåga att hantera situationen. Istället valde de reflexmässigt att förneka det inträffade och skylla på medierna.

En mer organiserad monterutställning genomfördes för första gången. Mitt i utställningen parkerade Folke Bernadotteakademin en av de sista existerande Vita Bussarna.

Året därpå var Victoria Tauli-Corpuz, ordförande för FN:s permanenta urfolksråd, en av huvudtalarna och talade om betydelsen av urfolksdeklarationen som antogs av FN 2007 i september efter många års förhandlingar: »Vi är inte problemet! Vi urfolk är en del av lösningen.« FN:s särskilde rapportör om urfolk, Rodolfo Stavenhagen, talade om hur urfolks existensvillkor hade förändrats och hotades, professor John Borrows jämförde urfolks rättigheter i Kanada och Sverige. David B. Roosevelt berättade om sin farmor Eleanor Roosevelt, »hela världens farmor«, som hade lett arbetet med att formulera FN:s deklaration om mänskliga rättigheter som antogs i december 1948. Professor Hanne Petersen gjorde en spännande förutsägelse om att urfolk är de första världsmedborgarna!²⁴ Författaren Sven Lindqvist talade om vår tid som folk-mordens tid. Biskop Sebastian Bakare från Zimbabwe, årets Per Angerpristagare, höll ett uppfordrande tal som i Albert Luthulis och Desmond Tutus anda slutade i uppmaningen »We need individuals« – människor med civillikage och samvete.

---

22 Kathy Kellys tal återges på sid 227.

23 Abdi-Noor Mohammeds tal återges på sid 268.

24 Hanne Petersen tal återges på sid 246.

I december 2009 skulle FN:s stora klimatmöte äga rum i Köpenhamn då världens stater skulle enas om ett nytt bindande avtal om utsläppsminskningar för att stoppa temperaturstegringen och därmed ödesdigra klimatförändringar. Sheila Watt-Cloutier, inuit och klimataktivist, talade om »Mitt folk är utrotningshotat«²⁵ på Mänskliga Rättighetsdagarna på Stockholmsmässan 2009. Hon hade tillsammans med 62 inuiter, jägare och åldermän, stämt USA inför den Inter-Amerikanska Kommissionen för mänskliga rättigheter för att ha vållat skador på andra länder och folk. Mänskliga rättigheter har blivit ett viktigt begrepp och politiskt verktyg för de mest avlägset boende och undertryckta människorna i världen. Den framstående klimatforskaren Saleemul Huq från Bangladesh slog fast att vi har mänsklighetens öde i våra händer och förklarade: »Om väst åter förnekar sitt ansvar kommer den dag då de fattigaste länderna förklarar krig mot väst.« Clarisse Kehler Siebert från Stockholms Environment Institute talade om att utsläppsländerna är skadeståndsskyldiga och människorättsjuristen Stephen Humphreys underströk att mänskliga rättigheter betyder förpliktelser för rika. Solenergientreprenören och tillika Folkkongressledamoten Huang Ming berättade om snabba framsteg med ny teknik i Kina. Senare fick vi veta att det inte varit helt enkelt att övertyga kollegorna i Folkkongressen om att det var rätt att delta vid Mänskliga Rättighetsdagarna.

»Humanity on Trial« – antag att året är 2020. Mänskligheten ställdes på Mänskliga Rättighetsdagarna 2009 inför en rättegång dramatiserad av Stina Oscarson där en jury hade att ta ställning till vårt ansvar, till varför vi inte vidtog nödvändiga åtgärder 2009 när vi visste vad som höll på att ske. En rad vittnen från klimatutsatta delar av världen kallades inför juryn vars ordförande var Carl Söderbergh: Sheila-Watt Cloutier, inuit, Bun Peuvchenda från Kambodja, Sultana Begun och Tushar Daring från Bangladesh, Ellen Inga Turi, same från Kautokeino, Shankar Goplakrishanan från Indien, Alivio Aruquipa Lazo och Juan Carlos Alurralde Tejada från Bolivia. De vittnade om hur långt klimatförändringarna redan nått 2009 med issmältning, översvämningar, stormar, minskade glaciärer, torka etc. Tribunalen arrangerades tillsammans med Anna Lindhs Minnesfond och Stockholm Environment Institute.

Men Mänskliga Rättighetsdagarna 2009 misslyckades med att samla klimatorganisationerna i Sverige inför Köpenhamnsmötet om klimatet några veckor senare. Vi upplevde det svårt att få till stånd samarbete mellan de olika miljö- och klimatorganisationer som var engagerade inför Köpenhamns-mötet. Flera organisationer hade mycket avancerade klimatprogram, men

---

25 Sheila Watt Cloutiers tal återges på sid 259.

de var så inriktade på sitt eget arbete att det inte fanns kvar någon ork eller något intresse att samarbeta för att vinna opinionen och makthavarna för en tuffare klimatpolitik. Också våra förhoppningar om att få till stånd ett brett samarbete mellan organisationer med fokus på mänskliga rättigheter och klimat- & miljöorganisationer grusades.

Även om det inte blev något brett deltagande från klimatrörelsen eller något samarbete på det vis vi hade hoppats var Klimataktion och WWF på plats och vi hade ett mycket gott samarbete med SEI samt med Niclas Hellström på Naturskyddsföreningen kring inbjudningar av flera intressanta talare. Intresset och medvetenheten ökade i Mänskliga Rättighetsdagarnas arrangörsorganisationer om att klimatkrisen inte bara är en miljöfråga utan i högsta grad en rättighetsfråga. De diskussioner vi drog igång om klimat i relation till mat, vatten, hälsa, bostad etc. samt diskussionen om begreppet »klimatflyktning« var en ganska ny diskussion för många av våra organisationer. Däremot lyckades vi inte skapa en riktig kraftsamling inför Köpenhamn som vi hoppats. Vi saknade förmåga att nå ut om att klimatförändringarna leder till att majoriteten av världens befolkning, särskilt de fattiga, kommer att drabbas av kränkningar av grundläggande mänskliga rättigheter.

Tillsammans med Forum Syd och WWF undertecknade Mänskliga Rättighetsdagarna ett upprop till Sveriges regering – »Den här hösten skriver vi historia« – med uppmaningen att ta chansen att gå till historien som de som bytte kurs i elfte timmen och började skapa ett hållbart och rättvist globalt samhälle. Men uppropet fick inget genomslag.

Mänskliga Rättighetsdagarna 2010 i Örebro ställde frågan hur mänskliga rättigheter ska förverkligas och inte bara stanna på pappret och i festtalen. Huvudtalare var Thomas Hammarberg, Europarådets kommissionär för mänskliga rättigheter, som talade om »Från stora ord till lokal handling«. Europarådet, som startade som en europeisk demokratirörelse omedelbart efter andra världskriget, lyfter fram civilsamhällets betydelse samt kommuners och regioners ansvar för att säkerställa mänskliga rättigheter. Ytterligare två huvudtalare rymdes i 2010 års program: Mahnaz Afkhami, ordförande för Women's Learning Partnership och tidigare minister för kvinnofrågor i Iran, samt Augustine John, professor i pedagogik, som talade under rubriken »Att främja rättvisa och mänskliga rättigheter och bekämpa diskriminering«. Ordförande i kommunfullmäktige i Örebro, kristdemokraten Lars O. Molin, engagerade sig starkt för att Mänskliga Rättighetsdagarna skulle arrangeras i Örebro. I Europarådet hade han valts till ordförande för en grupp som särskilt arbetade med kommuners och regioners människorättsarbete.

Arbetet med att locka myndigheter till Mänskliga Rättighetsdagarna fick

sitt genombrott i Örebro 2010 då vi hade inlett ett samarbete med Sveriges Kommuner och Landsting, SKL, och uppmuntrades mycket av Örebro kommun. Efter det stod myndigheterna i kö för att få vara med. Det var en rätt märklig känsla då en av de viktiga statliga myndigheterna ringde och ville ha ett seminarium och vi fick säga att vi inte hade plats. Nåja, det ordnade sig till viss del, de fick plats för ett miniseminarium.

2010 utvecklade vi för första gången ett ambitiöst kvällsprogram under Mänskliga Rättighetsdagarnas inledningskväll. Den första »MR-galan« gick av stapeln med informella intervjuer med huvudtalarna, dansföreställning med Kompani Rande-Vo, musik av Maria Johansson med band samt musik och poesi med Emil Jensen.

Med start 2010 fördjupades också satsningarna på att väva in kulturprogram i Mänskliga Rättighetsdagarna, något vi hade inlett under 2008 års evenemang i Luleå. Sedan dess har teaterföreställningar, dans, filmprogram, litteraturuppläsningar samt foto-, video- och bildkonst varit återkommande inslag i programmet. Många kulturarbetare och kulturinstitutioner har blivit mer eller mindre fasta samarbetspartners. Exempelvis har regissörer som Stina Oscarson och Hedda Krausz Sjögren satt upp föreställningar vid ett flertal tillfällen.

2011 var rubriken »Gränslösa Rättigheter? Migration, medborgarskap och mänskliga rättigheter« och evenemanget lämnade Älvsjö och Stockholmsmässan till förmån för Kulturhuset Stockholm och närbelägna Scandic Sergel Plaza. Liz Fekete, chef för Institute for Race Relations i London, huvudtalade om Europas stängda gränser och den växande rasismen under rubriken »A Sustainable Enemy: How Islamofobia threatens human rights«. Ytterligare en huvudtalare var Fateh Azzam: »The Human Rights of Non-citizens: View from the Middle East«. I programförklaringen konstaterade vi att mänskliga rättigheter inte har några gränser, men att för den enskilda individen är gränser en högst påtaglig del av verkligheten och ett hinder för att få sina rättigheter tillgodosedda. Temat berörde migration och flyktingströmmar till Sverige och övriga världen och ställde frågor som: Hur kommer det sig att det finns så många flyktingar? Vilka är de och varför flyr de sina hem? Hur påverkar EU:s gemensamma asylpolitik Sverige? Riskerar Europa att bli ett »fort Europa« som det blir allt svårare att få tillträde till? Eller är det redan fallet?

Årets program bjöd också på ett digert kulturprogram med bland annat läsningar av ett stort antal fristadsförfattare, musik med Barbara Hendricks och Behrang Miri, stand up med Zinat Piradeh och Özz Nujjen samt projektet Convergences, elva videoverk om migration kurerade av Lara Szabo Greisman.

En annan ny satsning var ett särskilt program riktat till lärare och pedagoger, samt programtips för den lärare som ville besöka Mänskliga Rättighetsdagarna med sin klass. Programmet distribuerades till samtliga gymnasieskolor i Stockholms stad i samarbete med utbildningsförvaltningen, som också kontaktade skolledare och rektorer med en uppmaning att delta. Ett uppsving i deltagandet för dessa grupper syntes, men fortfarande ett mycket blygsamt deltagande.

I samarbete med organisationen Retoy och Kulturhusets Rum för barn genomfördes också en parallell konferens – Barnens Mänskliga Rättighetsdagar. Vid avslutningsceremonin överlämnades resultaten från barnens konferens till kommunalråd Thomas Martinsson från Göteborg som en stafettpinne inför 2012 års evenemang.

Att vi fick möjlighet att för första gången flytta in i Kulturhusets lokaler mitt i Stockholm city berodde på Tribunal 12, ett ambitiöst samarbetsprojekt med Stockholms stad som huvudman som inletts redan 2010. Tribunal 12 var en konstnärligt gestaltad tribunal där Europa ställdes till svars för en haverad flykting- och migrationspolitik. I fem akter – »Border control«, »Asylum process«, »Undocumented migrants«, »Detention & Deportation« och »Jury Deliberation and verdict« – presenterades dramatiserade vittnesmål från migranter varvade med expertvittnen. En namnkunnig jury bestående av Nawal El Saadawi, Saskia Sassen, Nuruddin Farah, Sadik J. Al-Azm, Henning Mankell, Parvin Ardalan och B. S. Chimni frågade ut vittnena. Ordförande var Arne Ruth. Samtliga akter finns att se på www.tribunal12.org, där även juryns dom finns publicerad. Tribunal 12 genomfördes på initiativ av Kulturhuset Stockholm inom ramen för projektet Shahrazad i samarbete med MR-dagarna och fristadsnätverket ICORN.

Året därpå i Göteborg var Richard Wilkinson en av huvudtalarna. Han tog upp sin uppmärksammade forskning om att jämlika samhällen är mer framgångsrika samhällen. Alla vinner på att samhället är mer jämlikt – även de rikas hälsa och livslängd ökar. Temat för Mänskliga Rättighetsdagarna 2012 var »Vem har rätt till rättigheter?« Under den rubriken avsåg vi att synliggöra »glappet« mellan de rättigheter vi alla har utan diskriminering och hur vi i praktiken åtnjuter dessa rättigheter. Programmet bjöd på diskussioner om ojämlikhet i resurser, makt och förutsättningar att få sina rättigheter tillgodosedda. Om rättvise- och rättighetsfrågor ur ett både globalt och lokalt perspektiv. Men också om individens och civilsamhällets möjlighet att förändra och göra skillnad.

Andra intressanta namn i programmet var Ruth Manorama, dalitaktivist, som talade under rubriken »India's hidden apartheid« och 2012 års Stieg

Larssonpristagare Maryam al- Khawaja, demokrati- och människorättsaktivist från Bahrain. Populära seminarier var bland andra samtalet mellan Gudrun Schyman, Maria Sveland och Daniel Poohl om sambandet mellan rasism och misogyni under rubriken »Män som hatar kvinnor« samt »Antiziganism in Europe« med Soraya Post, Thomas Hammarberg, Maria Leissner med flera.

2012 utvecklades utställartorget till ett riktigt omfattande mässområde med över 80 utställningar, 3 scener, 1 twittervägg och ett antal aktivitetsytor där manifestationer, rådgivning om mänskliga rättigheter och »lunchbeat« fick ta plats.

Per Angerpriset fick 2012 också en intressant breddning med en avstickare till Angered, Göteborgsstadsdelen där diplomaten Per Anger hade sina rötter. Här fick skolungdomar möjlighet att samtala med årets pristagare Sapiyat Magomedova om civilkurage, aktivism och mod.

Inför Mänskliga Rättighetsdagarna 2012 inleddes ett ambitiöst samarbete med Göteborgs stad, Västra Götalands-Regionen, Länsstyrelsen i Västra Götaland och Göteborgs universitet. En lokal arrangörsgrupp bildades som i mycket högre grad än i tidigare värdstäder också var med och finansierade arrangemanget.

2013 återvände Mänskliga Rättighetsdagarna till Stockholm och Kulturhuset som nu slagits samman med Stadsteatern och rymde än mer program. Dessutom gjorde ett spännande samarbete med Unga Klara att Mänskliga Rättighetsdagarna upptog hela byggnaden. Huvudtalare var Hans Rosling som talade under rubriken »Statistik som du aldrig sett den förr«. En annan av årets mest intressanta talare var Paul Rusesabagina, uppmärksammad för sina insatser i samband med folkmordet i Rwanda, som talade om mod och civilkurage.

Årets tema, uppmärksammandet av att det gått 20 år sedan Wienkonferensen, syntes mer i samtal och seminarieform än i huvudtalet. I ett stort antal samtal granskade vi vad som har hänt med de principer som antogs i Wiendeklarationen. Har utvecklingen stannat upp, och varför i så fall? Har alla rättigheter samma status och skydd? Hur ser arbetet mot rasism, diskriminering och främlingsfientlighet ut? Var finns framgångarna och var finns bakslagen? Hur har rätten till utveckling förverkligats? Och varför har vi i Sverige fortfarande inget nationellt institut för mänskliga rättigheter? Precis som i Wienkonferensen lyftes många rättighetsområden fram och publikens reaktioner växlade mellan tillförsikt och misströstan. Visst kunde 90-talet i backspegeln kännas som en rättigheternas guldålder. Men tydligt blev också att många framsteg gjorts sedan Wien, inte minst i arbetet med att skapa ett »rättighe-

ternas maskineri« med institutioner och ramverk. Ett av dagarnas mest intressanta samtal kom redan under invigningen då Elisabeth Abiri, Thomas Hammarberg, Soraya Post, Gertrud Åström och Christina Johnsson i ett öppningssamtal reflekterade kring Wienkonferensens betydelse och resultat.

För första gången utökades tvådagarskonferensen med en kostnadsfri extradag för allmänheten, vilket blev en succé. Publiktrycket under lördagsmorgonen överträffade alla våra förväntningar.

2014 arrangerades Mänskliga rättighetsdagarna i Umeå Folkets Hus. Under rubriken »Röster för rättigheter« diskuterades kultur och mänskliga rättigheter på flera vis. Både rätten till kultur och kulturella uttryck som verktyg för att skydda och stärka de mänskliga rättigheterna i bredare bemärkelse. Programmet bjöd på mer kulturella uttryck än vanligt – ett flertal pjäser sattes upp, bland annat uruppfördes en specialskriven pjäs om de tidigare Per Anger-pristagarna inför Per Anger-prisets 10-årsjubileum. Ett antal konstutställningar och installationer visades upp och det bjöds på musik med bland andra Maxida Märak från Musiker mot Rasism och poesiuppläsning med Revolution Poetry.

Huvudtalare var fredspristagaren Rigoberta Menchú Tum som talade om urfolkens rättigheter och André de Quadros, musikprofessor som övertygande visar hur musiken är en väg till fred och större respekt för mänskliga rättigheter. I ett stort antal programpunkter beskrevs kulturens makt och maktens rädsla för kulturen. Många diskussioner handlade också om vem kulturen är till för, vem som får utöva den och ta del av den och vem som stängs ute. Populära seminarier var bland andra »Våga vägra vithetsnormen – för allas lika rätt till kultur« där Diskrimineringsombudsmannen (DO) bjöd på ett samtal om vithetsnorm i svenskt kulturliv samt »Mediernas muslimer« där studieförbundet Ibn Rushd talade om glappet mellan mediebild och verklighet.

Succén med en gratis lördag följdes upp och lockade många Umeåbor, inte minst ungdomar. Ett fullsatt Folkets Hus jublade över att Edward Snowden²⁶ tilldelades Ordfronts Demokratipris 2014.

Vision och syfte

Ursprungligen formulerades huvudsyftet med Mänskliga Rättighetsdagarna som att upprätta mötesplatser nationellt och regionalt för forskare, praktiker, politiker och aktivister som arbetar med olika aspekter av mänskliga rättigheter inom universitet, skola, företag, stat, kommun och frivilligorganisationer. Att akademikers, policyskapares och människorättsaktivisters ansträng-

---

26 Edward Snowdens samtal med Brian Palmer i samband med prisutdelningen återges på sid 360.

ningar skulle länkas till varandra och att kunskapen om mänskliga rättigheter skulle kunna öka genom Mänskliga Rättighetsdagarna.

Under 2007 kände arrangörsorganisationerna ett behov av att utveckla syftet med Mänskliga Rättighetsdagarna. Särskilt Svenska kyrkan, Svenska Helsingforskommittén, Ordfront och DemokratiAkademien tog aktiv del i målsättningsdiskussionerna. I januari 2008 enades huvudarrangörerna om en preciserad formulering av visionen och syftet med Mänskliga Rättighetsdagarna:

Idén om mänskliga rättigheter är ett av mänsklighetens största framsteg. Respekten för mänskliga rättigheter är grundvalen för frihet, fred, rättvisa, demokrati och hållbar utveckling. Mänskliga Rättighetsdagarnas övergripande målsättning är att bidra till att respekten för de mänskliga rättigheterna genomsyrar samhället.

Mänskliga Rättighetsdagarna ska vara Nordens viktigaste samlade mötesplats för frågor kring mänskliga rättigheter.

Mänskliga Rättighetsdagarna syftar till:

att bredda och fördjupa det offentliga samtalet

att lyfta de mänskliga rättigheterna högre upp på den politiska dagordningen

att utveckla samarbetet mellan frivilligorganisationer och de myndigheter som har ett särskilt ansvar för mänskliga rättigheter

att erbjuda kunskap och metoder för praktisk tillämpning av de mänskliga rättigheterna

att lyfta fram utmaningar inom mänskliga rättighetsområdet

att möjliggöra skapandet av nätverk

Till detta upprättades årliga målsättningar med tanke på den stad där arrangementet äger rum och temat för året. Ambitionen var att aktivt utveckla nya mötesformer som underlättar kontakter med olika målgrupper, och att ligga i framkant i utvecklingen av metoder och verktyg som kan användas för att implementera mänskliga rättigheter i praktiken. Genom att knyta samman olika kompetenser inom Mänskliga Rättighetsdagarnas nätverk kunde seminarier och kortutbildningar riktas till särskilda yrkesgrupper. Strävan ska vara att permanenta Mänskliga Rättighetsdagarna som en av Nordens viktigaste mänskliga rättighetsinstitutioner och att politiker och andra makthavare utnyttjar forumet för debatt. Viktigt var också att fortsätta arbetet med att sprida arrangementet geografiskt.

Per Angerpriset

Forum för Levande Historia tog 2007 kontakt med Mänskliga Rättighetsdagarna och föreslog att Per Angerpriset skulle delas ut på Mänskliga Rättighetsdagarna. Priset hade regeringen instiftat 2004 till minne av diplomaten Per Anger som tillsammans med Raoul Wallenberg räddade många judar undan Förintelsen. Priset ges varje år till en person som gjort stora humanitära och demokratifrämjande insatser. Pristagarna nomineras av nio ideella organisationer, bland annat Amnesty och Civil Rights Defenders (tidigare Svenska Helsingforskommittén). En jury väljer därefter pristagaren bland de nominerade kandidaterna. Från och med 2007 har priset delats ut under högtidliga former på Mänskliga Rättighetsdagarna. Det första året var kronprinsessan Victoria prisutdelare. Priset har getts till följande personer och organisationer:

2007	Yolanda Becerra, ordförande för kvinnoorganisationen Organización Femenina Popular i Colombia
2008	Biskop Sebastian Bakare, Zimbabwe
2009	Brahim Dahane, som kämpar för sitt land Västsaharas frihet
2010	Elena Urlaeva, en av förgrundsgestalterna i Alliansen för mänskliga rättigheter i Uzbekistan
2011	Narges Mohammadi, talesperson för den iranska organisationen Defenders of Human Rights Centre, som förser politiska fångar med försvarsadvokater
2012	Sapiyat Magomedova, advokat som arbetar för mänskliga rättigheter i Dagestan
2013	Justine Ijeomah, som grundade organisationen HURSDEF, Human Rights Social Development and Environmental Foundation i Nigeria
2014	Rita Mahato, människorättsförsvarare från Nepal, för hennes arbete för våldsutsatta kvinnor i Nepal

På Mänskliga Rättighetsdagarna 2014 i Umeå var det premiär för *Den tomma stolen*, en pjäs om de tio aktivister som fått Per Angerpriset.

Värdstäder

De första fyra gångerna – 2000, 2002, 2004 och 2005 – hölls Mänskliga Rättighetsdagarna i Stockholm. Efter tre gånger tog vi steget att göra arrangemanget årligt återkommande.

Första gången kom cirka 700 deltagare, andra gången cirka 1 200. När vi fyllde Immanuelskyrkan med över tusen personer sa brandskyddsreglerna stopp

och vi var tvungna att söka andra lokaler. 2005 hade vi vuxit ur kyrkans stora lokaler trots att vi fick tillgång till den Evangeliska Frikyrkan Korskyrkans lokaler på andra sidan Birger Jarlsgatan. Antalet seminarier var 30-40. Nu var vi mogna att ta upp den ursprungliga tanken att inte bara vara i Stockholm.

Vi skrev brev till några organisationer, Svenska Röda Korset och Svenska Kyrkan och några universitet, som vi trodde kunde vara intresserade av att stå som värdar för Mänskliga Rättighetsdagarna och som hade tillräckligt stora resurser och lokaler. Vi fick positiva svar från Röda Korset i Malmö att de kunde tänka sig att vara värd 2006 eller 2007 och samarbeta lokalt, bland annat med Malmö högskola och kommunen. Från Röda Korset i Norrbotten kom också ett positivt svar om intresse att arrangera dagarna i Kiruna/Kautokeino 2007 eller 2008 med temat »Minoriteter och urfolk«. Från Göteborgs universitet svarade Elisabeth Abiri att de kunde tänka sig att stå värd, men tidigast 2007.

Det var en stor utmaning 2006 att arrangera Mänskliga Rättighetsdagarna för första gången på en annan ort – i Malmö. Vi hade inte råd att hyra ett konferenscenter utan var välkomna att utnyttja de av Malmö högskolas, Svenska Kyrkans och Röda Korsets lokaler som inte var upptagna av deras egna aktiviteter. Två Röda Korsetmedarbetare som fått i uppgift att på deltid arbeta med Mänskliga Rättighetsdagarna hade gjort ett fantastiskt arbete med att bland annat organisera ett stort antal volontärer, men kvällen innan var allt inte klart utan in i det sista satt vi alla tillsammans och skrev namnskyltar m. m. Det fanns inte tillräckligt med lokaler på en plats så de 60 olika programpunkterna ägde rum i lokaler runt hela stan. Huvudsakligen höll vi till i ljusgården och lektionssalar i Malmö högskolas olika hus men också i Kyrkans hus samt Röda Korsets Humanitetens Hus. Högskolan saknade en tillräckligt stor lokal för invigning och avslutning som fick äga rum i Caroli kyrka som låg på tjugo minuters promenadavstånd ner i stan. Vi var oroliga för hur folk skulle hitta och orka gå. Själva hade vi problem med lokalsinnet och gick vilse flera gånger. Deltagarna hittade desto bättre för det mesta och vandrade tåligt i snålblåsten till de olika lokalerna utan att klaga. Mänskliga Rättighetsdagarnas första utlokaliseringsförsök blev mycket lyckat. Programmet växte och det kom drygt 1 000 deltagare, ungefär lika många som i Stockholm. En första fördom som odlades i Stockholm hade punkterats: engagemanget för mänskliga rättigheter var minst lika stort, om inte större, utanför Stockholm.

Några av arrangörsorganisationerna såg nackdelar i den starka kopplingen som funnits mellan Mänskliga Rättighetsdagarna och kyrkor och de föredrog religiöst mer neutrala lokaler. Det gjorde bland andra Röda Korset och Svenska Kyrkan. Därför sågs det som attraktivt att förlägga Mänskliga Rättighets-

dagarna 2007 till Stockholmsmässan i Älvsjö även om det var ett stort ekonomiskt vågspel. Från att ha disponerat lokaler nästan gratis fick vi nu en ny tung utgift. Vi hade fördomar mot Stockholmsmässan från början men blev glatt överraskade. Det fungerade bra och temat »Krig och fred« lockade dubbelt så många deltagare som tidigare år, 2 200, som hade 100 programpunkter att välja på. På kvällen bjöd Glada Hudik-teatern på musik ur den härliga musikalen *Elvis*.

När vi fick kontakt med Luleå kommunledning som var intresserade av att staden skulle stå värd 2008 överraskades vi av deras inställning: »Låt oss göra Mänskliga Rättighetsdagarna i kulturens tecken!« Den socialdemokratiska kommunstyrelseordföranden Karl Petersen förklarade att för Luleåregionens framtid var kultur och öppenhet, tolerans och värderingar som mänskliga rättigheter avgörande om folk skulle stanna och trivas. Fokus på tung industri räckte inte längre. Kommunen och regionen satsade helhjärtat och beslöt tre månader innan Mänskliga Rättighetsdagarna skulle genomföras i Kulturens Hus att stänga gymnasieskolorna i två dagar och att alla elever istället skulle gå med sina lärare på Mänskliga Rättighetsdagarna! Resultatet blev att 4 000 deltagare – som om hela Luleå var på benen! – vandrade runt i staden till 140 programpunkter som ägde rum i Kulturens Hus, Stadshuset, Landstingshuset, Gymnasiebyn och Filmstaden. Vid invigningen blev det publikanstormning. Flera seminarier var överfulla.

Det var en väldig anspänning att klara ett så stort arrangemang med en liten projektledning och knappa resurser. Vi lärde oss mycket för framtiden: utan ett lokalt kansli och det engagemang som Röda Korset Norrbotten stod för hade det inte gått.

En extern konsult utvärderade Mänskliga Rättighetsdagarna i Luleå: »Stor succé i Luleå. Det offentliga samtalet om mänskliga rättigheter har breddats och fördjupats. Mänskliga rättigheter har kommit högre upp på den politiska dagordningen. Samarbetet mellan frivilligorganisationer och myndigheter med särskilt ansvar för mänskliga rättigheter har fördjupats och breddats. Men när det gäller kompetensutveckling för myndigheter kan mycket mer göras på programmet. Stora möjligheter till nya nätverk och att utveckla de som finns. Men lyft fram hållbar utveckling tydligare.« Den ekonomiska omsättningen hade växt till 4,5 miljoner kr.

Trots att temat 2009 på Älvsjömässan i Stockholm om klimatkrisen var högaktuellt ökade inte antalet deltagare, vilket vi hade hoppats på. Vi kände efter två gånger på Stockholmsmässan att det inte var den rätta platsen för Mänskliga Rättighetsdagarna.

Vid Mänskliga Rättighetsdagarna 2010 i Örebro experimenterade vi med fri

entré till miniseminarier och utställningshallen för att öka tillgängligheten. Varje år har 50–90 organisationer och myndigheter montrar där de presenterar sin verksamhet. Sedan 2009 har vi miniscener med miniseminarier i utställningslokalen. En mer organiserad utställning infördes 2007, första året på Stockholmsmässan.

Efter besvikelsen på Stockholmsmässan 2009 och de goda erfarenheterna från centralt belägna lokaler i Malmö, Luleå och Örebro bestämde vi att försöka få arrangera Mänskliga Rättighetsdagarna 2011 i Stockholms Kulturhus. Ett samarbete kring projektet Tribunal 12 öppnade dörrarna. Det blev en publikmässig framgång, även om Kulturhuset inte är en idealisk plats för ett så stort arrangemang. Den största hörsalen rymmer endast 500 personer och många fick inte plats. Tyvärr fick vi inte tillgång till Stadsteaterns stora scen som rymmer betydligt fler. Men nackdelarna uppvägdes av fördelen med att arrangera Mänskliga Rättighetsdagarna centralt i Stockholm.

Göteborgs stad hade tillsammans med Länsstyrelsen och Västra Götalandsregionen samt Göteborgs universitet sedan flera år varit angelägna om att Mänskliga Rättighetsdagarna skulle arrangeras på Svenska mässan. 2012 blev det verklighet. Göteborg hade fattat ett beslut att satsa på mänskliga rättigheter, drivande var inte minst Elisabeth Abiri och Soraya Post samt Anna Jacobsson och Andréa Selven på Göteborgs stad.

2013 arrangerades Mänskliga Rättighetsdagarna på nytt i Kulturhuset i Stockholm. Under flera år hade diskuterats om arrangemanget skulle utökas med en tredje dag som inte skulle vara en vardag. Det experimentet blev nu möjligt i Stockholm med ett gratis lördagsprogram öppet för alla, med bland andra Hans Rosling som talare. Det var en märklig syn att se en kö ringla sig från Plattan på Sergels torg in till Kulturhuset och uppför rulltrapporna där folk väntade på att programmet skulle börja. Personalen på Kulturhuset vittnade om att det aldrig varit så fullt någonsin en lördagsmorgon klockan 10.

När Umeå ansökte om att bli kulturhuvudstad i EU 2014 hade staden med Mänskliga Rättighetsdagarna i sin ansökan och planering. Temat var »Mänskliga rättigheter och kultur«.

Huvudtalare var Rigoberta Menchú som även fått det alternativa nobelpriset för sitt arbete för Guatemalas urfolk, Lusine Dzhanian med bakgrund i Pussy Riot-kollektivet samt Edward Snowden, som tilldelades Ordfronts demokratipris för sina avslöjanden om USA:s massövervakning. Snowden medverkade på länk eftersom han inte kunde resa till Sverige för att ta emot priset. Cirka 2 000 personer deltog under torsdag och fredag, till lördagen som

var gratis kom omkring 1 000 personer. 130 olika organisationer medverkade på olika sätt, det lokala deltagandet var stort, och mediegenomslaget var det största hittills.

I och med att Mänskliga Rättighetsdagarna har blivit ett så stort arrangemang och eftersom intresset från olika städer är stort måste verksamheten planeras flera år framöver. Dessutom har en längre projektperiod med mer för- och efterarrangemang och behovet av att boka stora kongressanläggningar flera år i förväg för att reservera önskade datum, lett till att en flerårig planering blivit nödvändig där arbetet med flera Mänskliga Rättighetsdagar löper parallellt.

2015 är det dags på nytt för Göteborg – med temat »Tillsammans mot rasism«, 2016 i Malmö för andra gången, 2017 Jönköping och målsättningen är att 2018 åter vara i Stockholm. När beslutet togs att arrangera Mänskliga Rättighetsdagarna i andra städer bestämdes att vartannat år skulle det äga rum i Stockholm. Men trots den publikmässiga framgången 2013 har det nu blivit svårt att uppfylla det beslutet, dels på grund av det stora intresset från andra städer, dels på grund av svårigheterna att få kommunala och regionala myndigheter i Stockholm att intressera sig för arrangemanget. Det nödvändiga ekonomiska stödet från lokala myndigheter har varit svårt att mobilisera i Stockholm. Förhoppningen är att den politiska ledningen i Stockholm blir mer positiv till Mänskliga Rättighetsdagarna framöver. I övriga landet är intresset att agera värdstad desto större. Inför beslutet om val av värdstad för 2016 och 2017 knackade nära 10 städer på dörren och många ambitiösa och generösa ansökningar inkom. Att vara värd för Mänskliga Rättighetsdagarna har blivit eftertraktat. Orsaken kan vara en kombination av att det är ett attraktivt arrangemang för kommuner som vill profilera sig med arbete med mänskliga rättigheter, och ett tydligt ökat lokalt engagemang hos kommuner och lands- ting för mänskliga rättigheter. Ett engagemang som inte sällan ligger före centrala myndigheters.

Kultur

Efter hand har vi alltmer insett kulturens stora betydelse för att mänskliga rättigheter ska kunna genomsyra samhället. Vi har försökt att arbeta in teater, dans och andra kulturformer i programmet. Arbetet med att väva in kultur i Mänskliga Rättighetsdagarna har utvecklats under flera års tid och har kommit att bli en viktig beståndsdel i programutbudet. En ambition har hela tiden varit att de kulturella uttrycken ska delta på samma villkor som samtalsprogrammet. Det ska vara aktuellt, relevant och gärna knyta an till årets tema. Pausunderhållning eller kändisar utan budskap som dragplåster platsar inte

i programmet. Möjligen kan man kritisera Mänskliga Rättighetsdagarna för en alltför instrumentell kultursyn – kulturen är nästan genomgående verktyg eller bärare av budskap.

2008 i Luleå gjorde vi en första satsning på kultur. Invigningen var storslagen med »Voices of the World« i stora hörsalens hörn med jojk, laestadiansk kvesusång, sibirisk strupsång och jämtländsk sång följt av en magisk rensdansföreställning. Ett stort uppbåd av musiker, sångare och konstnärer från Norrbotten och Sapmí deltog i programmet under bägge dagarna. På biografen Filmstaden visades ett särskilt filmprogram med inriktning på mänskliga rättigheter.

Erfarenheten från Luleå inspirerade och 2009 arrangerade vi »Humanity on Trial« som en del av temat om mänskliga rättigheter och klimatkrisen. *Humanity on Trial*, i regi av Stina Oscarson, blev den första av flera genreöver-skridande programpunkter på Mänskliga Rättighetsdagarna där en konstnärlig ram och konstnärliga verktyg har lyft fram och förstärkt ett samtalsprogram.

Året därpå i Örebro framträdde Tyst teater, Riksteaterns teckenspråkiga ensemble, och berättarteaterföreställningen *Seven*, baserad på intervjuer med sju människorättskämpar som lästes av sju örebroare, i regi av Hedda Krausz Sjögren. På kvällen var det en dansföreställning av Örebrobaserade Lena Josefsson & kompani Raande-Vo och musik av Maria Johansson med band samt Emil Jensen. För första gången växte utställarområdet till att också innehålla foto- och bildkonst.

2011 – första året på Kulturhuset i Stockholm – vävdes förstås en hel del kulturprogram in i Mänskliga Rättighetsdagarnas utbud. Vi bjöd på humor med Özz Nujjen och Zinat Pirzadeh, musik med bland andra Behrang Miri och Barbara Hendricks och litteraturuppläsningar av fristadsförfattare. En stor satsning var också videokonstprojektet »Convergences« där elva filmberättelser om migration dök upp i pauser i stora salen och på olika platser i Kulturhuset. För dramatiken stod än en gång Hedda Krausz Sjögren, denna gång i ett samarbete med regissören Jonas Jarl. Den här gången uppmärksammades människorättsorganisationen Amnesty 50-årsjubileum i pjäsen *En värld att leva i*.

2012 i Göteborg påbörjades ett samarbete med Riksteatern som resulterade i bland annat en uppsättning av pjäsen *Notes from a Babyfarm* om handeln med surrogatmödraskap i Indien. Pjäsen visade sig vara så tekniskt komplicerad att den fick flytta ut ur Svenska Mässan och in i Världskulturmuseet på andra sidan gatan, där det som tur var fanns rätt förutsättningar. En annan teknisk utmaning 2012 var samarbetet med New European Ensemble – en

modern konstmusikorkester som med oerhört knapp tid för rigg och repetitioner framförde verket *Voices* av Hans Werner Henze. Med 20 musiker på scen och över 70 instrument (inklusive flygel och väldigt stora slagverk) var det en svettig utmaning att få allt på plats – men det fick vi. Utöver dessa utmaningar rymde programmet också den bejublade föreställningen *Autist javisst!* med Östra teatern om hur det är att leva med autism, en så kallad »lunch beat«, musik med Jaquee, och dans till Göteborgsbaserade, balkaninfluerade storbandet Räfven.

2013 samarbetade vi återigen med Hedda Krausz Sjögren och Jonas Jarl. Denna gång bjöds publiken på ett utdrag ur en pjäs som fortfarande var under arbete – dramatiseringen av Svetlana Aleksijevitjs *Kriget har inget kvinnligt ansikte*. Andra kulturella höjdpunkter var den syn- och teckentolkade föreställningen *Hellen Keller* i regi av Klas Wijergård och uppsättningen av *Författarna* i regi av Alejandro Leiva Wenger i samarbete med Unga Klara. I samarbete med Unga Klara genomfördes också intressanta samtal om kulturens roll i arbetet med mänskliga rättigheter, t. ex. ungas rätt att ta del av kulturen med Suzanne Osten.

I Umeå 2014 var det premiär på *Den tomma stolen* som skildrar de tio aktivister som fått Per Anger-priset. Pjäsen är skriven och regisserad av Hedda Krausz Sjögren, som närmast blivit en husdramatiker för Mänskliga Rättighetsdagarna. Föreställningen togs fram utifrån en idé av Mänskliga Rättighetsdagarnas kansli och på uppdrag av Forum för Levande Historia som årligen delar ut Per Anger-priset. Precis som flera av Hedda Krausz Sjögrens tidigare pjäser så är det inte professionella skådespelare som ger röst åt karaktärerna, utan kända människoräts- och Umeåprofiler.

Med temat kultur bjöd 2014 års program självklart på många kulturella höjdpunkter. Bland mycket annat kan nämnas pjäsen *Elsa Laula – kvinnan som sprängde gränser* om den samiska aktivisten med samma namn, konserter med Musiker mot rasism och ett stort antal konstutställningar.

Vid invigningen fick André de Quadros oss alla i Folkets Hus stora sal att unisont sjunga några strofer av sufiern Muhammad Ibn al-Arabi. Han levde på 1200-talet, var född i Spanien och besökte Mecka flera gånger, och var en av islams främsta mystiker, diktare och filosof. Han har inspirerat flera svenska författare, bland andra Gunnar Ekelöf. När vi alla tillsammans sjöng den arabiska texten överväldigades vi av en så stark känsla att den gränsade till glädjegråt:

فالحبُّ أدينُ بدينِ الحبِّ أتى توجَّهتُ ركائبُهُ

ينيد ين امي او

Anna tawaj-jahat

Raka'ibuhu fal hubbu

*Dini wa imani*²⁷

Mänskliga Rättighetsdagarnas organisation och nätverk

Från början var det fem organisationer som tog ansvaret för arrangemanget: Föreningen Ordfront, DemokratiAkademin, Fonden för mänskliga rättigheter och Utrikespolitiska institutet. Ordfront har allt sedan starten 2000 varit ekonomiskt och juridiskt ansvarig och svarat för att upprätthålla ett kansli som står för det praktiska genomförandet av arrangemanget.

Till huvudarrangörsgruppen knöts efter hand flera samarrangörer. 2000 var Olof Palmes Internationella centrum samarrangör och 2002 även Svenska FN-förbundet, Svenska Röda Korset och UNHCR. 2005 tillkom Diakonia, Svenska kyrkan, Sensus studieförbund, Kvinna till Kvinna och Svenska Helsingforskommittén.

Från början var Mänskliga Rättighetsdagarnas organisation av nätverkskaraktär, dvs. en fri samverkan mellan några organisationer som när som helst kunde dra sig ur. Samverkan är en samarbetsform som är vanlig inom folkbildningen.

När arrangemanget växte och det ekonomiska risktagandet blev allt större argumenterade Ordfront för att det var nödvändigt att skapa en fast grupp av huvudarrangörsorganisationer som åtminstone band sig ett år i taget i förväg med att bidra med en ekonomisk grundplåt och ett eget löpande arbete. Det var också nödvändigt att den kunskap om rättighetsbaserat arbete i Sverige och inom internationellt utvecklingsamarbete som frivilligorganisationer och universitet/högskolor äger fanns representerat i huvudarrangörsgruppen. Ordfront var berett att ta det ekonomiska ansvaret och fatta beslut i ekonomiska frågor, medan huvudarrangörsgruppen gemensamt avgjorde frågor om konceptet och innehållet såvida de inte hade viktiga ekonomiska konsekvenser.

2007 beslöt elva organisationer att gemensamt stå som arrangörer av Mänskliga Rättighetsdagarna. Åtta frivilligorganisationer: DemokratiAka-

---

²⁷ We are a justice-seeking people, and we are singing, singing for our rights
We are a world of many colours and we are singing, singing for our rights
We are a land of many peoples and we are singing, singing for our rights

demin, Diakonia, Fonden för mänskliga rättigheter, Föreningen Ordfront, Sensus studieförbund, Svenska Helsingforskommittén, Svenska kyrkan och Svenska Röda Korset, samt tre akademiska institutioner: Raoul Wallenberg Institutet vid Lunds universitet, Teologiska högskolan i Stockholm och Utrikespolitiska institutet.

Organisatoriskt konstruerades Mänskliga Rättighetsdagarna som en kombination av ett fritt nätverk, ett samarbete mellan ideella medlemsföreningar och högskolor/universitet och ett avtal mellan likvärdiga partners men där en part, Föreningen Ordfront, har ett särskilt utökat ansvar. Högskolorna och universiteten ser också arbetet med Mänskliga Rättighetsdagarna som ett led i deras så kallade tredje uppgift, den utåtriktade kontakten med det omgivande samhället och civilsamhället.

Varje arrangörsorganisation slöt ett avtal med Föreningen Ordfront som är ekonomiskt och juridiskt ansvarig för Mänskliga Rättighetsdagarna om att betala 50 000 kr årligen samt att delta i huvudarrangörsgruppens möten om programplanering, marknadsföring och långsiktig planering. Genom att cirka tio arrangörsorganisationer årligen tillsammans skjuter till cirka en halv miljon kronor åstadkoms en grundfinansiering som skapade en nödvändig trygghet, särskilt som lokalkostnaderna ökat till mellan 1/2 och 1 miljoner kronor i och med att arrangemanget måste äga rum i stora konferenscentra, nödvändiga och dyra förbättringar av konferensteknik, samt tillgänglighetsanpassning ökat kostnaderna ytterligare och det faktum att bidragen från nationella myndigheter hade en tendens att minska eller utbetalas sent.

Ekonomiskt har Mänskliga Rättighetsdagarna balanserat intäkter och kostnader med stor precision under åren, trots att omsättningen varierat och ofta ökat år från år. Tillsammans med de 500 000 kr som huvudarrangörsorganisationerna skjuter till varje år består cirka 50 procent av Mänskliga Rättighetsdagarnas intäkter av deltagar-, seminarie- och utställaravgifter. Hälften av intäkterna utgörs av nationella bidrag från Sida, Folke Bernadotteakademin och olika myndigheter, samt lokala från värdstadens kommun, landsting, länsstyrelse etc. Under åren har Sida och Folke Bernadotteakademin ekonomiskt stött verksamheten. De nationella respektive lokala bidragen är ofta i samma storleksordning även om de kan variera mellan åren. Omsättningen har vuxit till cirka 5 miljoner kr årligen.

Huvudarrangörsgruppen har befogenhet att besluta om nya medlemmar till gruppen. Ett beslut om ny huvudarrangörsorganisation kräver enighet. När det gäller frågor om ekonomi är huvudarrangörsgruppen rådgivande, medan Ordfront har beslutanderätt. Ordfront ansvarar för kansliet och har arbetsgivaransvar. När det gäller innehållsliga frågor såsom tema, huvudtalare etc. har

Ordfront ingen särställning utan dem avgör huvudarrangörgruppen.

Varje organisation utser en representant till huvudarrangörgruppen som träffas cirka 6 gånger om året. Beslut avgörs i praktiken genom att samstämmighet eftersträvas, men ibland har omröstningar genomförts. Vid ett par tillfällen har tvådagarsmöten hållits för att diskutera långsiktiga frågor om Mänskliga Rättighetsdagarnas framtid. Vid särskilt viktiga beslutsfrågor har arrangörsorganisationernas generalsekreterare eller motsvarande deltagit i arrangörsgruppens möten.

Sedan 2007 har kärnan i huvudarrangörgruppen varit Ordfront, DemokratiAkademin, Fonden för mänskliga rättigheter, THS, Svenska Kyrkan, Diakonia och Raoul Wallenberg Institutet. Utrikespolitiska institutet, Svenska Helsingforskommittén (senare omdöpt till Civil Rights Defenders) och Svenska Röda Korset har lämnat arrangörgruppen av olika anledningar, bland annat av ekonomiska skäl och behov att fokusera på det egna arbetet. THS lämnade – eventuellt temporärt – arrangörsgruppen 2014 med motiveringen att Mänskliga Rättighetsdagarna alltför sällan äger rum i Stockholm numera. Göteborgs universitet har tillkommit som arrangörsorganisation.

Diakonia, frikyrkornas biståndsorganisation, har spelat en viktig och uthållig roll i Mänskliga Rättighetsdagarnas huvudarrangörsgrupp tillsammans med Svenska kyrkan som lösgjordes från staten 2000 och blev en fri kyrka. Flera viktiga ideella organisationer blev rättighetsorienterade under 90-talet, vilket lett till att det svenska civilsamhället idag har ett mänskligarättighetersperspektiv på sin verksamhet. Raoul Wallenberg Institutet har också varit viktigt i huvudarrangörsgruppen genom sin djupa akademiska kunskap. Sedan grundutbildningen i mänskliga rättigheter startades på THS 1996 har ett flertal högskolor och universitet satsat på mänskliga rättigheter, bland andra universiteten i Lund, Malmö, Uppsala, Göteborg, Örebro och så småningom även Stockholm.

I och med att antalet organisationer i huvudarrangörsgruppen har minskat något togs ett beslut hösten 2014 att utöka gruppen med tre nya organisationer: Ibn Rushd studieförbund, Forum Syd och Sveriges Kvinnolobby. Därmed tillförs Mänskliga Rättighetsdagarna kunskap och kompetens. Viktigt är att huvudarrangörsgruppen är så hållfast och flexibel att den klarar av att någon organisation lämnar gruppen utan att arbetet slocknar, att organisationer har rätt att lämna arbetet och att komma tillbaka på sina egen villkor. Det är en styrka i en fri nätverkssamverkan, men den förutsätter att gruppen på ett annat sätt har skapat en uthållighet.

Mellan 50 och 200 olika ideella organisationer och myndigheter är engagerade i varje års arrangemang. Ett nära samarbete har utvecklats med ett antal

myndigheter och intresseorganisationer, däribland DO, Svenska Institutet och Sveriges Kommuner och Landsting. Omkring 100 volontärer är aktiva varje år, ett mycket omtyckt arbete som ger en viss inblick i vad ideella organisationer kan arbeta med.

Att Mänskliga Rättighetsdagarna lyckats vara uthålliga och samlat aktiva inom mänskliga rättighetsområdet under femton år beror också på en kontinuitet i den grupp som på olika sätt arbetat med arrangemanget. På så sätt har en stor erfarenhet växt fram. Till exempel var Anna Wigenmark, som nu är ordförande i Föreningen Ordfront, med på de första Mänskliga Rättighetsdagarna 2000, och även Elisabeth Abiri, som sedan blev ordförande för Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige. Göran Gunner på THS spelade också under många år en viktig roll för att skapa en stabilitet i Mänskliga Rättighetsdagarnas arrangörsorganisation.

Mänskliga Rättighetsdagarnas kansli har under åren samlat på sig värdefulla kunskaper om möteslokaler i många olika städer och en förmåga att kunna genomföra stora arrangemang med många olika partners inblandade. Många som arbetat på Mänskliga Rättighetsdagarna kansli har stannat inom verksamheten under åtskilliga år: Pernilla Johansson (projektledare 2000), Fredrik Kron, Ola Matsson (projektledare 2002–2005), Leif Ericsson (projektledare 2006–2009), Anki Wetterhall (projektledare 2010), Caroline Matsson (projektledare 2010–), Anette Pettersson, Jenny Jonstoj (vik. projektledare 2013) och Malin Slätis (vik. projektledare 2014). Sedan åtskilliga år tar Mänskliga Rättighetsdagarna emot praktikanter varje år och erfarenheten visar att det inte är ovanligt att de senare knyts till verksamheten. Det har också bidragit till att skapa en kontinuitet och ett successivt kunskapsöverlämnande.

En långsiktig förändring - inte en flygande cirkus

Med start på allvar 2008 under arbetet med att förbereda Mänskliga Rättighetsdagarna i Luleå togs initiativ till att skapa samverkan med ett stort antal ideella organisationer och myndigheter – cirka 150 organisationer och myndigheter! – med uppmaningen att komma med förslag på programpunkter.

På ett diskussionsmöte om framtiden 2010 beslöts att det var avgörande för Mänskliga Rättighetsdagarna att få till stånd samverkan med myndigheter. Myndigheter har rättsligt ansvar för att mänskliga rättigheter efterlevs i Sverige, men erfarenheten visade att många myndigheter saknade kunskap om hur de skulle garantera efterlevnad av mänskliga rättigheter. Här fanns en viktig arbetsuppgift för Mänskliga Rättighetsdagarna. Sedan 2010 har ett medvetet arbete inriktats på att få myndigheter att uppmärksamma Mänskliga Rättighetsdagarna som ett sätt att erbjuda medarbetarna kompetensutveckling i

mänskliga rättigheter.

Detta processinriktade arbetssätt har särskilt Caroline Matsson som projektledare sedan 2010 vidareutvecklat och sökt institutionalisera. Mänskliga Rättighetsdagarna ska inte uppfattas som en »flygande cirkus« som landar och försvinner och inte bidrar till en långsiktig förändring. Tanken är att Mänskliga Rättighetsdagarna ska vara del i en process, ett för- och efterarbete, som leder till att mänskliga rättigheter blir en del av arbetet i civilsamhället och de myndigheter som särskilt ansvarar för att respekten för mänskliga rättigheter upprätthålls. Detta arbetssätt har särskilt anammats av Göteborgs kommun och Västra Götalandsregionen och i Umeå i samarbete med Umeå kommun, Region Västerbotten, Umeå universitet och Länsstyrelsen i Västerbotten. Inför Mänskliga Rättighetsdagarna 2012 i Göteborg ordnades flera möten dit ideella organisationer inbjöds.

Det mer processorienterade arbetet har uppskattas av lokala samarbetspartners som ser flera vinster med arbetet. Dels förstärks och förbättras själva evenemanget då lokala aktörer – kommuner, regioner, civilsamhällesorganisationer – får vara med och berätta vad de ser för behov av fortbildning i de egna organisationerna, vilka frågor som är aktuella och viktiga lokalt och vilka röster som är viktiga att få med i programmet. Dels knyter arbetet an till de ordinarie verksamheterna. Mänskliga Rättighetsdagarna kan komma med tips och idéer i ett för- och efterarbete, vara en hävstång för fortsatt samarbete mellan olika organisationer och för att lyfta frågorna i de egna organisationerna. Möjligheten att vara med och påverka, att vara en lokal arrangör och aktiv värdestad, har också ökat intresset bland landets kommuner för att ta sig an ett värdskap. Vinsterna – i form av utbildning av den egna personalen, möjlighet att synliggöra egna satsningar och få till en dialog med intressanta nationella och internationella profiler – är stora.

Kommuner, regioner/landsting, länsstyrelser och högskolor/universitet tycks i regel uppskatta ett samarbete med och utmaningar från civilsamhället för att förbättra arbetet med mänskliga rättigheter. I början av Mänskliga Rättighetsdagarnas historia tog vi aktivt kontakt med myndighetspersoner som dock ofta lyssnade med motvilja då vi förklarade att rättighetsarbetet var en central del av det offentliga uppdraget. Nu möts vi istället allt oftare av öppna dörrar, glada tillrop och inte minst – en vilja att stärka det egna MR-arbetet. Det uppföljande arbetet kan och bör fördjupas ytterligare, men redan nu vittnar många lokala arrangörer om att arbetet med Mänskliga Rättighetsdagarna har förändrat och förbättrat det lokala rättighetsarbetet.

Växelverkan mellan ideella organisationers arbete och påtryckningar liksom myndigheters ökade medvetenhet och kunskap om arbetssätt när det

gäller mänskliga rättigheter, kan förflytta berg – även om det går långsamt. Ett exempel är papperslösas rätt till vård som togs upp redan på de första Mänskliga Rättighetsdagarna och därefter nästan varje år.

Utgivning

Vid flera tillfällen har föredrag beställda av forskare i samband med forskarseminarier på Mänskliga Rättighetsdagarna samlats i antologier. Under rubriken Utgivning i slutet av boken finns all utgivning från DemokratiAkademin inklusive Mänskliga Rättighetsdagarna redovisad.

Ett initiativ från civilsamhället

Mänskliga Rättighetsdagarna är ett initiativ från civilsamhället. De är därmed fria att skapa sin egen agenda, att forma tema och inriktning på konferensen. Samtidigt förutsätter Mänskliga Rättighetsdagarna samverkan och samarbete med statliga och lokala myndigheter och ett stort antal enskilda organisationer, institutioner och lärosäten. En intressant erfarenhet är att åtskilliga kommuner, landsting och län har upptäckt att ideella organisationer genom Mänskliga Rättighetsdagarna kan spela en drivande och underlättande roll i deras eget arbete med att utveckla myndighetsarbetet för mänskliga rättigheter. Det motsatsförhållande och kanske konkurrensförhållande som fanns tidigare har börjat ersättas av ett konstruktivt samarbete, där myndigheterna insett att ideella organisationer har en roll att spela när det gäller att utveckla myndigheterna. Kanske är detta nästan märkliga samarbete mellan ideella organisationer, civilsamhället och staten en speciell svensk eller skandinavisk företeelse.

Sedan Mänskliga Rättighetsdagarna arrangeras i olika städer i landet har det blivit möjligt att uppmärksamma regionala och lokala behov av kompetensutveckling samtidigt som helt nya målgrupper nås.

Juridiskt och ekonomiskt har Mänskliga Rättighetsdagarna visserligen en huvudman, Föreningen Ordfront, och cirka 10 huvudarrangörer. Men avsändare för arrangemanget är uppemot 100 olika enskilda organisationer och ett tiotal institutioner/myndigheter. Det är dessa som, utifrån huvudarrangörsgruppens och kansliets riktlinjer, skapar det program och de utställningar som presenteras och därmed den kunskap som sprids genom arrangemanget. Ett stort antal av de enskilda organisationer som medverkar gör det för att sprida information om det internationella utvecklingssamarbete som de utför. Andra presenterar nationella frågor. Kunskapsutbytet mellan nationell och internationell implementering av rättighetsregelverket skapar dynamiska möten, förståelse för utmaningar och goda exempel för framgång. Ar-

rangemanget blir därmed mer än bara en rad programpunkter, det skapar nya nätverk, nya samtal och nya lösningar kring implementeringen av rättighetsregelverket.

Eller som syftet med Mänskliga Rättighetsdagarna är formulerat: att bidra till att respekten för de mänskliga rättigheterna genomsyrar samhället. Samverkan och samarbete mellan så många aktörer är i sig ett bevis på hur starkt det svenska civilsamhället är och att det bärs upp av ett engagemang för mänskliga rättigheter. Mänskliga Rättighetsdagarna är ett sätt för civilsamhället att få syn på sig självt och det myller av ideella organisationer det består av, och upptäcka i hur hög grad som det bär upp samhället. Det är också ett bevis på att det svenska civilsamhället ser att det har en viktig uppgift i att förändra myndigheterna så att de tar sitt ansvar för att respekten för mänskliga rättigheter inte stannar på pappret. Mänskliga Rättighetsdagarna spelar en viktig roll också när det gäller att hålla idéerna om mänskliga rättigheter vid liv från generation till generation. De som var unga på de första Mänskliga rättighetsdagarna är nu medelålders, och fortfarande är det övervägande unga människor, med en övervikt av kvinnor, som kommer till Mänskliga Rättighetsdagarna. Det är hoppgivande.

Vandana Shiva:

Globalisering av girighet (2005)

Under de senaste tio åren har vi byggt upp ett globalt ekonomiskt system som kallas globalisering. Men det handlar inte om en globalisering av medkänslan med din nästa, inte om en globalisering av mänskliga rättigheter och inte heller en globalisering av omtanke och ansvarstagande för att vårda och värna våra medmänniskor, jorden och alla dess övriga varelser.

Vi har fått ett oerhört rätt och brutalt system, som innebär en globalisering av girighet och där mänsklig orätt har upphöjts till lag. Det är vad Världshandelorganisationens (WTO:s) avtal innebär. Som jag ser det har WTO:s regler blivit lika med folkmord.

För omkring fyra år sedan uppmärksammades att patentmonopolen i princip innebär att patenthavaren kan förhindra andra att tillverka, framställa, nyttja eller distribuera den patenterade medicinen. Det innebär att företag kan ta 20.000 USA-dollar för en årsbehandling med medicin som vi i Indien kunde framställa för 200-250 dollar tack vare att vi har förbud mot monopol.

Mediciner var inte tänkta att lyda under produktionsmonopol. En ny uppfinning kan det vara befogat att belöna, men de som idag innehar patenten är inte ens de som gjorde innovationerna. När rörelsen för alla människors rätt och tillgång till medicin växte fram visade den att många människor dog därför att de inte fick tillgång till aidsmedicin.

Indien har stämts för brott mot WTO-stadgarna för att den indiska lagen inte tillät monopol, eftersom vi hade ett system som satte människors rättigheter före företagets profitbegär. Det var inte så att vi saknade patentlagstiftning, vi hade tvärtom en genialisk lag, antagen 1972 i samband med att vi gjorde oss av med imperietidens koloniala lagstiftning med dess prioritering av profit framför liv. Det första land som ställdes inför WTO:s tvistelösningsmekanism var Indien 1995, i syfte att tvinga fram en lagändring som tillät patentmonopol. Vi fick lov att gå med på det, bit för bit. Och så fort vi hade gjort det dröjde det inte länge förrän den indiska regeringen ställdes till svars för att tillåta tillverkning av lågkostnadsmedicin, inte genom fiffel, stöld eller piratkopiering utan genom att tillämpa en annan tillverkningsmetod.

Om detta får fortgå, att efterlevnad av WTO-reglerna till varje pris ska

Tal av Vandana Shiva vid Mänskliga Rättighetsdagarna 2005, publicerad i Ordfront magasin 1-2/2005

tvingas fram, kommer det största utbudet av lågkostnadsmediciner – inte bara för indier utan för världen, för Afrika, för andra delar av världen – att försvinna. Tillverkningen kommer att läggas ner därför att den mänskliga rättigheten till medicin, den mänskliga rättigheten till innovation, den mänskliga rättigheten att väga det som gagnar allmänintresset mot det som gagnar privata vinstintressen, numera betraktas som ett brott, som ett intrång i någons immateriella rättigheter.

Och det gäller inte bara läkemedel. Medicin behöver du bara om du blir sjuk, men mat måste du ha varenda dag bara för att överleva. Och rätten till föda är som jag ser det en av de mest grundläggande mänskliga rättigheterna eftersom den är direkt kopplad till rätten att leva. Denna rättighet till föda utgör grunden i alla kulturer, i all jordbruksproduktion och även i internationell lag; den finns med i FN-stadgans uppräknade mänskliga rättigheter. Men jordbruksöverenskommelsen under WTO – som i princip säger att rättigheten för privata vinstintressen att slå mynt av din marknad är överordnad odlarnas rätt kunna försörja sig på sitt jordbruk, överordnad konsumenternas rätt till hälsosam föda och nationers rätt till full suveränitet – har i kombination med WTO:s fördrag om patenträttigheter och intellektuell egendom, det s.k. TRIPS-avtalet, fått samma förödande folkmordskonsekvenser för rätten till föda som för rätten till medicin.

I takt med att dessa förändringar börjat slå igenom i Indien under de senaste tio åren har kostnaden för utsäde skjutit i höjden därför att företagsjättar som Monsanto och Cargill gått in på den indiska marknaden, där odlarna i alla tider själva suveränt förfogad över sina frötillgångar och kunnat spara utsäde till nästa sådd. Odlarna stod tidigare för 80 procent av utsädet. Vanligtvis var det kvinnorna som var fröexperter, fröselektörer och frövårdare. Resten av utsädet (20%) kom från statliga forskningsanläggningar. Utsädet som vi inte brukade betala någonting för, eller som mest hundra rupier, måste vi i dag betala mellan två och tio tusen rupier för. Trots att Indien är ett land med både våtmarker och öknar, med såväl svarta som röda jordar, ett land där varje ekologisk nisch har sin speciella variant – vi brukade ha 200 000 olika rissorter och 12 000 olika bomullsorter – och där varje gröda har utvecklats för att passa det rådande klimatet, var företagen så ivriga att lägga under sig denna marknad och vräka ut sitt utsäde att de tog till vilka knep som helst. I sin girighet lurade företag som Monsanto odlare att köpa utsäde av dem, inte genom att testa det så att odlarna själva kunde bedöma det och välja, utan att genom att marknadsföra det med hjälp av gudabilder som fick människorna att tro att utsädet skulle bli deras räddning och genom att dela ut fröpaket till skolbar-

nen och säga: övertala dina föräldrar att så detta, och om du gör det kommer vi att belöna dig. De använde sig av alla upptänkliga oetiska metoder för att lura in fattiga bönder i denna dröm att de skulle bli miljonärer, tjäna hur mycket som pengar som helst.

Efter att ha köpt dessa icke förnybara, otestade och numera allt oftare genetiskt modifierade bomullssorter i ett eller två år, har odlarna dragit på sig en skuld på hundratusentals rupier som de inte har en chans att kunna betala tillbaka, eftersom ingen skörd någonsin kommer att ge dem en sådan avkastning. Därför att globaliseringen innebär också att de med konstgjord andning lågprissatta, industriellt framställda produkterna från nord med 400 miljarder dollar i stöd bakom sig, alltid kommer att vara billigare än det som odlas lokalt. Det gäller för Sverige lika väl som för Indien och i alla andra delar av världen där exporten är subventionerad.

Följden har blivit att 25 000 odlare har tagit sitt liv genom att förtära de bekämpningsmedel som tillsammans med utsädet försatte dem i skuld. Det började med något eller några enstaka fall och har under de senaste två åren blivit en epidemi. Jag tror inte på att dessa självmord bland odlarna egentligen är självmord. De ingår i ett planerat folk mord, eftersom planen gick ut på att skaffa undan dessa små, oberoende producenter.

Det ser man om man noga läser den överenskommelse som ligger till grund för Världshandelsorganisationen. Och därför demonstrerade en halv miljon bönder i Indien mot att vår regering skulle skriva under överenskommelsen. Men regeringar i syd är förstas uppbundna av skuldförbindelser, de lever under hot om handelskrig: Vi kommer inte att importera er mjukvara, vi kommer inte att importera era textilier om ni inte går med på att döda era bönder.

Det är inte en tillfällighet att så många odlare dör, även om det gjorts försök att bortförklara deras död med att det måste vara något psykologiskt eller att de säkert var alkoholister och äktenskapsbrytare. Naturligtvis bekräftar alla uppgifter att varenda en som tagit sitt liv har varit djupt skuldsatt. Som stolta och ärbara, hårt arbetande bönder var det omöjligt för dem att våga yppa för sina familjer hur djupt skuldsatta de var, eftersom så fattiga som indiska bönder är har de inte råd att köpa dessa utsäden, de har inga pengar att betala för kemikalierna. De tvingas skriva på en låneförbindelse och får höra: Ingen fara, du kan betala tillbaka, för du kommer att bli rik. Och odlarna skriver under i tro att de kommer att kunna betala tillbaka. Men påföljande år blir det ingen skörd, eller om det blir det kan odlaren ändå inte betala tillbaka. Det tredje året är det kört. I början försökte en del bönder att betala tillbaka skulderna genom att sälja sina njurar. Trettiofem tusen rupier per njure. Efter det kan

du aldrig mer arbeta. Men det vanligaste sättet att ta sitt liv om man sitter fast i systemet är numera att dricka bekämpningsmedel mot skadeinsekter, så kallade pesticider.

Bekämpningsmedel och konstgödsel kom till i ett krigssystem. De var aldrig tänkta att användas i jordbruket. Explosiva ämnen som kväve från fabriker, som under första världskriget hade tillverkat sprängämnen, måste hitta nya avsättningsmarknader. Användningen av kvävegödsel i jordbruket tog fart och ökade stadigt, så att numera en majoritet av alla jordbrukare och trädgårdsodlare använder sig av dessa de billigaste kväveformerna från krigsindustrin. Varenda pesticid var avsedd att döda mänskliga varelser. De var tänkta som massförstörelsevapen. Och dessa massförstörelsevapen infördes i tredje världens jordbruk under en extremt vilseledande beteckning, den gröna revolutionen, och bruket av dem har ökat i snabb takt i och med globaliseringen.

Det är inte heller en slump att tragedin i Bhopal inträffade för tjugo år sedan. En läcka inträffade i en stor anläggning för framställning av pesticider, ägd av Union Carbide. Läckaget dödade 3 000 personer under den första natten och har sedan dess skördat ytterligare 30 000 offer. Och fortfarande väntar de efterlevande på kompensation.

Men kvinnorna ger inte upp. Kvinnorna fortsätter att slåss för rättvisa. Den andra och tredje december i år är det tjugo år sedan olyckan inträffade, och vi kommer att hedra minnet av de döda i Bhopal genom att vidga horisonten och ta upp hela spektret av farliga gifter i vår tillvaro – alla de toxiner som dödar, vare sig de uppträder i vår föda eller i det vi dricker, eftersom en av de värsta dråparna har visat sig vara vattnet vi dricker.

Inget av detta behövde ske. Inget av detta dödande genom maten är nödvändigt eftersom meningen med att inta föda är att den ska ge oss näring. Enda haken är att den föda som när Jordan och våra kroppar är föda som företagsgiganter som Cargill, ADM (Archer Daniels Midland) och Monsanto inte kan göra supervinster på. Vårt beroende är deras marknad. Det är därför WTO-reglerna skapat ett system i vilket vartenda land blir dumpat med livsmedel. Det rycker undan förutsättningarna för att hålla liv i ett livskraftigt, tryggt och hållbart småskaligt jordbrukssystem som är miljövänligt och svarar mot människors behov, samtidigt som det skapar värdig, hedervärd försörjning för småproducenter och små jordbrukare. Denna dumpning har i Indiens fall lett till att jordbrukarna gjort stora årliga förluster på grund av prisfallet, som motsvarar hälften av världens samlade biståndsbudget.

Ömsesidigt överenskommen förstörelse av alla jordbrukssystem ligger bakom den nya hungern. Den gamla hungern var sporadisk; den var lokal, den

inträffade här och var under en kort tid, eller var en följd av krig, cykloner eller torka. Men områden som är utsatta för torka har oerhört sofistikerade system för att säkra livsmedelsförsörjningen. I Rajasthan, som är ett ökenområde, besökte jag en by i vilken hela befolkningen sparar tillräckligt med säd för att klara tre år i följd av missväxt. Så hungersnöd behöver aldrig uppstå eftersom regnet en dag kommer efter tre års uppehåll.

Men de nya systemen är exakt utformade efter Världsbankens modell för att undergräva livsmedelssuveränitet, självförsörjning och självtillit, och som en följd därav har konsumtionen per capita i Indien sjunkit från 174 till 157 kilo under de senaste fem åren. Det är lägre än den var under den stora bengaliska hungersnöden, som dödade två miljoner människor 1942.

Samma spannmål som människor måste betala 7 000 rupier per ton för fick företaget som Cargill köpa för 4 300 rupier tonnet. Att subventionera de fattiga ansågs vara olagligt enligt Världsbankens program för sanering av statsfinanserna, samma typ av budgetdisciplin som ni måste underkasta er enligt gällande EU-regler.

Men en subvention till Cargill däremot räknas som en exportfrämjande åtgärd, inte som ett understöd. För vete motsvarar det halva priset. När det gällde ris fick de fattiga betala 11 000 rupier per ton, samtidigt som Cargill kunde köpa det för 5 000 rupier per ton, en subventionering på sammanlagt 60 miljarder rupier om året. Inte att undra på att exporterade livsmedel alltid är billigare. Enligt sitt odlingskontrakt brukade Pepsi Co få köpa tomater för en halv rupie kilot och kasserade därefter in 10 rupier per kilo i transportstöd, av våra skattepengar.

Alla dessa subventioner och stöd för transporter och annat är legitimt, de är tillåtna och blir faktiskt fler och fler. Den här typen av subventioner som de facto leder till en snedvriden prissättning har fyrdubblats sedan WTO kom till och hela propagandan löd: nu kommer villkoren att bli lika för alla aktörer på marknaden, subventionerna ska bort och de fattiga kommer att kunna konkurrera med de rika.

Sanningen är att USA ökade stödet till det egna jordbruket 2002, och så här sa president Bush när han la fram propositionen: »Låt mig uttrycka det så rakt och enkelt jag kan. Vi vill sälja vårt nötkött, vår majs och våra bönor till människorna i världen. Min regering arbetar hårt på att öppna upp marknader.«

Ett sätt att göra det på var att stämma EU inför WTO för importstoppet mot genförändrade livsmedel. Det ärendet togs upp i maj och är fortfarande under behandling. Vad det betyder är i grund och botten att européerna själva inte har rätt att välja sin föda. De har inte friheten att själva bestämma vad de ska äta. De måste tvångsmatas. De måste tvångsmatas så att Monsanto får en

marknad.

Indien stämdes för brott mot WTO:s avtal om skydd av patent och intellektuell egendom (TRIPS). I Europas fall var det genförändrad mat det gällde. Vi blev anmälda för att vi inte importerade subventionerade, prisdumpade livsmedelsprodukter. Robert Blackwell, USA:s ambassadör i Indien, uttalade då följande hotelser: De länder som sätter sig på tvären och inte vill arbeta tillsammans med andra WTO-medlemmar för att undanröja handelshinder löper allt större risk att halka efter ekonomiskt. USA och andra länder kan inte ge upp sin egen ekonomiska framtid om WTO skulle visa sig för långsamt i vändningarna. Med andra ord: med eller utan WTO tänker vi helt enkelt agera som vi finner bäst för oss själva.

Hans Blix talar om den mentaliteten i samband med USA:s unilaterala agerande och krig, men vi möter samma mentalitet ifråga om maten, som har blivit en annan stridszon, eftersom följderna är desamma. I den striden används samma instrument för massförstörelse och den skördar fler dödsoffer än alla krig vi upplevt i vår tid.

Som ni förmodligen insett misslyckades WTO-mötet i Seattle på grund av den inbyggda falskheten i dessa överenskommelser och kränkningar av mänskliga rättigheter. Cancún-mötet blev ett fiasko för att det numera står mycket klart att detta inte bara är ett handelssystem, ett öppet handelssystem, ett system för fria marknader. Det här är ett system som bygger på falskhet och svek, monopol och folkmord. När medborgare och regeringar gemensamt tryckte på om förändringar var mötet i Cancún dömt att misslyckas.

I juli 2004 skapades en slags stomme för fortsatta samtal, av fem länder som skulle samlas för att komma fram till en överenskommelse. Gruppen bestod av USA, Europa, Kanada, Indien och Brasilien – Indien och Brasilien för att dessa båda länder hade organiserat den G20-ledning som blockerade Cancún. Vår handelsminister kom tillbaka från samtalen och lät meddela: O, ja det var grönt ljus hela vägen, vi fick igenom allt, vi kommer att sätta p för exportstödet. Det stod i alla tidningarna.

Tom Daschle, som då var minoritetsledare i USA:s senat, skrev omedelbart till president Bush och frågade: Varför offrar ni våra jordbrukare? Genast ryckte USA:s dåvarande handelsrepresentant, Robert Zoellick, in och sa: Det är inte alls sant, vi bara fick dem att tro det. Ingen ska få röra våra subventioner, ingen av dem! Vi tänker fortsätta att subventionera vår agrobusiness.

Hela 80 procent av jordbruksstödet i USA går till en femtedel av jordbruksföretagen, de stora farmarna med industriell drift i jättelik skala.

Det är inte att undra på att skaran av hungrande människor växer för var-

je år som går, och de flesta av dagens hungrande är gårdagens livsmedelsproducenter. De hungrigaste människorna finns idag på landsbygden. Tidigare var det oftast städerna som drabbades av hunger och nöd. I ett system som det vi har idag väntar bara hunger, eftersom det oberoende av vad en odlare odlar kostar honom mer att ta fram skörden än vad han någonsin kan få ut för den. När 800 barn för tre år sedan dog i ett område av Indien där ingen hungersnöd förekommit tidigare, tvingades regeringen tillsätta en utredning, som konstaterade: 1992 kunde inga dödsfall i späda ålder tillskrivas svält. Nära tio år senare, 2001, berodde 50 procent av dödsfallen i åldersgruppen 0-6 på att barnen inte haft tillgång till mat. Man kan gå igenom land efter land, område efter område, en miljard hungrande människor håller på att skapas, därför att de tvingas leva i ett system som är uppgjort för att rycka bort bönderna från deras jordar, slå sönder det traditionella jordbruket och gör det till ett monopol i händerna på fem stora agrobusinessföretag.

Vad som händer när er så kallade fria marknadsekonomi betraktas som förmedlare av demokrati är i grund och botten att de statslösa företagen tar över och etablerar företagsstaten. Numera är Vita huset inte bara en president: det är Halliburton, det är oljeindustrin, det är Monsanto. Och fastän vald under demokratiska former kan den företagsstaten inte gå ut till människor och säga: Hör på här, jag ska lösa dina jordbruksproblem och se till att Cargill och Monsanto inte försätter dig i skuld. Dess företrädare kommer inte att fara runt bland jordbrukarna och säga åt dem att sluta använda fossila bränslen för att de skapar oreda i klimatet och dödar människor genom klimatförändringar med dess orkaner, cykloner, värmeböljor, torkor. Nej, de tillhör ju oljebranschen, de tillhör den delen av ekonomin som sysslar med bioteknik och genförändringar.

Denna brutala kombination av en hänsynslös ekonomi som inte drar sig för folkmord med dess sociokulturella och politiska yttringar, dessa själsdödande kommunikationsteknologier samt kontrollen av massmedia, håller på att beröva oss våra grundläggande mänskliga rättigheter.

Jag tror inte att mänskligheten någonsin har upplevt ett så allvarligt hot mot sina möjligheter att leva ett fritt liv. Det är det som mänskliga rättigheter idag handlar om. Mänskliga rättigheter i vår tid handlar om grundläggande värden, och om att de måste upp på bordet igen. Rätten till mat och vatten är oförytterliga mänskliga rättigheter. Inget handelsavtal, inget företag och ingen regering kan ta dem ifrån oss för vi har dessa rättigheter från det att vi föds.

De är medfödda eller naturliga rättigheter, som vi säger i Indien. Dessa rättigheter har vi inte fått genom några staters lagstiftning och de kan inte tas

ifrån oss av någon Världshandelsorganisation. Det är utifrån den övertygelsen som vi måste försvara dessa rättigheter och fullgöra plikten att skydda. Utöver det måste vi finna nya sätt att leva i fredlig samvaro i vår oändligt rika kulturella mångfald med dess förbluffande stora rikedom av gemensam humanitet.

För första gången inser vi att varenda kultur, även den minsta, har sin plats i den mänskliga gemenskapen. Och det är vår skyldighet att skydda denna rika kulturella mångfald av skilda språk, trosuppfattningar, övertygelser, matvanor, klädedräkter. Det är därför jag ibland blir full i skratt åt huvudduksdebatten i Frankrike. Hur kan de betrakta huvudduken som en islamisk identitet och inte som en katolsk, kristen eller kulturell, när det helt enkelt är så att man måste täcka huvudet för att kunna arbeta i stekande sol? Det handlar inte om religion, att täcka huvudet är en överlevnadsmekanism när man lever i tropiska trakter, och när människor flyttar därifrån tar de med sig sina traditioner, sitt sätt att klä sig. Det är bara så att vissa människor förknippas med sin klädedräkt och att en sådan identifikation tyvärr ofta ligger till grund för vår intolerans, i den meningen att vi inte anstränger oss att verkligen förstå den andre och låter den individen vara den han är, istället för att försöka göra honom till något vi vill att han ska vara.

Jag har sagt att krig är globalisering med andra medel, eftersom Irak håller på att bli en av de största marknaderna för Bechtel och Halliburton med flera. Om krig är globalisering med andra medel, så är globalisering krig med andra medel. De båda är nära sammankopplade och alla freds- och människorättsrörelser i vår tid måste ta sig an bägge.

Men de måste också ha klart för sig att det inte är första gången det skrivs internationella avtal. Världshandelsorganisationen WTO kom sent in i bilden med sina. Innan dess hade vi internationella avtal som gällde miljön, vi hade respekterade överenskommelser om mänskliga rättigheter, vi hade alla möjliga andra internationella, juridiskt bindande avtal att rätta oss efter.

Men jag tror att den viktigaste platsen att agera på är i våra egna lokala samhällen, eftersom det är där vi faktiskt kan börja återskapa vår frihet. Om du inte vill äta genförändrat utan organiskt är det en frihet som ingen stat, inget WTO, inget företag kan ta ifrån dig så länge du arbetar för den. Om du vill vara absolut säker på att inte öka dina koldioxidspår på denna planet, är det upp till dig att leva på så sätt att du inte gör det och att ansluta dig till den gemenskap som inte bara låter andra få chansen, eftersom varje ytterligare resurs i naturen som exploateras och förstörs tas antingen från andra människor eller från några av de andra varelserna på denna jord. Där våra bönder har fortsatt att

spara frö tar ingen livet av sig, utan de har goda inkomster, välmående barn, rik biologisk mångfald och ingen vattenbrist. Det är bara i det lilla formatet vi kan ta hem spelet mot de stora och mäktiga.

Jag vill sluta hoppfullt, med förhoppningen att livskrafterna är för starka för att kunna släckas ut av en handfull giriga företagsledare och en skara korrupta regeringar i deras ledband. Varje period som inneburit förlust av mänskliga rättigheter och friheter har genom historien utmärkts av blomstrande mänsklig kreativitet och uppfinningsrikedom och av mänskligt mod för att på nya vägar återskapa frihet. Vår epok kommer inte att bli ett dugg annorlunda.

Översättning: Lillemor Ganuza Jonsson

Ole Henrik Magga:

Betydning for andre urfolk av Sveriges erkjennelse av samenes rett til selvbestemmelse (2006)

1. Innledning

Den vanskelige situasjonen for urfolk og minoriteter verden over kan for en stor del tilskrives et felles onde: Nasjonalstaten – både slik den er i seg selv og i måten som den er blitt til. Håpet for svært mange urfolk og minoriteter ligger i det internasjonale samarbeidet. Det er i de internasjonale fora at begreper som menneskerettigheter og selvbestemmelse er blitt utviklet, slik at statene etter hvert ikke står fritt til å gjøre hva de vil med menneskene innen sine grenser. Også det nordiske samarbeidet har etter hvert bragt fram initiativ i denne retning.

2. Begrepet selvbestemmelse

Begrepet selvbestemmelse er grunnlaget for menneskerettighetskonvensjonene av 1966. Deres artikkel 1 har denne ordlyd:

- 1. Alle folk har selvbestemmelsesrett. I kraft av denne rett bestemmer de fritt sin politiske stilling, og fremmer fritt sin egen økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling.*
- 2. Alle folk kan for sine egne formål fritt råde over sine naturrikdommer og -forekomster, så langt dette ikke setter tilside forpliktelser som følger av internasjonalt økonomisk samarbeid, basert på prinsippet om gjensidig nytte og folkerettens regler. I intet tilfelle må et folk bli berøvet sitt eget eksistensgrunnlag.*
- 3. Konvensjonspartene, deriblant de stater som har ansvaret for administrasjonen av ikke-selvstyrte områder og tilsynsområder, skal arbeide for å virkeliggjøre folkenes selvbestemmelsesrett, og skal respektere denne rett, i overensstemmelse med bestemmelsene i De forente nasjoners pakt.*

Jeg forstår selvbestemmelse for urfolk, herunder samer, som en rett til å gjøre fundamentale valg for framtiden for utviklingen av et folk som et kollektiv. Selvbestemmelsesretten har både et ytre og et indre aspekt. Det ytre aspektet har med forholdet mellom folk og gjøre. Derfor er spørsmålet om anerkjen-

nelse av urfolkene som »folk« i folkerettslig forstand et sentralt punkt i den internasjonale utvikling. Det er dette aspektet som mange stater bruker som skremselspropaganda og påskudd til ikke å ville innrømme urfolk selvbestemmelsesrett. De viser til at dette ville utgjøre en fare for statenes enhet ved at urfolk ville kunne løsrive seg fra sine stater.

Dette er meget overdrevet. De fleste urfolk har ikke noen som helst ambisjon om å løsrive seg fra sine stater og de har ikke noen evne til å utgjøre, bygge opp og opprettholde stater. De fleste behøver tvert imot vern av en statsmakt. Det er dessuten en del folkerettslige begrensninger for forsøk på løsrivelse fra eksisterende stater. Faren for at en slik anerkjennelse skulle true staters integritet, slik man åpenbart frykter, er altså ikke særlig stor.

Det er det indre aspektet av selvbestemmelse som er interessant for samene. Prinsippet er at staten skal ivareta alle folkenes kollektive interesser som lever innen statens grenser. Staten skal ikke drive kulturhomogenisering, men garantere at alle folk innen dens grenser skal fritt få arbeide for sin egen økonomiske, sosiale og kulturell utvikling. Rasediskrimineringskomiteen har uttrykt dette slik:

Folkenes rett til selvbestemmelse har et internt aspekt, det vil si alle folks rett til fritt å fremme egen økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling uten innblanding utenfra (UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), General Comment no. 21, Right to Self-Determination, 15.03.1996, min oversettelse)

Det er nettopp her utfordringene ligger, nemlig i hvordan statene innretter seg internt. Den historiske erfaringen er at de aller fleste stater har til tider bekjempet urfolkene og aktivt hindret deres *egen økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling*. Mange gjør det fortsatt helt åpenlyst og til og med vold.

Selvbestemmelse er en kollektiv menneskerettighet og virkeliggjøringen av den er en grunnleggende forutsetning for et effektivt vern og respekt for individuelle menneskerettigheter (Henriksen 2002:54). Mennesket er menneske først og fremst i samliv med andre mennesker og den kulturelle dimensjon i menneskelivet er fundamental. I 2004 fokuserte FN:s Utviklingsprogram UNDP i sin *Human Development Report* på kulturens betydning i utvikling og utviklet idéene fra Verdens kulturkomisjon (World Commission on Culture and Development) videre fra 1996, som jeg selv var medlem av i sin tid.

3. Selvbestemmelse for samene i de nordiske land

Da Danmark/Norge og Sverige/Finland trakk opp grensen seg imellom i 1751, ble som kjent grensetraktaten ledsaget av en »lapppekodisill« som skulle være like uoppsigelig som grenseavtalen selv. I skriftveksling mellom de to hovedforhandlerne (Mangelsen og Klinkowström) ble det konstatert at konvensjonen var nødvendig for å bevare den »lappiske Nation«. Dette var en særdeles avansert idé når man tenker på at det skjedde for 255 år siden. Etter 1751 tapte forståelsen av samene som et folk, en »Nation«, seg raskt. Man ville kun se enkeltindividene, ikke folket som kollektiv. Fra samisk side har vi aldri mistet dette synet og Samekonferansen i 1971 i Gällivare slo fast at vi er samer og vil være samer uten dermed å være verken mer eller mindre enn andre folk i verden.

Spørsmålet er om vi i dag er tilbake på høyde med tenkningen i 1751 og kanskje i ferd med å komme videre for å sikre det samiske folkets fremtid.

I 1988 ble vårt folk erkjent som et folk i den norske grunnloven med disse ord:

Det paaligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og udvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv.

I Finland inneholder grunnloven denne bestemmelsen fra 1999:

Samerna så som urfolk samt romerne och andre grupper har rätt att och utveckla sin kultur.

Tilsvarende bestemmelser finnes ikke i Sveriges grunnlov direkte om samer.²⁸ Riksdagen har erkjent samene som urfolk, men dette har hittil ikke kommet til uttrykk gjennom Sveriges tilslutning til internasjonale konvensjoner.

I alle tre land er det opprettet folkevalgte samiske organ, sameting, som er grunnleggende for virkeliggjøring av samisk selvbestemmelse.

Sametinget i Finland har dessuten en lovfestet forhandlingsrett med staten, noe som vi ikke har i Norge, men som burde ha vært innarbeidet i lovgivningen om Sametinget i Norge og Sverige også. Det står slik i Sametingslagens § 9 om dette:

Myndigheterna skall förhandla med sametinget om alla vittsyftande och viktiga åtgärder, som på ett direkt och särskilt sätt kan inverka på samernas ställning som ett urfolk...

---

²⁸ En slik bestemmelse fins fra 2011 i Regeringformens Kap. 1 §2: »Samiska folkets och etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas.»

Deretter er en rekke forhold nevnt uttrykkelig som samfunnsplanlegging, bruk av statens mark, gruvedrift, lovendringer, undervisning, sosial- og helse-tjeneste og andre forhold.

Myndighetene i Norge har til nå ikke villet forhandle med samiske organ. Men det skjedde likevel noe spesielt i 2005 i Norge. Da ble det inngått en avtale om konsultasjonsprosedyrer mellom Sametinget og Regjeringen og prosedyrene ble fastsatt ved kongelig resolusjon 1. juli samme år. Konsultasjonsavtalen representerer en omforent gjennomføring av statens forpliktelser i henhold til artikkel 6 i ILO-konvensjonen. Konsultasjonsprosedyrene gjelder for regjeringen, departementer, direktorater og andre underliggende virksomheter.

I sin tale til Sametinget sa Kong Harald i Norge i 1997 at Norge er etablert på territoriet til to folk, nordmenn og samer. Den finske presidenten har også uttalt seg meget positivt om samenes stilling i Finland. I Sverige har kongehuset vært taus om disse forhold.

Både i Norge og Sverige har det skjedd en viss utvikling i synet på selvbestemmelsesretten. I 1984 framholdt Samerettsutvalget at »den samiske minoritet i Norge kan følgelig ikke påberope seg noen av de utforminger som foreligger i någjeldende traktater av prinsippet om folkenes rett til selvbestemmelse«(NOU 1984:18 s. 18). Samme standpunkt inntok den svenske Samerettsutredning (SOU 1989:41, se Vasara-Hammare 2002:78). Men det har skjedd en utvikling. I Storting. medl. 55 (2000-2001) uttrykte den norske regjeringen seg slik:

regjeringen forutsetter at utviklingen av samisk selvbestemmelse skal skje innenfor rammen av en eksisterende uavhengig og demokratisk stat, og innenfor Norges eksisterende geografiske grenser (s. 35)

Rennäringspolitiska kommittéen i Sverige formulerte seg slik samtidig:

Samerna har i egenskap av ursprungsfolk och nationell minoritet rätt att i så stor utsträckning som möjligt själva bestämma över sina angelägenheter. Det medför att deras uppfattning om utvecklingen av den samiska kulturen och näringarna måste vara vägledande för de åtgärder staten vidtar i dessa frågor. (SOU 2001:101 s. 143)

Det ligger ikke meget selvbestemmelse i at samens oppfatning bare skal være vegledende for staten.

To meget viktige forutsetninger for samisk selvbestemmelse er altså til stede i de tre nordiske land og det er grunn til å uttrykke anerkjennelse overfor statenes myndigheter for det.

Det tredje problemet er retten til land og vann. I utredningen fra 1999 fra Sven Heurgren (SOU 1999:25) ble det konstatert at Sverige ikke oppfyller ILO-konvensjonens krav i art 14, hvor første setning lyder:

1. Vedkommende folks rett til å eie og besitte de landområder der de tradisjonelt lever, skal anerkjennes.

Han anførte at »Den stora stötestenen är reglerna om samernas rättigheter till mark« fordi et miniminivå må være »en starkt skyddad rätt till nyttjande och besittning av marken« (SOU 1999:25 s. 16).

Utredningen beskrev på en god måte hva som skal til for at Sverige oppfyller konvensjonenes krav. Det fremste hinderet var og er samenes rettigheter til land og vann. Jeg er enig i at samenes rettigheter i Sverige slik de er i dag, ikke oppfyller konvensjonenes krav. Jeg er videre enig at ILO-konvensjonens art 14 kan oppfylles på måter som urfolkene selv kan godta. I Norge har vi inngått et kompromiss om medeierskap av jorda i Finnmark i form av Finnmarkseiendommen som en oppfyllelse av konvensjonens artikkel 14. Men bare bruksrett ble allerede i 1989 avvist som utilstrekkelig for oppfyllelse av konvensjonen.

I urfolkssammenheng er selvbestemmelsesretten formulert i utkastet til FN-erklæring om urfolkens rett i art. 3 på denne måten:²⁹

Article 3

Indigenous peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.

Utkast til en nordisk samekonvensjon ble lagt fram 26.10.2005 av en finsk, norsk, svensk og samisk ekspertgruppe med Carsten Smith som leder. Dens 51 artikler beskriver og regulerer, om de blir vedtatt, en samisk selvbestemmelsesrett slik den kan virkeliggjøres innen de nordiske lands rammer. I art. 3 står det:

Samerna har rätt till självbestämmande som ett folk i överensstämmelse med folkrättens regler och bestämmelserna i denna konvention. Så långt det följer av dessa regler och bestämmelser har det samiska folket rätt att själv bestämma om sin ekonomiska, sociala och kulturella utveckling och att för sina egna syften själv förfoga över sina naturtillgångar.

---

²⁹ Denne ble vedtatt i 2007.

Det har vært antatt at Sverige har et uklart standpunkt til samenes selvbestemmelsesrett. Det var åpenbart også forståelsen som lå til grunn da jeg ble invitert til å holde dette foredraget.

4. Sveriges faktiske stillingtaken

Men så har det skjedd ting i år. I »Sveriges rapportering kring etterlevandet av FN:s konvention om økonomiska, sociala och kulturella rättigheter« fra i år står dette:

Det är Sveriges regerings uppfattning att urfolk har rätt till självbestämmande då de utgör folk enligt den betydelse som avses i den gemensamma artikel 1 i 1966 års internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och 1966 års internationella konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

Og videre:

Samerna är erkända som urfolk och utgör också en erkänd nationell minoritet i Sverige.

Dette er både nytt og stort, og man tør først ikke riktig tro at man har forstått rett. For samene er dette en stor og god nyhet!

Den reservasjon som Sverige uttrykker i rapporten er ikke noe problem etter min mening, men er tvert imot i linje med hva jeg overfor har sagt:

Med stöd av rätten till självbestämmande får urfolken fritt bestämma sin politiska ställning och fritt fullfölja sin ekonomiska, sociala och kulturella utveckling. Rätten till självbestämmande får emellertid inte tolkas såsom att tillåta eller uppmuntra någon handling som skulle helt eller delvis dela upp eller inkräkta på den territoriella integriteten eller politiska enheten för suveräna och oberoende stater som uppträder under åttlydnad av principerna om folkens lika rättigheter och självbestämmande och sålunda har en regering som företräder hela det folk som hör till territoriet utan åtskillnad av något slag.

I rapporten gjør den svenske regjeringen rede for situasjonen og hva man holder på å gjøre, her under flere utredninger som er på gang bl. a. en »gransdragningskommission« og arbeid med å »kartlegga grunderna för och omfattningen av samebymedlemmars och markägares rätt till jakt och fiske inom lappmarkerna och på renbetesfjällen«:

I Sverige pågår sedan en tid tillbaka en utveckling för att öka den samiska befolkningens inflytande över såväl mer interna samiska angelägenheter

som frågor som rör det samiska folket i ett större samhällsperspektiv. Som en del i det arbetet har regeringen överlämnat propositionen 2005/06:86 Ett ökat samiskt inflytande till riksdagen.

Blant samene finnes det utålmodighet omkring disse stadige utredninger. Og videre:

En annan del i den utvecklingen är att Sverige har för avsikt att ansluta sig till ILO:s konvention nr 169 så snart det låter sig göras. För att en framtida ratificering skall vara möjlig har regeringen identifierat ett par områden där klargöranden behövs vad gäller samernas och övrig befolknings rättigheter till land och vatten. (Se punkt 28 i kommitténs Concluding Observations)

5. Betydningen av Sveriges stillingtaken

Om dette er Sveriges stillingtaken til spørsmålet om selvbestemmelse for urfolk, så må Sverige gjøre noe med det i praksis. Ord er ikke nok. Og det behøves ingen revolusjon for å gjøre dette i praksis. Vedtakelsen av Finnmarksloven i Norge er et eksempel på det. For de nordlige deler av Sverige er Finnmarksloven et eksempel til etterfølgelse. Lenger sør er forholdene noe mer kompliserte, men ikke uløsbare om Regjeringen og Riksdagen vil løse spørsmålet.

Sveriges sterke stilling i spørsmål om menneskerettigheter gjør at enhver tilslutning fra Sveriges side til det internasjonale arbeidet styrker menneskerettighetene over alt i verden. Sverige har ellers sluttet seg til alle sentrale internasjonale konvensjoner som tar sikte på å beskytte minoriteter. Svensk avståelse fra å ratifisere konvensjoner og støtte opp om urfolkens selvbestemmelse, vil gi andre stater gode argument til å gjøre det samme.

Som de to samiske ekspertene som var utnevnt til å bistå med utredningen SOU 1999:25 Lars Anders Bær og Lars-Nila Lasko påpekte, vil også jeg slutte meg til at Sveriges ratifikasjon av ILO-konvensjonen ville på en positiv og aktiv måte fremme mulighetene for forbedre situasjonen for andre urfolk. Det samme gjelder selvsagt den gledelige utviklingen i Sverige om urfolks selvbestemmelse. Sveriges stillingtaken vil følge opp og styrke den internasjonale utviklingen som har skjedd i urfolkskretten og -politikken på globalt nivå. Dette er en verdig oppgave for alle folk som tror på menneskerettighetene. Jeg vil særlig betone viktigheten av å beskytte utsatte grupper i både Afrika, Asia og Sør-Amerika. Mange av dem har intet annet håp enn den internasjonale utviklingen på dette felt.

For urfolkene betyr oppfyllelsen av konvensjonen at de skal erkjennes samme grad av rettssikkerhet som andre borgere har, intet mer. Det er altså tale

om sikre visse minimumsrettigheter.

For samene i Finland skulle en svensk ratifikasjon sannsynligvis bety at det ville bli lettere for den finske regjering å ratifisere konvensjonen. Forholdene i Sverige og Finland er tross alt ganske likeartede som følge av den historiske utvikling.

Det er ønskelig at Sverige ratifiserer ILO-konvensjonen også siden Sverige selv har vært med på å utvikle den, slik også Heurgren påpekte i sin utredning.

Hva som skjer i Sverige har betydning for etterfølgelse av internasjonale regler og konkretisering av internasjonale normer og tenkning om urfolk. Sveriges valg er avgjørende for mange av de vegvalg regjeringer og internasjonale organer, herunder lovgivere og rettsorganer, er inne i. Spørsmålet er altså ikke bare hvordan Sverige uttrykker seg om de prinsipielle ting, men hvordan svenske myndigheter utformer lover og hvordan svenske domstoler avsier dommer. Alt i alt må den svenske stillingtaken på dette området bedømmes som særdeles viktig. Den er rett og slett avgjørende for overlevelsen for mange urfolk i verden. Det er viktig for å redusere nøden og lidelsene blant urfolk. Sveriges anseelse og autoritet på området menneskerettigheter er veier meget tungt.

6. Avslutning

Jeg har ikke full oversikt over hva som skjer i dag av forberedelser for å kunne ratifisere ILO-169, men det synes i alle fall å gå meget langsomt. Og så gjelder det å sikre utsatte samiske grupper, særlig sørsamene, en sikkerhet for fremtidig liv. Som kjent lever samene i de sørlige områder under meget utrygge forhold. Det haster å virkeliggjøre prinsippene i de utsagn som den svenske regjeringen nå har sluttet seg til. Både samer og andre urfolk har levd for lenge i uvisshet på halve løfter og positive ord. Handling må til.

Kathy Kelly:

Stoppa USA:s militära och ekonomiska krigsföring mot Irak (2007)

I min barndom var inte mångfald något vi skulle tycka om.

Jag växte upp i sydvästra delen av Chicago under 1950-talet och större delen av sextioalet, där gällde det att passa in i mallen, att inte avvika, så fast min mamma hade en irländsk accent och talade annorlunda än andra så betonades det inte att vi var irländare i vår familj. När min farbror Dick kom över från Irland och hälsade på var jag mycket entusiastisk över att träffa honom. Han kom in genom dörren, såg på mig och sa: »Ah, min flicka, man ser ju Irlands karta i ditt ansikte.« Jag trodde att han menat mina finnar, för jag hade aldrig hört ett sånt uttryck. Jag sprang till övervåningen och grät i två timmar. Jag ska berätta för er om min första resa till Irland.

Tidigt år 2002 bjöd nunnorna i St. Bridget i Kildare på Irland in mig till deras fredsfest. Det innebar att jag var tvungen lämna Irak och Bagdad där jag bodde med Iraq Peace Team. Vi var några tiotal personer om förutsåg ett överhängande krigsutbrott och hade beslutat oss för att bo tillsammans med irakierna om kriget, som vi hoppades förhindra, skulle bryta ut.

Men vi ville också hjälpa till att stärka den irländska rörelsen som hade ett fredsläger vid Shannon flygplats där man höll utkik efter flygplan.

Spanarna höll koll på plan från den amerikanska flottan, lastade med soldater och förmodligen amerikansk krigsmateriel, som mellanlandade för att tanka. Irland var enligt sin konstitution neutralt och många ansåg att det stred mot författningen när USA utnyttjade Irland för krigsförberedelser. De ansåg att Irland stödde en aggression som – i mångas ögon – vilade på tunna bevis om att Irak hade massförstörelsevapen.

Jag ville framföra det irakiska folkets stora fruktan över att bli måltavla för världens största vapenarsenal. Jag hoppades att känslomässigt beröra åhörarna genom att berätta om gravida kvinnor jag kände som hade vänt sig till dominikanernunnorna och bett att de skulle utföra kejsarsnitt eftersom de inte ville föda sina bebisar under bombanfall. Jag berättade om män som jag trodde hade nerver av stål men som brast i gråt och sa »Jag är så rädd«.

Efter mitt tal återvände jag till Bagdad. Väl där läste jag på internet att fem av dem som hade lyssnat på mig, en av dem kände jag mycket väl, direkt efter mitt anförande hade samlats till en kort överläggning och sedan begett sig till

Tal av Kathy Kelly vid Mänskliga Rättighetsdagarna den 19 november 2007 i Stockholm

landningsbanan på Shannon flygplats och tillfogat ett amerikanskt militärflygplan som stod parkerat på banan en skada för två och en halv miljon dollar. De kallade sig själva »Mellanlandningsplogbillarna«, Pitstop Ploughshares.

De bad mig komma till rättegången som försvarsvittne. Jag darrade i hela kroppen och tänkte att jag var en olycksfågel för alla dessa människor som hade blivit mina goda vänner. En av dem som jag kände väl riskerade tio års fängelse.

Domaren omfattade inte plogbillsaktivisternas ståndpunkt att de hade handlat utifrån trosövertygelse. De åtalade stödde sig på Jesajas ord i Gamla Testamentet som finns inristade på en vägg vid FN i New York: »Då skall de smida sina svärd till plogbillar och sina spjut till vingårdsknivar. Folken skall inte mer lyfta svärd mot varandra och inte mer träna sig för krig.« (Jesaja 2:4)

Lyckligtvis hade de tre av Irlands mest begåvade advokater vid sin sida. En av dem, Mr Nix, ansågs till och med av åklagaren vara den siste irländare som till fullo behärskade talekonsten. I sin slutplädering lade Mr Nix sina ord skickligt. Han spelade rollen perfekt. Han bar valrossmustascher, ett långt skägg, han var rundlagd, hade grått hår och på väg att bli flintskallig. . . Mr Nix ställde sig framför juryn och inledde sin plädering genom att läsa Jesu Bergspredikan för dem, en ren utmaning av juryn. Sedan sa han att problemet med dessa fem åtalade var att de var övertygade i sin tro, att de inte tillämpade en tro a la carte, att ta lite här och lite där, och strunta i resten. Sedan ändrade han sin ton och beskrev en underbar dag i en Dublinpark. Han hade suttit på en bänk och tittat på barn som sprang efter ankor uppför en slänt och sedan hur ankorna hade jagat barnen skrikande nedför kullen. Och han övertygade oss om att det mest underbara ljud, det universella ljudet av glädje på alla språk, måste vara ljudet av barn som leker. Men sedan mörknade hans ansikte, hans röst blev tjock, och Mr Nix dundrade mot oss: »Dom bombar barn. I en simbasäng i LIBANON, BARNEN SIMMAR I EN POOL MED DERAS EGET BLOD.«

Jag hade varit så upptagen av rättegången att jag knappt hade läst några nyheter om kriget mellan Israel och Libanon som rasade samma dagar som rättegången pågick. Senare läste jag i The Guardian en nyhetsartikel om en man i Qumsiyah i Libanon som hade suttit på kanten av en bombkrater som Mr Nix hade refererat till, där plastsandaler täckta av stelnat blod och smuts låg utspridda runt kanten av kratern. Och denne man, vars namn var Abu Ismail, satt med huvudet i sina händer, han skrek ut sin sorg, han stirrade på kratern och ropade: »HIZBOLLAH, HÄR? DET VAR BARA BARN HÄR, MIN SON VAR HÄR.« Hans son var en av de tre som dödats. Sju andra hade blivit allvarligt skadade, elva barn hade lekt här.

Mr Nix hade verkligen ställt oss alla inför rätta. »Frågan är inte om dessa fem aktivister har en laglig ursäkt att handla som de gjorde, frågan är, vilken är er ursäkt för att inte göra mer. Skulle ni inte försöka, om ni kunde, att hindra en Hizbollahmissil från att smälla ner i norra Israel? Skulle ni inte försöka, om ni kunde, att förhindra en israelisk missil från att dundra ner i en kanal i södra Libanon. VAD STÅR DU UPP FÖR? «Den frågan, »Vad står du upp för?«, gjorde ett outplånligt intryck på mig och jag tror på andra som satt i rättssalen.

Juryen som var från Dublins arbetarklass frikände de åtalade från Pitstop Ploughshares på alla fem åtalspunkterna. Det var en känsla av befrielse. Men samtidigt försökte USA leverera bunkerbomber på 600 pound (272 kg) till Israel att användas mot Libanon i något som endast kan beskrivas som en oproportionerlig förmåga att döda. Och dessa amerikanska plan kunde inte landa. Inte på Shannons landningsbana. När de försökte att landa i Skottland gick skottarna ut i stort antal och sa: »Nay, nay«. Till slut måste de snabbmellanlanda i Suffolk på ett gammalt fält för fårskötsel i England.

Jag for över till Libanon, vad annat kunde jag göra? Vad annat kunde man göra efter att varit med om en sådan rättegång? Kriget rasade fortfarande. Unga libanesiska yrkesarbetare, översättare, lärare i engelska och landskapsmålare och ingenjörer och läkare och socialarbetare hade samlat så mycket läkemedel, förråd och mat som de kunde få ihop och deras beslut var att åka till området söder om floden Litani där den israeliska armén hade förklarat att varje fordon eller person som rörde sig där var en militär måltavla. Och de sa: »Vi åker. Vi kan inte bara överge dessa människor.« Många libaneser var instängda i södern och kunde inte fly eftersom vägarna hade förstörts. Så tanken var att åka och vara tillsammans med dem, och ta med så mycket hjälp som möjligt. De bad utlänningar att färdas med dem.

De hade fått ihop en imponerande konvoj med 57 bilar, alla fullastade med väskor med medicin och mat. Oturligt nog stoppade libanesisk polis oss efter att vi passerat en förort i södra Beirut och blockerade vår väg. Vi blev kvar i Beirut de fyra sista dagarna av bombningarna. Efter att eld upphör hade förklarats inbjöd två unga män, som bägge hette Mohammed, mig och fyra vänner att köra till trakten söder om Litanifloden tillsammans med dem. De ville ta reda på om deras hem fortfarande fanns kvar.

Vi for till Qasmiyah, och såg vattenkanalen, och sedan for vi till en plats som hette Qana, vi hade hört att föräldrarna hade placerat barnen där för säkerhets skull för natten och att barnen hade attackerats när de sov.

Vi hamnade hemma hos två familjer tvärs över gatan till det sönderbombade skyddsrummet. De sörjde sina älskade dödade barn. Jag och mina vänner

anslöt oss mycket tysta till kvinnorna i huset. Vi satt tillsammans tysta i över en halv timme.

En kvinna, mycket ståtlig och värdig, bar en halskrage efter att hon hade blivit skadad av samma bombning som dödat hennes dotter. Hon började tala och en ström av ord forsade ut. Fast hon darrade av smärta pekade hon upp mot drönarna, övervakningsplanen, som fortfarande sicksackade på himlen, och hon riktade en fråga till oss: »Såg dom inte, visste dom inte, att min sexåriga dotter, hon lekte, hon sprang hit och dit, hon kom alltid tillbaks till mej.« Barnen skulle bara sova på natten i det bastanta skyddsrummet, föräldrarna flyttade dit dem för att de trodde att barnen var säkrare där. Sedan hämtade hennes son en hög med tidningar. Jag kände igen den lilla flickan. En ikonbild som många taxichaufförer hade klistrat på bildörrarna med en hejdlöst gråtande hjälparbetare i hjälm som håller Zaharas livlösa kropp. Sedan visade hon oss en bild på sin lilla dotter Zahara, omkramad av en annan sex år gammal flicka, Zained, och deras vackra men livlösa kroppar. Dessa små flickor dödades av en explosion som förstörde deras inre organ. Sedan bad hon om att få en bild till. Det var ett inramat foto på en liten lockig sexåring med stora ögon och en allvarlig blick. Man anade ett leende. »Är hon terrorist?« frågade hon oss, och smekte plasten över barnets ansikte. »Hon älskade sina engelskläxor«, fortsatte mamman, och började snyfta. »Hon älskade att öva engelska glosor.«

Hos Alliant Tech Corporation i en förort till Minneapolis som tillverkar klusterbomber vajar det lands flagga som företaget nyligen fått en stororder från. Våren 2006, innan Israel fällde 3,5 miljoner klusterbomber över södra Libanon, var den israeliska flaggan hissad på Alliant Techs huvudkontor i Edina, Minnesota. Bara under de sista fyra dagarna av det 33 dagar långa kriget mellan Israel och Hizbollah fällde Israel 1,7 miljoner klusterbomber som inte utlöstes över södra Libanon.

Mina vänner och jag hade tur när vi färdades längs en väg i södra Libanon. En i vår grupp fick mitt på vägen syn på en klusterbomb som inte hade exploderat. Vi stannade precis innan vår bil höll på att köra på den. Vi tillbringade timmar med att rensa upp glassplitter hemma hos en av våra vänner. Samtliga lampor och fönster hade krossats. Vi fyllde snabbt upp de behållare som vi kunde slänga allt krossat glas i. Jag föreslog att vi skulle tömma en av dem i trädgården och fylla den på nytt. »Nej!« sa min vän Mohammed. »Min mamma är trädgårdsmästare. Hon skulle inte gilla det.« Det var tur att han hejdade mig. Nästa morgon knackade en person från kommunen på vår dörr, kanske någon från Hizbollah. »Var snäll och följ med ut, jag vill visa er någonting i trädgården.« Han pekade på två klusterbomber som inte utlösts.

Att sälja klusterbomber är lönsamma affärer för företag i USA som tillverkar denna ohyggliga produkt. Direktörer försäkrar varandra att när allt kommer omkring handlar det om att tjäna pengar. Men ökar det vår säkerhet? Gör det oss tryggare om folk runt om i världen börjar betrakta USA som ett världsomspännande hot?

Jag och många andra som besökte Irak mellan 1996 och 2003 kom tillbaka förvirrade och frågade oss: »Varför älskar dom oss så mycket?« Förmågan till vänskap var djup och sann och fortfarande oförstörd. Men vår kapacitet att tillverka och sälja och förvara och använda och uppmana andra att använda – vapen och mer vapen – denna oproportionerliga och lönsamma förmåga att döda främjar inte vänskap. Mr Nix ord hemsöker mig: »Vad står ni upp för?«

I Irak lider ett av tre barn av undernäring, 66% av landsbygden saknar drickbart vatten, 22% av städerna är utan drickbart vatten, under den gångna sommaren fungerade elektriciteten var tolfte timma, 38% av människorna var beroende av matransoner men i många områden kan man inte ens få dessa torftiga ransoner. Mellan 60 och 80 % är arbetslösa. En av tio förväntas försöka fly under året. Åtminstone 450 000 irakier har flytt till Amman i Jordanien, och sannolikt 850 000 har flytt till Syrien, 1,9 miljoner är internflyktingar i Irak.

I september 2007, alldeles innan general Petraeus presenterade sin optimistiska rapport om ökningen av militära USA-styrkor som är stationerade i Irak, bad USA:s FN-ambassadör Mr Ryan Crocker, att FN skulle uppskjuta sin planerade rapport om den humanitära katastrofen i Irak. USA ville inte att FN-rapporten skulle störa den militära rapporten om att säkerhetssituationen var förbättrad. Men säkerhet beror inte bara på om en eller annan grupp har förmågan att utöva hot och makt för att tillfälligt minska våldet. Säkerhet handlar också om att ha vatten, mat, bostad, hälsovård och arbete.

USA och Israel har använt en oproportionerlig förmåga att döda människor och USA:s vapentillverkare har kunnat glädja sig åt stadigt stigande vinster därför att de kan sälja sina bomber, ammunition och försvarsrelaterade produkter. Men ökar detta säkerheten ens för USA:s folk? Tänk om människor världen runt beundrade USA för dess generositet och rättvisa? Tänk om myndigheterna i USA ställde en enkel fråga till andra länder vars värdefulla och oersättliga resurser USA vill konsumera eller kontrollera – olja till exempel. Vad skulle ett rättvist pris vara för era resurser? Och om priset var för högt för USA att betala, antag då att det amerikanska folket lärde sig att ändra vår alltför stora konsumtion och slösaktiga livsstil så att vi konsumerad mindre? Det är oundvikligen så att vi måste lära oss det. Varför inte börja genast? Det skulle

öka kommande generationers säkerhet. Då skulle de inte komma att drabbas av så stort miljömässigt förfall. Det finns rikligt med oundvikliga hot som våra kommande generationer kommer att ställas inför: hot som följer av vad vi gör med vår miljö, av vår nedsmutsning av luft, mark och vatten, av vår förbrukning av tillgängliga fossila bränslen, av vår oförmåga att tackla den globala uppvärmningen och klimatförändringar orsakade av vår vårdslösa politik.

Före detta utrikesminister James Baker förklarade när en rapport från Iraq Study Group släpptes att USA inte kommer att två sina händer över misstag som kanske gjorts eller kanske inte gjorts i Irak.

Vi ska inte två våra händer. Men vi måste minnas.

Ett sätt att förhindra ett nytt krig är att berätta sanningen om detta krig.

BBC:s nyheter från Mellanöstern rapporterade vid den sorgliga och tragiska fjärde årsdagen av »chock och skräckbombningen« om en sexton år gammal pojke som hette Ali Abbas. Jag hade träffat honom i Bagdad i början av april 2003. Ali åt lunch med sin familj utanför deras enkla hem när plötsligt en missil träffade dem. Han kom till Al Kindisjukhuset och hans armar liknade två bitar av drivved. Jag råkade sitta i ett intilliggande rum medan läkarna skilde hans armar från hans överkropp och hans faster satt bredvid mig. Jag försökte trösta henne när hon grät. Hon kunde lite engelska och hon hade två frågor till mig. »Hur ska jag berätta det för honom? Vad ska jag säga?« Hur skulle hon berätta för honom när han vaknade upp att han inte bara hade förlorat sina armar utan att hon var hans enda släkting som hade överlevt? När lille Ali vaknade upp tittade han på läkarna och de förklarade vad som hade hänt, och han frågade dem: »Men kommer jag alltid att vara så här?«

Jag minns att jag inte klarade av att lämna mitt hotellrum, jag hamrade på kudden, och frågade mig själv: »Måste vi alltid vara på det här sättet?« Men Ali Abbas är ett mycket modigt barn. BBC rapporterade nu att han vid sexton års ålder bor i London och har lärt sig att äta själv med fötterna och att han har blivit en etablerad konstnär som målar med tårna.

Intervjuaren frågade Ali: »Vad skulle du vilja bli när du blir äldre?« »Jag vet inte«, svarade han på perfekt engelska, »men kanske göra något för att skapa fred.« Vi har möjligheter att låta Ali Abbas fredsönskan leda oss under de kommande dagarna och veckorna och månaderna.

Jag vill avsluta med någonting som för mig tillbaka till Bagdad vid tiden innan kriget, det senaste kriget, men under ett ekonomiskt krig. Det var vid tiden efter 11 september. Jag hade varit i New York då och kort efteråt rest till Irak och besökt en skola där jag beundrade elevernas målningar och dans och musik. En bild föreställde en jumbojet som plöjde in i det vänstra av World

Trade Centertornen. Jag hajade till och frågade: »Skulle jag kunna få prata med barnet som ritade den här bilden?« I nästa ögonblick stod han där, elvåriga Ali Hussein, framför mig. Jag frågade honom: »Skulle du vilja berätta för mig vad du tänkte när du ritade den här bilden?« Han knäppte sina händer framför sig, mycket stolt över att en främling intresserade sig för hans bild, och sa: »Allah önskade att detta skulle drabba människorna i Amerika så att dom skulle förstå vad som händer andra folk när USA bombar dom.« Sedan såg han läraren komma mot oss och sa: »Och vi älskar folket i Amerika och vill vara deras vänner.«

Jag berättade för honom och hans kamrater hur det var att befinna sig i New York den 11 september. De spetsade öronen. Jag berättade för honom om en grupp människor som hade vandrat från Pentagon hela vägen till World Trade Center med en banderoll där det stod VÅR SORG ÄR INTE ETT ROP PÅ KRIG. Många av dem hade förlorat någon som stod dem nära. Barnen förstod, och jag berättade för dem om en sång som sjöngs på de etthundrafemtio minnesstunderna. Det var en sång som lyfte fram det vi människor har gemensamt. Jag var på en musikskola och barnen sa: »Kan du inte lära oss den sången?« Min arabiska var urusel, min röst inte mycket bättre, så jag försökte backa ur, men skolans rektor, som också dirigerade Bagdads symfoniorkester, förstod inte uttrycket »Jag kan inte«.

Två dagar senare sjöng barnen sången för mig, ackompanjerade av fiol och flöjt.

Kort efter bombningen av Bagdad, »chock och skräck-bombningen«, strök plundrare omkring och förstörde systematiskt många ställen. Hisham, skolans rektor, hade gjort sitt bästa för att skydda den. »Ta möblerna«, bad han. »Vi ger er instrumenten. Men jag ber er, förstör inte musiken, förstör inte vår historia.«

»Bla, bla, bla«, sa tjuvarna, och knuffade undan Hisham och hans broder. »Bagdad är slut.« Och vi måste försöka förstå dessa så kallade plundrare eftersom ingen hade brytt sig om deras behov i många decennier, och de ansåg att det här var tillfället för dem att få ett slut på den misär de hade levt i.

Vi måste erkänna att den grövsta plundringen har utförts av de stora bolag som fortfarande stjälar och skövlar. Jag syftar på Lockheed Martin, den främsta vapentillverkaren i USA som såg en 22-procentig vinstökning det senaste kvartalet. Dess konkurrenter, Northrup Grumman och General Dynamics, ökade sina vinster med 62 respektive 22 procent. Boeings vinst studsade upp med 61 procent när deras militära gren blev mycket framgångsrik efter 11 september 2001. Vinsterna steg också för Raytheon och Boeing och Halliburton och Kellogg Brown och Root och Blackwater, alla stora amerikanska bolag.

Plundrarna framför Hisham knuffade bort honom. De krossade alla instrument, varje fönster, och brände notbladen.

Hisham kom och hälsade på oss. »Kathy, du kommer inte att tro mig«, sa han, »det här är allt jag hittade.« I handen höll han en bandinspelning. Vi lyssnade på den tillsammans. Det var en inspelning av när barnen övade på den arabiska versionen av »Finlandia« till sin vårkonsert. »Hisham«, frågade jag, »tror du att du kommer att lära barn den sången igen?«

»Det är att begära för mycket i denna stund«, sa Hisham. »Snälla du, du kan ta med dej bandet hem till ditt land.«

Jag skulle vilja be er att sjunga den sången tillsammans med mig. Sången heter »This is my song«, den kallas också »Finlandia« eftersom melodin är Sibelius »Finlandia«. Jag kan sjunga två verser på arabiska. [Sången kallas också »A song of peace«. Ö.a.]

Så sjöng de elvaåriga irakiska barnen. De är sexton, sjutton år idag. Jag tror att de är som Ali Abbas. De skulle vilja göra någonting för att skapa fred, så som ni alla här idag skulle vilja. Låt oss göra allt vi förmår för att skapa en omgivning där människor hyllar att leva mer enkelt, och verkligen värdesätter att dela resurser på ett radikalt nytt sätt, och föredrar att hjälpa istället för att härska, och hela tiden söker tro att vi kan stå upp för våra ideal. Tänk på poeten Barbara Demings ord: »Locked in winter, summer lies; gather your bones together. Rise!«

Översättning: Leif Ericsson

Sadik J Al-Azm:

Går islam och sekulär humanism att förena? (2008)

Under mina besök i Europa och USA som arabisk intellektuell tänkare och universitetslärare har ett antal frågor ständigt kommit upp i diskussioner, föreläsningar och intervjuer samt privata samtal som jag dragits in i.

Frågorna som ständigt återkom var av följande slag: Går islam och modernitet att förena? Går islam och sekularism att förena? Är islam och demokrati förenliga? Är islam och yttrandefrihet förenliga? Går islam och religionsfrihet ihop? Jag ska försöka att gå rakt på dessa frågor och inte som katten kring het gröt utan gå i närkamp med dessa frågor.

Men först vill jag göra några klargöranden. Begreppen i de nyss ställda frågorna såsom modernitet, sekularism, demokrati, yttrandefrihet, religiös tolerans är obegripliga om de isoleras och lyfts ut ur sin historiska kontext och sitt naturliga sammanhang. Alla dessa begrepp får mening och betydelse, såväl teoretiskt som i praktiken, endast som delar i en hel svärm av värden som förutom sekularism, yttrandefrihet, demokrati också omfattar sådant som medborgerliga friheter, medborgerliga rättigheter, mänskliga rättigheter, folksuveränitet, samvetsfrihet, tankefrihet, tryckfrihet osv. Denna uppsättning av värden är normalt samlade under rubriken sekulär humanism, vilken inbegriper de sociala och politiska institutioner, den praktik och de attityder som förkroppsligar och stödjer dem. Det som är intressant här är inte uttrycket sekulär humanism utan de värden och den praktik som nämnts, och ni kan välja vilken beteckning ni vill så länge ni kommer ihåg att en ros luktar lika gott vad man än kallar den.

Jag slår ihop de frågor som jag inledde med att ställa till en enda, nämligen: Går islam och sekulär humanism att förena?

Mitt andra klarläggande är att trots att sekulär humanism, och de värden och ideal, och den praktik som den ger sig ut för att förkroppsliga och representera i huvudsak har ursprung och härkomst i det moderna Europa, och vanligtvis hänförs och spåras tillbaka till upplysningen, har de idag otvivelaktigt tillerkänts en global universell betydelse som har gjort dem till ett gemensamt mänskligt värde och till dagens förpliktigande normativa paradigm när det gäller alla frågor som berör rättigheter, medborgarskap, mänsklig värdighet, demokrati, civilsamhälle, regeringars ansvarsskyldighet och så vidare.

Min tredje punkt går ut på att det geografiskt avgränsade europeiska

ursprunget till det moderna sekulära humanistiska paradigmet inte kan förringa dess senare paradigmatiska universalitet, lika lite som den oansenliga uppkomsten av islam i två obetydliga ökenstäder i utkanten av romarriket kan förringa dess senare universalitet och utbredning. Samma sak kan sägas om förhållandet mellan kristendomens lika blygsamma och lokala ursprung i en efterbliven och föraktad del av romarriket, och dess senare paradigmatiska universalitet, dominans och utbredning.

Mitt fjärde klarläggande är att det allmänna goda som den »sekulära humanistiska modellen« står för inte vanns gratis, utan har måst erövrats smärtsamt, sakta och mycket ofullständigt under åtskilliga århundraden och till ett mycket högt pris i form av krig, revolutioner, stora offer och mänskligt lidande. Detta är ett av många goda skäl till att den förtjänar att försvaras, utvecklas och utvidgas tillsammans med andra mänskliga värden som vi omfattar och har börjat ta för givna.

Min femte punkt är att detta är orsaken till de hårda strider som förs om principerna för mänskliga rättigheter – för att ta ett exempel – inom samhällen, kulturer och politik, såväl i Öst som i Väst, och inte bara mellan civilisationer, kulturer och stater, dvs inte så mycket mellan islam och Väst, Europa och Mellanöstern, Orienten och Västerlandet, som inom Frankrike, inom Tyskland, inom Kina, inom USA, inom arabländerna, inom Iran, inom Turkiet, inom Pakistan och så vidare. Därför ser vi också att i de delar av världen – muslimska och andra – där mänskliga rättigheter och tillhörande andra värden och principer kränks mest flagrant och/eller ignoreras, så framför regeringar och myndigheter och makthavare officiellt läpparnas bekännelse till dessa principer, eller åtminstone någon version av dem, som de själva bryter mot, för att söka rättfärdiga och legitimeras sig nationellt och internationellt. Också detta vittnar om den legitimitet, styrka och effektivitet som det sekulära humanistiska paradigmet nu har uppnått universellt, även i dess fienders ögon. I själva verket har erfarenheten visat att i det ögonblick som dessa fiender faller offer för förföljelse från sina egna fiender så är det första de gör att i självförsvar åberopa till exempel idén om ett oberoende rättsväsende och de erkända principerna om mänskliga rättigheter med dess stora betoning på universalitet och inkludering. I själva verket tillfogar upprättandet av deklARATIONER om islamska, afrikanska, kinesiska och hinduiska mänskliga rättigheter ytterligare vittnesmål till sanningen att det ursprungligen sekulära humanistiska paradigmet har uppnått en dubbel status av något gemensamt mänskligt värdefullt och den globala obestridliga normativa modellen för alla dessa frågor.

Mitt sista klagörande går ut på att trots att kontexten och tillfället att tala om dessa frågor tycks vara en västerländsk kontext och en svensk händelse,

är det inte sant att detta enbart är västerländska frågor eller ställs enbart i väst eller i en västlig kontext. Samtliga tidigare uppräknade frågor om islam och sekulär humanism har stått på agendan i modern arabisk och muslimsk tankevärld och historia åtminstone sedan Napoleons ockupation av Egypten 1798. Det har uttryckligen varit denna slags frågor som vi araber har ställt oss själva och försökt att komma till rätta med och besvara, om möjligt på ett nöjaktigt sätt, sedan åtminstone slutet av artonhundratalet. Till exempel vet västerländska experter på Mellanöstern att den sista fjärdedelen av artonhundratalet såg början på en stor liberal reformrörelse och en religiöst tolerant tolkning av arabiskt liv och tanke som av oss själva och västerländska lärda getts olika namn såsom en väckelse, en renässans, en religiös reformation, ett liberalt experiment, en muslimsk modernisering, det moderna arabiska tänkandets liberala tid, och så vidare. Och faktiskt, denna rörelse komprimerade i sig själv på en gång en teologi, en rättsreform, en litterär intellektuell renässans, ett slags rationell vetenskaplig upplysning och likaså en ideologisk modernisering.

Var och en som idag inspireras av denna stora reformrörelse och betraktar sig själv som dess ättling och som en arvtagare till dess intellektuella, sociala och religiösa framsteg kommer inte att ha några problem med att besvara frågor av typen: är islam och sekulär modernism eller sekulär humanism förenliga; är islam och modernitet förenliga. Hans svar skulle bli ett kategoriskt och oproblemiskt: ja, de går att förena.

Å andra sidan, vilket är naturligt och förväntat när det gäller mänskliga och historiska processer, framkallade denna stora reformrörelse en motreaktion i form av en kontra-reformation och med den en muslimsk fundamentalistisk rörelse. Denna reaktion utkristalliserades i den stund som rörelsen det muslimska brödraskapet etablerades i Egypten 1928: Modern till all fundamentalism i arabvärlden såväl som i en del andra muslimska länder och samhällen. Att denna mot-reaktions formella organisatoriska strukturer föddes 1928 var ingen tillfällighet. Den begynnande reformrörelsen hade gjort stora framsteg i ett allt snabbare tempo i egyptiskt och arabiskt liv, samhälle, ekonomi, politik, kultur och lagstiftning under nittonhundratjugotalet, särskilt efter den berömda egyptiska revolutionen 1919 mot den brittiska kolonialmakten. Det är av detta skäl som det manligt dominerade och diktatoriskt styrda traditionella muslimska hushållet i Nagib Mahfouz romantrilogi om livet i Kairo under den första halvan av nittonhundratalet räddningslöst kollapsar precis i det ögonblick som den stora egyptiska revolutionen bryter ut 1919. Denna religiösa motreaktion definierar naturligtvis sig själv uttryckligen som en anti-reformation, en anti-renässans, en anti-upplysning och en anti-modernisering, allt

på en och samma gång och tid.

Men var och en som idag inspireras av denna motreformation och betraktar sig som dess ättling och intellektuella arvtagare kommer inte att ha några stora problem med att besvara sådana frågor som om islam och sekularism går att förena, om islam och demokrati går att förena osv. Hans svar tar sig formen av ett eftertryckligt och oreserverat, nej, de är oförenliga.

För att bringa begreppsmässig reda i denna abstrakta, ahistoriska och anti-historiska återvändsgränd mellan de två riktningarna, den förenliga och den oförenliga, i de arabiska och islamska världarna, ska jag ta upp en viss historisk analogi genom att ställa följande fråga – en väldigt typisk arabisk fråga:

Var den enkla egalitära och utsmyckade islam som växte fram i Mecka och Medina för omkring fjorton århundraden sen och som leddes och styrdes av profeten själv och hans första fyra efterträdare, jämförbar med de ärftliga kungliga dynastierna i så komplexa riken, skiktade samhällen och hierarkiska politiska system som det bysantinska riket och Persien under den sassanidiska dynastin vid tiden när araberna erövrade och dominerade dessa mäktiga välden? Mitt svar är: Dogmatiskt sett nej, de två var fullständigt oförenliga; Historiskt sett ja, de två smälte i hög grad samman på en otroligt kort tid.

Det historiska ja som det mäktiga ärftliga arabiska kalifatet gav varade i vått och torrt genom historien ända till dess formella avskaffande omedelbart efter det första världskriget. Med andra ord hade de tidiga muslimska dogmatikerna, de bokstavstroga, renläriga och skrifttroga, absolut rätt vid tiden för de första arabiska erövringarna i att insistera på att ingenting i den dåtida muslimska ortodoxin skulle göra Medinas enkla Koran-profetiska islam, och de fyra ortodoxa kalifaten, förenlig med den makthungriga sortens ärftliga monarki. Men historicisterna fick rätt och övertaget som vi alla vet.

Av samma skäl vill jag påstå att det riktiga och realistiska svaret på frågan »Är islam förenligt med sekulär humanism och dess beståndsdelar« är: Dogmatiskt nej, de är inte kompatibla; Historiskt sett, ja de är förenliga och/eller kan göras förenliga.

Låt mig omformulera mitt svar på ett något annorlunda och kanske klarare sätt: Islam som ett helgjutet, statiskt ideal med eviga och för alltid giltiga principer är, naturligtvis, inte förenligt med någonting annat än sig själv. Som sådant är det islams sak att förkasta, motarbeta och bekämpa sekularism och humanism intill slutet, på samma sätt som det är för varje annan stor religion sett ur evighetens perspektiv. Nej-riktningen har absolut rätt på detta sätt.

Men islam som en levande, dynamisk tro som utvecklas och reagerar på vitt skilda miljöer och snabbt skiftande historiska omständigheter har obestriddligen visat sig anpassningsbar till alla betydande politiska system och varianter av

sociala och ekonomiska strukturer som den mänskliga historien har skapat och kastat fram i människors och samhällets liv. Från kungarrike till republik, från slaveri till frihet, från stam till imperium, från antik statsstat till modern nationalstat. Och vidare, islam som en världshistorisk religion som sträckt sig över 14 århundraden har utan tvekan inympat sig framgångsrikt i en väldig mängd olika slags samhällen, en väldig mångfald av kulturer, en stor mångfald av livsformer som sträcker sig från nomadiska stammar till centraliserade byråkratier, till feodala jordbrukssamhällen, till merkantil handel, till industriell kapitalism. Här får ja-riktningen inom islam rätt, och för att lägga fram ytterligare bevis vill jag återge det faktum att när de iranska ayatollorna segrade fortsatte de inte med att återupprätta det islamska kalifatet, att det har funnits ett shiitiskt kalifat i islamsk historia är välbekant. Inte heller upprättade de ett gudomligt imamstyre utan fortsatte med att etablera en republik för första gången i Irans långa historia, med folkliga val, en konstitution som är en kloning av den franska författningen från 1958, en konstituerande församling, ett parlament där verkliga debatter äger rum, en president, ett ministerråd, politiska falanger. Inget av detta har någonting att göra med islams historia, ortodoxi och dogmer men väldigt mycket att göra med det moderna Europas historia och politiska institutioner.

Det är också uppenbart hur i dagens Iran den sekulära republikanska principen om demokratiskt styre och folksuveränitet gång på gång aktivt utmanas och kämpar hårt mot den motsatta teokratiska islamska shiitiska principen om envælde och beslutsrätt för den muslimske rättslärde eller faqih. Vi bevittnar ett slags dödläge i nutida Iran mellan å ena sidan principen om makten hos faqih och makten hos folket å andra sidan.

Vad gäller den arabiska världen är en av källorna till förvirring när det gäller dess förhållande till sekularism i till exempel Västs ögon det faktum att arabiska samhällen aldrig har varit med om ett dramatiskt kemalistiskt ögonblick då staten från toppen har förklarats sekulär och officiellt har skiljts från religionen, vilket inträffade när det moderna Turkiet uppstod ur första världskrigets aska. Denna process uppnådde sitt mest triumfatoriska ögonblick då Mustafa Kemal upphävde kalifatet 1924. I kontrast till det turkiskt-kemalistiska exemplet har sekulariseringsprocessen i de viktiga arabiska samhällena varit långsam, informell, tvekan, anpassningsbar, absorberande, pragmatisk, gradualistisk, full av halvmesyryr, halvdana kompromisser, tillfälliga konvensäktenskap och mängder med tillfälliga reträtter och ändlösa undanflykter, men ingen genomgripande dramatisk stor händelse. En sådan dramatisk höjdpunkt skulle ha kunnat äga rum – ungefär som den kemalistiska modellen – i händerna på Egyptens president Nasser strax efter nationaliseringen av

Suezkanalen 1956 (en heroisk och kolossalt populär handling i hela arabvärlden). Men Nasser tog aldrig det steget och det riktigt stora dramat inträffade när reaktionen kom i form av islamistisk fundamentalism, religiös väckelse, väpnad upprorisk islamism, och så vidare.

Trots detta är det ett faktum att i sådana nyckelländer som Egypten, Irak, Syrien, Algeriet etc finns det knappast någonting i samhället, ekonomin, politiken, kulturen eller lagstiftningen som drivs i enlighet med islamska budord, som är reglerat enligt sharialagens ordalydelse eller fungerar i enlighet med teologiska doktriner och/eller läror. Utanför sfären av personlig status, personlig övertygelse och privat fromhet och/eller ogudaktighet har tveklöst islams roll hänvisats till periferin i det offentliga livet. Med andra ord, om man i någon av dessa stater granskar fabriken, banken, marknaden, officerskåren, politiska partier, statsapparaten, skolan, universitetet, laboratoriet, domstolen, konsten, medierna etc, kommer man snabbt att upptäcka att det finns väldigt lite av religion kvar där, åtminstone ända till helt nyligen.

Dessutom har i de nyss nämnda länderna den moderna sekulära nationalistiska kalendern med dess nya helgdagar, symboler, monument, historiska minnesmärken, slag, hjältar, ceremonier och högtidsdagar fyllt det offentliga rummet och förvisat den gamla religiösa kalendern och dess milstolpar till det offentliga livets marginal. Detta är skälet till att sant radikala muslimska fundamentalister talar inte bara om att islam är oförenligt med modernitet eller sekularism etc, utan också om »islams nedgång och isolering från livet«, om »frånvaron av islam på alla områden av mänsklig aktivitet när den har reducerats enbart till bön, fasta, pilgrimsfärd och allmosor«, om att »islam idag utsätts för den värsta prövningen under sin existens på grund av materialism, individualism och nationalism«, om hur »kursplaner i skolor och på universitet, om än inte öppet kritiska mot religion, effektivt har undergrävt islams världsbild och sedvänjor«, om hur »den islamska och arabiska historien skrivs, undervisas och förklaras utan hänvisning till gudomligt ingripande«, om hur moderna och formellt muslimska nationalstater, fastän de aldrig har deklarerat en skilsmässa mellan stat och moské, trots detta har undergrävt islam som ett sätt att leva, som en allt omfattande andlig och moralisk ordning och som en normativ förenande kraft, genom att tillämpa en mer lömsk funktionell faktisk separation av stat och religion.

Låt mig också peka på att även i en stat som Saudiarabien insisterar den styrande stamelisten på att misstänksamt drapera sig själv, samhället och systemet i en skepnad av strikt muslimsk ortodoxi, moralisk renhet, social dygd, hård sharialag och beduinsk stränghet. Motsättningen mellan dessa yttre

officiella pretentioner och landets verkliga liv har fortsatt att fördjupas och skärpas till ett så explosivt tillstånd att de av landets söner och döttrar som tar de religiösa ambitionerna på allvar drivs att göra uppror, som ockupationen av Stora moskén i Mecka 1979, vilket rubbade kungarikets grundvalar. Ingen aktion kunde vara mer spektakulär och få marken att bäva i den islamska världen än att storma och lägga beslag på själva Ka'ba.

Det är slående att de som 1979 ockuperade Stora moskén i Mecka, likt de unga saudiska män som var involverade i 11 septemberattacken, alla var typiska produkter av samma saudiska schizofrena system. Till exempel gjorde ledaren för moskéockupanterna, Juhaiman Al-'Utaibi, det mycket klart att syftet med hans dramatiska revolt och häpnadsväckande demonstration var att få slut på det befängda gapet mellan den officiella saudiska ideologin och anspråk, å ena sidan, och kungarikets verkliga liv å den andra, genom att göra det sistnämnda strikt förenligt med den religiösa ortodoxin så som den officiellt proklamerats och predikas.

Nu ses till och med Bin Ladin som en farligare, mer avancerad och sofistikerad version av Juhaiman Al-'Utaibi, som agerar globalt och internationellt. Medan Juhaiman riktade sitt desperata spektakulära ingripande mot den viktigaste lokala symbolen som legitimerar det saudiska systemet, var Bin Ladin på jakt efter den amerikanska kärnan utan vilken det lokala systemet varken kunde överleva eller fortleva.

Låt mig nu säga något om några mycket intressanta arabisk-muslimska aktuella socio-politiska framsteg som är av stor betydelse, som jag ser det, för vårt ämne idag.

Under det sista kvartsseklet av 1900-talet har en kvasikonsensus växt fram i arabiska nyckelländer och -samhällen, åtföljd av omfattande debatter och skarpa motsättningar om betydelsen och relevansen av sådana värden, tillämpningar och arrangemang som respekt för mänskliga rättigheter, demokratiskt styre, ett mer aktivt civilsamhälle, medborgarskap, den sekulära staten, samvetsfrihet, tankar och uttryck som gör upp med den rådande svåra situationen med stagnation, arresteringar, korruption, förfall och fortsatt inrikes stridigheter som uppenbart helt slukar de arabiska och muslimska världarna för närvarande. Med andra ord har det sekulära humanistiska paradigmet så gott som blivit den verkliga socio-politiska agendan för dagen i många av dessa länder och samhällen. Följaktligen ser vi att den traditionella arabiska vänstern, inklusive kommunistpartierna, i mångt och mycket har kommit att samlas under dessa humanistiska sekulära värden och lyfter fram dem i alla sina program, krav och manifestationer. Den påstått rationella mit-

ten, representerad av medelklassen, uppfattar i vilket fall sig själva som den naturliga företrädaren och genomföraren av detta slags konsensus. Till och med det muslimska brödraskapets organisationer, högersidan i det politiska spektrumet, har motvilligt bytt sida och öppet blivit en del av denna konsensus.

Kort sagt, för den arabiska vänstern är denna nya attityd en ärlig reträtt till en andra försvarslinje efter det socialistiska idealets och idén om den socialistiska revolutionens kollaps. Med andra ord, den arabiska vänstern har alltid sett sig strida för de mer avancerade revolutionära socialistiska värdena. Men när den kampen misslyckades återstod endast att retirera till att samlas kring och kraftfullt försvara de klassiska borgerliga värderingarna som föddes under franska revolutionen och som idag utgör det sekulära humanistiska paradigmet – ett försvar mot flera fiender, inte minst den smygande islamska konservatismen, dogmen om makten hos faqih och fixeringen vid sharialagar.

På den högra sidan av det politiska spektrumet har det muslimska brödraskapet i Egypten och Syrien, efter att i årtionden, likt den saudiska monarkin, ha insisterat på att Koranen är deras konstitution, på kravet att återupprätta det muslimska kalifatet och på den omedelbara tillämpningen av sharialagen, nyligen offentliggjort sina officiella initiativ och formella program för en omfattande reform av den egyptiska och syriska staten, samhället och ekonomin, övergivit tanken på en religiös stat och regering till förmån för vad de nu kallar ett »civilt styre« – deras förskönande omskrivning för en sekulär eller åtminstone religiöst neutral form av stat och statsapparat. Detta reformprogram, som tillkännagavs av »all fundamentalisms moder« i arabvärlden och bortom den, lanserade folksuveränitet, representativ demokrati, växling av den politiska makten, fria, ärliga och transparenta val, maktindelning, oberoende rättsväsende, ett starkt civilsamhälle, stärkta rättigheter för kvinnor, respekt för mänskliga rättigheter, medborgerliga rättigheter och friheter, samvetsfrihet, religionsfrihet för alla, och tanke- och yttrandefrihet. Häpnadsväckande nog låter det ofta som något från Diderot eller Montesquieu.

Syftet med denna uppräkningslista är inte att värdera vare sig det muslimska brödraskapets allvar eller ärlighet eller goda vilja när det gäller att verkligen genomföra ett sådant program i en förutsebar framtid, utan endast visa ännu ett vittnesmål om den tilltagande omöjligheten att undvika det sekulära humanistiska paradigmet som effektivt spelar en roll i helt oväntade kretsar.

Den senaste politiska utvecklingen i Turkiet är särskilt viktig och betydelsefull i detta avseende. Turkiet, det enda muslimska land med en utvecklad och uttalad sekulär ideologi, tradition och praktik, är också det enda stora muslimska samhälle som kan visa upp ett demokratiskt muslimskt politiskt parti – något i stil med Europas kristdemokratiska partier – som är kapabelt

att eftersträva och till och med nå makten utan att en katastrof drabbar hela statskicket, så som skett i Syrien, Egypten, Algeriet, Sudan etc.

Denna nya utveckling för med sig följande mycket intressanta paradox: Det för närvarande regerande islamska partiet är den ivrigaste förespråkaren och påskyndaren av ett turkiskt medlemskap i EU – en kristen klubb som Valéry Giscard d'Estaing en gång sa. Samtidigt är det turkiska militäretablissemangent traditionellt den starkaste väktaren av turkisk sekularism och det kemalistiska experimentets fäste, och idag det viktigaste inre hindret för Turkiets medlemskap i den sekulära Europeiska Unionen.

Hur ska vi förhålla oss till denna paradox? För mig står det klart att detta turkiska muslimska demokratiska parti hoppas att ett EU-medlemskap ska hjälpa till att få slut på militärens traditionella inblandning i den turkiska statens göranden och låtanden. Generalerna vet detta mycket väl och reagerar därför genom att göra sitt bästa för att försinka och obstruera processen så länge som möjligt. Därför tror jag att EU skulle göra alla inblandade en stor tjänst och varaktig nytta genom att fortsatt ta Turkiet i hand och hjälpa det genom denna svåra och riskabla övergångsperiod – så som man hjälpte Spanien, Portugal, Grekland och Irland att övervinna sina bekymmersamma fascistiska, diktatoriska, militaristiska och auktoritära förflutna. Man kan vara ganska säker på att ett turkiskt medlemskap i EU skulle göra det praktiskt taget omöjligt för militären där att falla tillbaka i sin gamla roll och förvanska landets bräckliga demokrati. Det skulle också göra det lika svårt för ett islamistiskt parti eller en koalition av sådana partier att falla tillbaka i gamla gängor i framtiden och ruinera Turkiets löftesrika nya experiment genom en eller annan form av muslimsk fundamentalism och bokstavstrogen tolkning av Koranen.

Såväl den arabiska världen som islam i allmänhet är i ett ödesdigert och omedelbart behov av en hyggligt fri, demokratisk och sekulär modell som fungerar i ett muslimskt samhälle. Turkiet är för närvarande den mest sannolika platsen där en sådan modell skulle kunna utvecklas och mogna, med assistans av ett EU-medlemskap och det skydd som det medför. Med andra ord, det vi behöver är ett trovärdigt fungerande mot-exempel till det misslyckade fallet med muslimska talibaner som amerikanerna lämnade oss med i Afghanistan för inte så länge sedan, med all dess fasa och förvrängningar.

Jag har kommit till slutsatsen att en varaktig försoning mellan det historiska islam och ett historiskt ja till sekulär humanism, istället för islams kända dogmatiska nej, inte bara är ett enkelt val, eller en kausal möjlighet, eller en synpunkt i största allmänhet, utan en livsviktig nödvändighet, om i varje fall några arabiska länder inte ska slita sig själva i stycken efter det tragiska exemplet Libanon och nu Irak.

Låt mig avsluta med att säga något om Irak i detta sammanhang. Jag skulle vilja göra följande hypotetiska tankeexperiment tillsammans med er, en idealmodell à la Max Weber: Antag att folket i det för närvarande ockuperade Irak samlade en lagstiftande församling – under strikt övervakning av USA och dess allierade – med verkliga och sanna representanter för alla trosriktningar och etniska grupper som folket består av (shiiter, sunniter, kurder, kristna, zoroastrier, mandéer osv.) för att bevara deras lands enhet och integritet, för att förhindra att det sjunker ner i ett förödande religiöst inbördeskrig och enas om en form av stat och styre som är en minsta gemensam nämnare för alla inblandade parter och för majoriteten av det irakiska folket.

Låt mig nu fråga vilka utfästelser som partierna i denna församling måste göra gentemot varandra, gentemot den övervakande makten och gentemot resten av världen som ser på, för att rädda det nya Irak från de värsta tänkbara scenarierna. Jag föreslår följande:

1. De muslimska samhällena måste uttryckligen avskaffa alla sharia-lagar och bestämmelser som reglerar *ahl al-dhimma* i landet (de skyddade minoriteterna enligt traditionell islam, huvudsakligen kristna och judar), avskaffa dessa *de jure* en gång för alla och inte bara *de facto* vilket är fallet idag i de flesta arabstater. Detta ska innebära ett rättfram och öppet erkännande att shariaprinциperna är ogiltiga för islams skyddsfolk (the protégés of Islam) och har förlorat sin rättsverkan precis som alla andra sharialagar och regler som en gång reglerade slaveri i islam och i muslimska samhällen och politik. Utan en sådan åtgärd kommer den irakiska staten aldrig att bli en stat för alla dess medborgare.
2. Muslimska samhällen måste en gång för alla avskaffa *de jure* och inte bara *de facto* den ålderdomliga islamska strafflagen med straff som prygel, stenande till döds, amputering av lemmar och liknande former av kroppslig tortyr och stympning. Detta är desto angelägnare idag med tanke på det bakslag som drabbat landet och inte bara genom de barbariska straff som utmättes också för små överträdelser av Saddams regim och hans medbrottslingar som att sticka ut ögon, skära av öron, kapa näsor och dra ut tungor.
3. De muslimska samhällena där måste avhålla sig från och förkasta i otvetydiga ordalag den form av islam som är besatt av inställningen att de yttre och inre världarna är fulla av fördömda otrogna, trosförnekare, gudlösa, hedningar, avfallingar, polyteister, avgudadyrkare, kättare, ateister, hycklare, fritänkare, heretiker, förnekare,

vilka alla ska behandlas på samma sätt, inklusive sådana små sidoskott av islam som »alawis, ismailis, druser, bahais, ahmadis« och så vidare. Detta skulle innebära ett slut en gång för alla på den nu återuppväckta säregna traditionella muslimska indelningen av världen i »islams hus« kontra »krigets hus«, »trons hus« kontra »de otrognas hus«.

4. Det shiitiska samhället måste avskaffa allting som går ut på att en imam regerar, på makten hos faqih, på en imamteokrati med alla dess konsekvenser och möjliga tillämpningar, i annat fall kommer det irakiska statskicket aldrig att bli ett statskick av och för alla medborgare i Irak.
5. Den shiitiska majoriteten måste acceptera och förbinda sig att efterleva principen om att demokrati inte enbart betyder majoritetsvälde utan majoritetsstyre och minoritetsrättigheter på en och samma gång, med alla de inbyggda mekanismer och den maktindelning som syftar till att hindra majoriteten från att förvandlas till ett tyranni gentemot sig själv, mot sig eget folk i allmänhet och mot dess minoriteter i synnerhet.
6. Det definitiva muslimska avskaffandet, *de jure* och inte bara *de facto*, av kvinnors status som en »aura« i islam, dvs. som någonting att skämmas för, att gömmas undan och döljas som en skandal, annars kommer alla officiella och formella deklARATIONER om kvinnors och mäns jämställdhet i det nya Irak att fortsätta att i grunden vara bristfälliga och skamligt ihåliga.

En sådan historisk, faktisk och slutligen *de jure* försoning av islam med det dominerande sekulära humanistiska paradigmet är verkligen inte ett etablerat faktum ännu, men en process, och en i hög grad dramatisk process, en process emellertid som har gått så långt att den skapat ett mäktigt och i hög grad militant reaktionärt bakåtsträvande känt som islamism och/eller jihad-islam.

Denna islamism har redan nått ett stadium av fullständig desperation när det gäller val av medel för att återupprätta islam och uppnå sina övergripande frälsande syften. Den omedelbara och direkta attacken på såväl den inre som den yttre fienden är så våldsam, överdriven, spektakulär och destruktiv som möjligt, oavsett den långsiktiga möjligheten till framgång eller nederlag med sådana attacker, och med ett dödsförakt för de självdestruktiva konsekvenserna och ett avfärdande av de sociala, politiska och ekonomiska följdverkningarna också för islamismen själv.

Översättning: Leif Ericsson

Hanne Petersen:

Minoriteter – blivande världsmedborgare? (2008)

Vid Mänskliga Rättighetsdagarna i Luleå i november 2008 hörde jag professor Rodolfo Stavenhagen tala, bland annat inför en gymnasieklass i staden.³⁰ Han avslutade sitt framträdande med att säga att han ansåg att ursprungsfolken borde bli *'emerging citizens of the world'* – framtidens världsmedborgare.

När jag 1995 kom till Grönland för att undervisa grönländska studenter vid Ilisimatusarfik, Grönlands lilla universitet, fick jag för första gången träffa människor som beskrev sig som »världsmedborgare«. 2004 började jag arbeta med en antologi om Grönland i världssamfundet (*Grönland i verdenssamfundet*) med bidrag av grönländska politiker, praktiker och forskare. Projektet fick ett mycket positivt mottagande. Många grönländare var ytterst entusiastiska inför tanken att betrakta sig själva som en del av världssamfundet och inte bara som en del av den danska »riksgemenskapen« som består av Danmark, Färöarna och Grönland (Petersen 2006). Filosofen Peter Kemp, som 2005 hade skrivit en bok om världsmedborgaren som pedagogiskt ideal, bidrog till antologin med en historisk essä om världsmedborgarbegreppets utveckling (Kemp 2005 och 2006: 223-232). Han betonar att idealet om världsmedborgare är lika gammalt som den politiska filosofin och skriver att *»världsmedborgaren i vår tid är detsamma som den människa som tar upp nutidens brännande problem för att kunna bidra med lösningar som kan vara till nytta för hela mänskligheten«* (Kemp 2005: 15).

I en bok om minoriteter i en globaliserad värld tror jag att det är betydelsefullt att fundera en del kring vad begreppet världsmedborgare kan komma att betyda och varför det uppenbarligen är ett attraktivt ideal, bland annat för ursprungsfolk.

Från undersåtar till medborgare och EU-medborgare

Före demokratiseringen och de amerikanska och franska revolutionerna betraktades människor inte som »medborgare« utan som »underlydande« eller »undersåtar« till enväldiga kungar och kolonialmakter. Genom lappkodicillen (en bilaga till 1751 års gränsöverenskommelse mellan Danmark-Norge

---

Artikeln av Hanne Petersen som bygger på hennes tal på MR-dagarna 2008 är publicerad i *Är vi inte alla minoriteter i världen? Om urfolk och minoriteters rättigheter*. (2009)

30 Rodolfo Stavenhagen är före detta specialrapportör för FN:s kommission för mänskliga rättigheter angående mänskligt rättsläget och urfolks grundläggande friheter.

och Sverige-Finland), fastslogs samernas ställning som undersåtar antingen under norsk-danskt eller svensk-finskt herravälde beroende på den ort där de hade sin hemvist. (Lappkodicillen var en bilaga till 1751 års gränsuppgörelse mellan Danmark-Norge och Sverige-Finland. Den förklarade också att samerna hade rätt att bedriva verksamhet på båda sidor av gränsen. Efter 2005 gäller lappkodicillen åter. Den kallas också Samernas Magna Charta, ö.a.).

9. Om en lapp vill lämna sitt land och bli undersåte i ett annat rike, förfäres med honom som med andra norska och svenska undersåtar i liknande förhållande, nämligen att betala en 6:e-del och 10:e-del i pengar av hela sin förmögenhet till den sida varifrån han flyttar och medföra bevis till den sida dit han flyttar att han har betalat sin avgift och erhållit tillåtelse att flytta. ^(Internetkälla 1)

Undersåtar kunde byta härskare, men befolkningens ställning som »undersåtar« innebar också att de kunde »överlåtas« till andra härskare såsom fallet blev genom fredstraktaten 1814 då Norge överläts till Sverige:

»De biskopsdömen, stift och provinser vilka utgöra hela konungariket Norge *tillika alla dess invånare*, städer, hamnar, fästningar, byar och öar vid alla kuster i detta kungarrike såväl som de tillhörande besittningarna – Grönland, Färöarna och Island ej inräknade – liksom alla privilegier, rättigheter och förmåner med full egendomsrätt och suveränitet tillhöra Hans Maj:t Konungen av Sverige och utgöra ett med det svenska förenat konungarike.«³¹

»Invånare« hade både ståndsrättigheter, allmänna rättigheter och förmåner – som ofta kallades privilegier och kunde vara både positiva och negativa. »Borgerskapet« och framför allt medborgarskapet var knutet till staden och staten. Ursprungsfolk har ofta både känt sig och varit utestängda från medborgarrätten i den politiska gemenskap som de var underordnade. Grönländarna fick medborgarrätt och fulla medborgerliga rättigheter först efter andra världskrigets allmänna avkolonisering, vilket också medförde en ändring av den danska grundlagen 1953. I Kanada fick inuitbefolkningen medborgerliga rättigheter först på 1960-talet. Norge hade 1814 infört en grundlag som vid den tiden ansågs vara den mest demokratiska i Europa. 1906, året efter det att den självständiga norska staten hade upprättats, invaldes en same, Isak Saba,

---

31 Fredstraktaten mellan Danmarks och Sveriges kungar 2 februari 1814, fjärde artikeln, andra stycket. Författarens kursivering.

i stortinget som representant för östra Finnmark och socialistpartiet.³² Samerna kunde efter 1751, i likhet med de flesta andra, bara vara medborgare och röstberättigade i ett av de nordiska länderna. De fick tre år på sig att välja vilket land de ville vara medborgare i.³³

Det moderna europeiska medborgarskapet har karaktäriserats av lojalitet i förhållande till en stat gentemot vilken medborgaren haft skyldigheter och rättigheter. Till en början beviljades enbart förmögna jordägande män rättigheter. Skyldigheterna har vanligtvis bestått av skatteplikt och värnplikt, medan de centrala rättigheterna, i synnerhet i de nordiska staterna, har varit rätten till välfärd. Grönländarna har aldrig haft värnplikt och skatteplikten är av mycket senare datum i Grönland än i Danmark.

Det monolojala (lojalitet mot en enda stat, ö.a.) medborgarskapet i Europa har framför allt under de senaste årtiondena kommit att ifrågasättas, både på grund av EU:s utveckling och utvidgning och på grund av invandringen till EU:s medlemsländer, som har medfört att det uppkommit etniska minoriteter i de olika nationalstaterna och i Europa i stort. Invandrargrupperna känner samhörighet med flera kulturer och har önskemål om dubbla medborgarskap, något som också tillämpas i praktiken. Reaktionerna på denna utmaning är både juridiska, utbildningsmässiga och kulturella. Humboldtuniversitetet i Berlin, som fram till 1989 låg i DDR, har inlett ett forskningsprojekt med namnet »Imagined Europeans. Die wissenschaftliche Konstruktion des Homo Europeus« (Internetkälla 2). Detta projekt presenterades bland annat under en »kulturnatt« eller »museinatt« i januari 2009. Berlins museer hade – tjugo år efter Berlinmurens fall – arrangerat en temakväll om »Weltbilder – Weltsichten« (världsbilder – syner på världen) som svar på uppmaningen att utveckla en ny förståelse av världen.

När det gäller urfolk som lever tvärs över nationsgränserna, till exempel inuiter, samer – och tysktalande – är det befogat att tala om fler tillhörigheter än enbart den till den nationalstat eller till det majoritetssamhälle som man lever i. Men hur relevant är ett begrepp som medborgarskap, vilket är starkt knutet till den europeiska stadskulturen, för befolkningar med nomadiska traditioner? Hur uppnår man anknytning till och beskydd (tillfälligt eller mer permanent) i kulturer som historiskt sett är nomadkulturer? Vad innebär en sådan anknytning eller ett sådant upptagande? Innebär det tillgång till gemenskapens resurser i form av mat, försörjning, beskydd och släktets fortlevnad genom sexualitet, äktenskap eller någon annan gemenskap?

---

32 Tack till Øjvind Ravna, Tromsø universitet, för denna upplysning.

33 Information från Lars Elenius.

Grönländarna har inget grönländskt medborgarskap även om de kan få ett grönländskt pass. Som danska medborgare är de emellertid också EU-medborgare. Samma sak gäller de samer som bor i Sverige och Finland men inte dem som bor i Norge och Ryssland. Men möjligheten att utnyttja den »fria rörligheten« förutsätter ekonomiska resurser av ett slag som ursprungsfolk, med undantag av en liten elit, sällan har tillgång till.

Det självutlysta världsmedborgarskapet

I ett tal i Berlin på sommaren beskrev sig Barack Obama som »fellow citizen of the world«, en människa med anknytning till stora delar av världen och inte bara till en nationalstat. Detta självutlysta världsmedborgarskap medför i dag inte av sig självt några juridiska rättigheter och de juridiska konsekvenserna av talet om världsmedborgarskap är ganska oklara. Detta har också i viss mån varit fallet med EU-medborgarskapet, som bara gradvis utvecklas till att få en mer reell betydelse. Rätten till fri rörlighet inom EU-området är förmodligen den mest centrala rättighet som i dag är knuten till medborgarskapet i EU. Den italienska professorn i statskunskap (politologi) Sandro Mezzadra menar att europeiskt medborgarskap fortfarande är ett »andraklassens« medborgarskap och att det därför innebär ett återinförande av den förmoderna uppdelningen mellan undersåte och medborgare. Såvitt jag kan förstå blir individen nu en (privilegierad) undersåte genom sitt förhållande till nationalstaten, eftersom EU-medborgarskapet är beroende av det nationella medborgarskap som regleras av medlemsstaterna. (Mezzadra 2005).

Ambivalensen både inför det nationella och det exkluderande europeiska medborgarskapet medför säkert att världsmedborgarskap blir ett attraktivt ideal för fler och fler människor. Vår tids problem är i vid mening varken rent nationella eller uteslutande europeiska utan tvärtom i allt större omfattning globala. Denna ambivalens verkar kunna vidga sig till att omfatta fler grupper, till exempel ungdomar, bland annat till följd av den växande globala medvetenheten om exempelvis klimatförändringar och miljöfrågor, vilka kräver normer, beslut och handlingar som sträcker sig utöver den nationella nivån.

Historiskt sett har medborgarrättigheterna ständigt utvidgats allt sedan de amerikanska och franska revolutionerna i slutet av 1700-talet. Sannolikt kan den nationella lojaliteten gradvis utvidgas och förändras. Större grupper av människor kan under 2000-talet antas anlägga en planetär och global måttstock på en hel rad företeelser. Urfolk och antagligen också etniska minoriteter kommer förmodligen att spela en betydelsefull och inspirerande roll i denna utveckling, eftersom deras samarbete i årtionden har gett dem en global medvetenhet.

Antalet unga som har föräldrar med blandad nationell bakgrund ökar ständigt och det innebär att det blir mindre entydigt att identifiera sig som tillhörande den ena eller andra nationen. Möjligheterna att få dubbelt medborgarskap har på senare år blivit större i Europa. Inte minst ungdomsgenerationerna (som är tämligen små i Europa) kommer att bli betydelsefulla för förändringarna i förhållandet mellan människor. Varje år samlar danska gymnasister in pengar till olika projekt i världens fattiga länder genom att under en dag utträta praktiskt arbete, »Operation dagsverke«. 2008 gick pengarna till Niger, ett av Afrikas fattiga länder. Operation dagsverke producerade med stöd av en rad andra organisationer en cd som delades ut gratis och som innehöll en musikvideo och två raplåtar. Bonusspåret hette »Verdensborger.DK« (världsmedborgare.dk) dels inspirerat av dikten »Verdensborger i Danmark« från 1995 av den danska poeten Benny Andersen, som då var gift med en kvinna från Västindien, och dels av den så kallade Muhammedkrisen 2006, när de flesta danskar fick klart för sig att vi lever i en globaliserad värld där alla på gott och ont är ömsesidigt beroende av varandra. Den danska tidningen Jyllandsposten publicerade 2005 karikatyrteckningar som mängder av troende muslimer uppfattade som hädiska. I flera länder i Mellanöstern reagerade olika befolkningsgrupper mot detta genom att bränna den danska flaggan – Dannebrogen – med det kristna korset, en gemensam symbol för alla nordiska länders flaggor. En del norska flaggor brändes också. Flaggbränningen uppfattades av många danskar som en kollektiv kränkning – och som en i det närmaste blasfemisk handling. Texten anspelar tydligt på denna händelse. Refrängen handlar om världsmedborgaren som vill bygga broar.

Du skal ikke tro du skal vide
at viden och tro skal bo side vid side
Så luk op og var lidt kærliger
De verdensborgerlige værdier

For jeg är en verdensborger med hjertesorger
Jeg brænder ikke for Dannebrog
Jeg brænder for at danne bro.³⁴

(Du ska inte tro, du ska veta/ att vetande och tro ska vara grannar/
Öppna din dörr och var lite kärleksfullare/ mot de världsmedborgerliga
värdena/

---

34 Verdensborger.DK (O. Ravn/P. Uldal/B. Andersen/R. Hannibal). Producerad av Boom Clap Bachelors. Rap av Per Vers och Ole D. Inspelad av Nage i The Planet. Bygger på dikten »Verdensborger i Danmark« av Benny Andersen.

För jag är en världsmedborgare med hjärtesorger/ Jag brinner inte för Dannebrog/ Jag brinner för att bygga bro.)

Postnationella mellanmännsliga relationer i det internationella samfundet

Deklarationen om de mänskliga rättigheterna och de konventioner som hänger samman med den tillkom i en värld som var organiserad i nationalstater – inom ramarna för en *internationell* gemenskap. De tillkom också som en reaktion på framför allt den nazistiska statens dittills aldrig skådade övergrepp mot olika grupper av de egna medborgarna. Ett *världssamfund* består av ett lapptäcke av relationer mellan människor och av lokala och världsomfattande organisationer och kontakter av mycket olikartad karaktär. Vi måste förskjuta fokus från relationen mellan stat och individ som var det centrala och förhärskande under slutet av 1900-talet. Förhållandet *mellan människor* – antingen som individer eller som medlemmar i olika gemenskaper – och förhållandet *mellan människor och natur* kommer att få en större betydelse och uppmärksamhet. Fokus kan förskjutas till *mellanmännsliga* skyldigheter och rättigheter som utgör förutsättningen för en fungerande och förhållandevis fredlig samlevnad mellan världsmedborgarna i världssamfundet. Redan i dag förhåller det sig så att den enskilda överföringen av pengar från in- och utvandrare till familjer i deras ursprungssamhälle är avsevärt mycket större än det statliga u-landsbiståndet. Skulle man kunna tänka sig att det enskilda miljöskyddet också utvecklas till att bli gränsöverskridande? WWF och andra djurskyddsorganisationer är väl redan idag exempel på detta.

Vilka skyldigheter skulle världsmedborgarna åta sig? Antagligen får vi uppleva en framväxt av en miljö- och natur-»värnplikt« - något som vi redan känner till från diskussionerna om hållbar utveckling. Både humanismen och världsreligionerna betonar redan i dag ansvaret för de svaga och fattiga – änkor och föräldralösa. Omfattningen av detta ansvar kommer att vidgas till att omfatta människor i hela världen som drabbats av krig, sjukdomar epidemier, naturkatastrofer och politiskt och religiöst förtryck.³⁵ Världsmedborgarens skyldigheter kan komma att spela lika stor roll som rättigheterna (Petersen under utgivning). Gemenskaper kan inte upprätthållas utan att betydande grupper och individer åtar sig uppgifter som kan få dessa gemenskaper att fungera och leva vidare. Gemenskaper består inte bara av starka grupper och individer. Dessutom förändras styrkan och svagheten både inom och mellan

---

35 Operation dagsverke stöder år 2009 demokratiutvecklingen i Zimbabwe genom ett projekt som kallas »Breaking the Culture of Silence«. Det är ett utbildningsprojekt där 3 000 zimbabwiska ungdomar genom förbättrad självkänsla och insikt i sitt eget liv »törs bryta med auktoritetstro, handla aktivt och till sist få inflytande över Zimbabwes utveckling».

gemenskaper och individer från tid till annan och från en plats till en annan. Det rör sig inte om statiska relationer.

Små och svaga befolkningsgrupper, till exempel urfolk, kan tänkas bidra till och fullgöra sina skyldigheter mot världssamfundet genom erfarenheter om det lidande och våld som den moderna utvecklingen har tillfogat dem men också med delar av traditioner och erfarenheter om överlevnad och andlig motståndskraft som en rad av dessa grupper och kulturer även nu har tillgång till.

Skildringen i världssamfundet

Ett av medlen för kulturella kommunikationer och skildringar är film och medier som vid vissa tillfällen kan presentera och beskriva minoriteters situation och ställning bättre än vad som kan ske i nationella parlament, där minoriteterna enligt sakens natur har svårt att göra sig hörda.

Internet har möjliggjort globala kontakter och utbyte av erfarenheter. Även filmen förmedlar erfarenheter och värderingar.

Filmen *Krigarens själ* hade premiär 1994. Det är en ny zeeländsk film om en dysfunktionell maorifamilj, och den handlar om familjevåld i en minoritetskultur. Filmens råa realism och negativt stereotypa framställning av maorimän gjorde att den uppfattades som kontroversiell både av maorier och vita nya zeeländare, som kallades pakeha (Wilson 2003: 208). När jag vid ett tillfälle i mitten av 1990-talet visade denna film för mina grönländska studenter fick jag klart för mig att den skildrade en erfarenhet som inte skilde sig särskilt mycket från deras egen verklighet.

Janet Wilson skriver om den nya zeeländska upplevelsen av våld att i motsats till vad fallet är med *pakeha*, som präglats av känslomässigt förtryck, puritansk skuld känsla och fragmentarisk medvetenhet, karaktäriseras maoriernas patologi av förlust av autonomi genom glömska (amnesi). Man skär bort samtidens obehagliga verklighet och glömmer vad man varit (Wilson 2003: 208).

Nils Gaups film från 2008 om upproret i Kautokeino år 1852 skildrar en rad övergrepp och problem som säkert är kända för urfolk på många platser i världen – men den skildrar också något av moderniseringens pris och villkor som utan tvivel också är bekanta för andra grupper. Filmen har setts av en mycket stor publik och haft mycket stora försäljningssiffror på dvd. Det råder knappast något tvivel om att bild- och nätmediet spelar en stor roll för tillkomsten av »imagined world citizens«.

Mellanmänniska relationer är inte konfliktfria. De präglas tvärtom ofta av våld, missbruk, trauman och konflikter som lever vidare i flera generationer.

Detta gäller bland urfolk men det gäller också i hög grad i det Europa som har genomgått ett mycket våldsamt och traumatiserande 1900-tal. Varken stater eller religioner har lyckats med att utrota dessa förhållanden. Alkoholism, våld, djup religiositet, undanmanövrer och maktlöshet har i viss mån varit reaktioner på att »vi vantrivs i kulturen« och i den moderna världen (Freud 1995). Att urfolk kan dra fram dessa reaktioner i ljuset kan måhända bidra till utvecklingen av både förebyggande och behandling av dem.

Världsmedborgarskap: bidrag till förändring och utveckling av global medvetenhet

Mänskliga Rättighetsdagarna i Luleå hölls den 13-14 november 2008, strax efter det att Barack Obama hade valts till USA:s president. Det framgick tydligt vid konferensen att det också från urfolkens ledares och från de allmänna deltagarnas sida fanns mycket stora förväntningar och stora förhoppningar på att det under denna världsmedborgares ledning skulle kunna ske förändringar som blev till nytta för många fler än USA:s befolkning. I sitt tal på valnatten hade Obama sagt om resten av världen: »Our stories are singular, but our destinies are shared« (Våra berättelser är unika men våra öden är gemensamma). Denna ödesgemenskap – som präglas av en medvetenhet om faror och risker av många olika slag – blir otvivelaktigt betydligt mer kännbar under 2000-talet – och därmed skapas en grund för utvecklingen av ett världsmedborgarmedvetande – som också är ett medvetande om nödvändigheten av förändring. Strax efter det amerikanska valet hölls den 25 november 2008 den första folkomröstningen någonsin i Grönland om ett utvidgat självstyre för landet gentemot Danmark.

De trycksaker om denna folkomröstning som delades ut till hushållen innehöll stora bilder med gratulationer till Obama och hänvisningar till önskemålen om förändring:

*Demokraativit allangortitsinermut angerput – riktiga demokrater säger ja till förändring obama pilluarit – grattis Obama.*³⁶

När Obama tillträdde talade han om den nya majoriteten i USA. Kanske får vi inte enbart uppleva nya nationella majoriteter – det kan bli och blir ett samhälle som är öppnare mot »nationella« minoriteter. Kanske vi också får uppleva ett världssamfund och en ödesgemenskap som består av många olika »nya minoriteter« som i egenskap av världsmedborgare och grupperingar av världsmedborgare tar itu med sitt öde och bidrar till att förbättra situationen

---

36 Från s. 2 i Nammineerta: Jasidans tidning. Bilaga till Atuagagdliutit/Grønlandsposten, nr 83, 20.11.2009.

både för sig själva och andra som ingår i samma gemenskap. Detta förutsätter bland annat utvecklingen av ett globalt medvetande.

1983 utkom Benedict Anderson mycket omtalade bok *Den föreställda gemenskapen: Reflektioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Där redogör han för nationens utveckling som en föreställd gemenskap. Nationer och nationellt medvetande är inte något av naturen givet utan det konstrueras och utvecklas från tid till annan. Enligt Anderson spelar tryckpressen och tidningarna en mycket stor roll för utvecklingen av det nationella medvetandet och den nationella gemenskapen.

I nordiska sammanhang har denna uppfattning av nationen som en gemenskap bland annat uttryckts i ett »personligt brev« från Norges kung till nya invandrare och medborgare i Norge i boken »Velkommen til nye statsborgere« från 2006. »Kungen« skriver bland annat till den nya medborgaren:

»Genom att bli medborgare markerar du din tillhörighet till den norska gemenskapen. Det du tar med dig av kultur, språk, livssyn och kompetens är ett tillskott. Som medborgare bidrar du till att forma det norska samhället. Ditt deltagande är viktigt för framtidens Norge ...

Medborgarskapet är en symbol för den ömsesidighet som gäller mellan stat och medborgare. Däri ligger inte bara en förväntan om lojalitet och deltagande i samhällslivet. Det visar att man som medborgare ansluter sig till de grundläggande värderingar som vår gemenskap bygger på, såsom demokrati och mänskliga rättigheter. Du har också fördelen av beskydd från den norska staten.

Mångfalden i Norge uttrycks genom en befolkning med olika religioner, språk, etnicitet och kulturell bakgrund. Därför är det viktigt att vi finner bra sätt att leva samman. Ömsesidig respekt för andras bakgrund och livssyn är nödvändig. Alla som bor i Norge måste vara medvetna om sina rättigheter och skyldigheter och ta ansvar för att delta i lokalsamhället och samhället som helhet. Jag hälsar dig härmed välkommen i den mångsidiga gemenskap som utgör dagens Norge.«
(Arbets- og Inkluderingsdepartementet 2006:7)

Vi har i Europa och de skandinaviska länderna, kanske främst i Danmark, under de senaste decennierna både upplevt en öppning mot större kulturell mångfald och samtidigt en mer nationell – i en del fall en direkt populistiskt och nationalistisk – retorik vid beskrivningen av gemenskapen och den enskildes tillhörighet till gemenskapen och den lokala nationella kulturen.

Främmande anses inte som »integrerbara«. Den franska filosofen Etienne Balibar talar om ett »apartheid« som är den mörka sidan av ett framväxande europeiskt transnationellt medborgarskap (Balibar 2003: 36-44 samt 2005a). Han påpekar också att Europas medborgare aldrig möts och att de inte har några skyldigheter gentemot det gemensamma intresset liksom att det inte finns några möjligheter att hävda sina rättigheter på samma sätt som i USA (Balibar 2005b).

De moderna nordiska nationalstaterna har utmärkt sig för att vara protestantiska konstitutionella monarkier med en betydande föreställd homogenitet. Som framgår av välkomstbrevet till den nya norska medborgaren existerar denna homogenitet inte längre som något självklart. Välkomsthälsningen till den nya medborgaren är en välkomsthälsning till det globaliserade Norge/Norden med en mångfald i livssyn, kulturer, religioner och etniciteter.

Mångfald kännetecknar världssamfundet i ännu högre grad än den nationella gemenskapen under 2000-talet. Utvecklingen av ett världsmedborgar-medvetande kräver därför en utveckling av en identitet som har förmågan att hantera olikheter i en hel rad avseenden – normativt, kulturellt, språkligt, religiöst. Det kräver antagligen också en medvetenhet och en förståelse som kan urskilja och hålla fast vid gemensamma drag i den faktiska skillnaden och mångfalden. För detta ändamål är internationaliserade utbildningsinstitutioner och globala medier förmodligen lika viktiga företeelser att förhålla sig till som nationella lagstiftande församlingar, även om det ena inte utesluter det andra (Galal och Thunø 2009). Den globala normskapande praktiken pågår i lika hög grad i Bollywood, Hollywood och Trollywood som i Beijing, Bryssel, Delhi, Teheran eller Washington. Det är dessutom viktigt att i ett sådant sammanhang tillämpa ett längre tidsperspektiv. »For a worldsystem there is time: the many centuries to come ...« skrev den holländska professorn i internationell rättssociologi och bibliotekschefen vid Fredspalatset i Haag, Bart Landheer, redan 1974. Han framhöll också att det finns behov av en global strävan efter att utveckla globala former av kunskap. Det är nödvändigt att betrakta kunskapen som en social funktion och att bli medveten om dess funktion i ett världssystem, Den kunskap som världssystemet har allra störst behov av är en kritisk kunskap som analyserar verkligheten och formulerar dess innebörder och möjligheter. Denna kritiska kunskap är mödosammare för vetenskapsmännen eftersom den kräver en känsla av globalt socialt ansvar hos dem (Landheer 1974: 17).

Samarbetet mellan urfolk på global nivå har numera pågått i flera decennier och har gradvis blivit mer institutionaliserat genom inrättandet av tjänsten som FN:s speciella rapportör om urfolkens förhållanden och under 2000-ta-

let i synnerhet genom inrättandet av Permanent Forum for Indigenous Issues samt genom beslutet i FN om Deklarationen om urfolkens rättigheter år 2007. Här genomförs med stort tålamod en praktisk institutionalisering av en global gemenskap på postnationell nivå och detta skapar både den kommunikation och den kunskap som är nödvändig för att man ska kunna tro på att detta världsmedborgarskap ska kunna förverkligas.

Världsrätt och världsmedborgarpraktik

I anslutning till utvecklingen av ett begrepp om världsmedborgarskap och världsmedborgerlig praktik kan man fråga sig vad en världsmedborgerlig praktik består i och man kan i förlängningen av Mezzadras överväganden om det europeiska medborgarskapet undra hur mycket fantasi och föreställningsförmåga som krävs för att utveckla en sådan praktik (Mezzadra 2005). Under de senaste decennierna – kanske i synnerhet efter kalla krigets slut och den bipolära världens upplösning – har världen fått se en rad människor och organisationer uppträda på den »globala scenen« med budskap, aktiviteter, böner och handlingar. Bland dessa kan man nämna en rad fredspristagare – både enskilda och organisationer: biskop Desmond Tutu (1984), Dalai Lama (1989), Aung San Suu Kyi (1991), Rigoberta Menchu (1992), Nelson Mandela (1993), Läkare utan gränser (1999), Koffi Annan och FN (2001), Shirin Ebadid (2003), Wangani Muta Maathai (2004), Muhammad Yunus och Grameen Bank (2006), Al Gore och IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) (2007) och Martti Ahtisaari (2008).

Det finns säkert ett visst samband mellan prisutdelningarna, medieuppmärksamheten och den omfattande insats för och i lokalsamhället som dessa personer har utfört. Mediuppmärksamheten gör det möjligt att uppnå en global uppmärksamhet och utveckla globala initiativ och organisering av praktiken. 2006 tog till exempel Rigoberta Menchu initiativ till att starta ett Nobel Women's Initiative i syfte att utveckla en gemensam kamp för fred, jämlikhet och rättvisa i världen, inte minst för kvinnor. Medierna i den globala byn ska kunna identifiera synliga personer som det går att berätta historier om och som kan uppfattas som goda förebilder som gör en insats för världssamfundet (Petersen 2006b, kap. 4 och 15).

Al Gores medverkan i den pedagogiska filmen om globala klimatfrågor, *En obehaglig sanning* har fått återverkningar i hela världen. Det råder knappast heller något tvivel om att en lång rad av ledarna för urfolk runt om i världen – inte minst deltagarna i FN:s permanenta forum – håller på att utveckla en världsmedborgerlig praktik i syfte att väcka uppmärksamhet kring och medvetenhet om denna grupps villkor i lokalsamhällen och i världssamfundet.

Till detta kommer en rad före detta politiker, affärsmän och konstnärer. Den tyska journalisten Tine Stein frågar i en artikel om »Die neuen Weltbürger« hur man ska uppfatta detta fenomen med transnationellt engagemang för offentliga intressen i världssamfundet och vilken betydelse det har för en ordning bortom nationalstatens (Stein 2008). En del av det som utmärker detta engagemang är enligt henne stora privata förmögenheter (Bill Clinton, Bill och Melinda Gates, George Soros), tillgång till offentligheten, till samhällseliten, till kapital och idéer, vetande och en förmåga att omsätta allt detta i praktiken (Muhammed Yunus och Grameen Bank). Tillkomsten av ett medvetande om problemen är viktig och samtidigt är det väsentligt att förbättra levnadsförhållandena för världens fattigaste och förändra möjligheterna till handling. Inflytande uppnås genom att aktörerna föregår med gott exempel och att dessa exempel följs på andra platser i världen. »*I idealfallet förändras de sociala förhållandena så grundligt att en kollektivt bindande reglering genom en offentlig myndighet blir överflödigt*« skriver Stein. Aktörerna är inte bara individer utan också icke-statliga kollektiva enheter. Stein nämner storstäder som viktiga aktörer för »transnational governance« och utveckling av sociala normer i världssamfundet. Urfolk och andra minoriteter håller på att utveckla former av praktik – självstyre, lokala och transnationella kulturella aktiviteter, regleringar och handlingar som är ett uttryck för världsmedborgerligt engagemang.

Och slutligen kan man uppfatta Luleås engagemang i Mänskliga Rättighetsdagarna som ett exempel på ett världsmedborgerligt engagemang och en global praktik som kan bli skolbildande.

Översättning: Hans O. Sjöström

LITTERATUR

- Anderson, Benedict (1983): *Den föreställda gemenskapen: reflektioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Övers. Sven-Erik Torhell. Göteborg: Daidalos 1993.
- Arbeids- og Inkluderingsdepartementet, Norge (2006): *Velkommen som ny statsborger*.
- Balibar, Etienne: »An 'Unimagined' Frontier of Democracy«. Övers. till engelska Frank Collins, *Diacritics* 33/3/4. <http://muse.jhu.edu/journals/diacritics/v033/22.3balibar.html>.
- 2005a: *Sind wir Bürger Europas? Politische Integration, soziale Ausgrenzung und die Zukunft des Nationalen*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
- 2005b: »European Citizenship and Cosmopolitanism in a Global Era« i *Babel. The online journal of the International Cities of Refugee Network*. Vol. 1. Issue 1. Artikeln är ett tal som hölls i september 2005 vid Nations Unlimited Conference i Stavanger, Norge. <http://www.icorn.org/articles.php?var=6>
- Freud, Sigmund (1995): *Vi vantrivs i kulturen*, övers. Sven Stolpe, översättningen reviderad av Ingeborg Löfgren. Stockholm: Röda Rummet.
- Galal, Ehab och Mette Thunø (red): *Globale medier i verdens brændpunkter*. Köpenhamn: Museum Tusulanums Forlag.
- Kemp, Peter (2005): *Världsmedborgaren. Politisk och pedagogisk filosofi för det 21 århundradet Göteborg*: Daidalos.
- 2006, *Verdensborger i Grønland*, i Hanne Petersen (red), *Grønland i Verdenssamfundet*. Nuuk: Forlaget Atuagkat/Ilisimatusarfik.
- Landheer, Bart (1974): *The Role of Knowledge in the Worldsystem*. Van Gorcum & Comp.BV – Assen, Nederländerna.
- Mezzadra, Sandro (2005): *Citizen and Subject: A Postcolonial Constitution for the European Union?* http://www.goldsmiths.ac.uk/csisp/papers/mezzadra_citizen_subject.pdf.
- Petersen, Hanne (red), (2006a): *Grønland i Verdenssamfundet. Udvikling och forandring av normer och praksis*. Nuuk: Forlaget Atuagkat/Ilisimatusarfik.
- 2006b: *Retspluralisme i praksis – grønlandske inspirationer*. Köpenhamn: Ilisimatusarfik/Jurist- og Økoomforbundets Forlag.
- 2010: »Rights and Responsibilities« i Reza Banakar (red.): *Rights in Context. Law and Justice in Late Modern Society*. Ashgate, UK. s. 333-348
- Stein, Tine: »Engagement für öffentliche Interessen. Die neuen Weltbürger. Frankfurter Rundschau http://www.fr-online.de/in_und_ausland/politik/dokumentation/?em_cnt=1298400.
- Wilson, Janet (2003): »Pathologies of Violence: Religion and Postcolonial Identity in New Zealand Cinema« i S. Brent Plate (red): *Representing Religion in World Cinema*. Filmmaking, Mythmaking Culture Making. New York: Palgrave: Macmillan.

Elektroniska källor

Internetkälla 1: <http://www.lovdato.no/all/hl-17511002-000.html#6>

Internetkälla 2: www.imagined-europeans.org

Sheila Watt-Cloutier:

Allt hör ihop – miljön, ekonomin, utrikespolitiken, hållbarhet, mänskliga rättigheter och ledarskap under tjugohundratalet (2009)

Det är underbart att vara tillsammans med er alla här i Stockholm som en del av Mänskliga Rättighetsdagarna 2009. Jag är djupt imponerad av att Sverige har gripit denna möjlighet under sitt EU-ordförandeskap att använda detta forum för att lyfta fram det djupa sambandet mellan klimatförändringar och hotet mot mänskliga rättigheter för folk över hela vår värld. Jag är hedrad att tala här om dessa frågor tillsammans med så många andra aktivister och tänkare, och mycket glad över att dessa samband nu beaktas seriöst och debatteras av många många deltagare här.

Jag vill berömma Mänskliga Rättighetsdagarna till valet av tema förra året, som var mänskliga rättigheter och urfolk. För mig, och alla inuiter, hänger dessa frågor ihop – våra rättigheter som urfolk är desamma som våra mänskliga miljömässiga och kulturella rättigheter. Sannerligen, allt hänger ihop.

Idag vill jag, med tanke på de mänskliga rättigheternas roll och kraft i vår internationella debatt om klimatförändringarna och klimatmedvetenheten, dela några tankar med er om våra ansträngningar att lyfta fram dessa frågor i ljuset. Fast ni knappt skulle tro det idag var kopplingarna mellan klimatförändringar och mänskliga rättigheter faktiskt okända bara för några få år sedan innan vi inledde vårt pionjärbete. Jag tänker emellertid inte bara prata om igår utan om den roll som mänskliga rättigheter måste spela när vi flyttar fram våra positioner, såväl om några få veckor i Köpenhamn och de överenskommelser som UNFCCC:s arbete förhoppningsvis leder till i år, och under kommande år och årtionden.

Som ni alla säkert känner till har Arktis genomgått en historisk miljömässig och social förvandling. Under decennier har folken i Arktis underkastats de mest dramatiska miljöeffekterna på grund av globaliseringen. Persistent Organic Pollutants, POP, tungmetaller och andra miljöföroreningar förs norrut med vindar och havsströmmar och ackumuleras i vår näringsväv särskilt i marina däggdjur som vi inuiter jagar och äter. Detta är skälet till att många inuiter har mycket höga nivåer av POPs i sina kroppar. När våra inuitmödrar ammar förs dessa POPs över till deras bebisar. När klorfluorkarboner (CFC) tunnade ut det skyddande ozonskiktet runt jorden, särskilt över Arktis, fann vi oss utsatta för mycket starkare UV-strålning från solen. Helt nyligen har

Tal av Sheila Watt-Cloutier vid Mänskliga Rättighetsdagarna 2009

dramatiska förändringar av klimatet orsakade av växthusgaser praktiskt taget inte lämnat några delar av vårt landskap eller vårt sätt att leva orörda, och nu hotas också vår kultur.

De senaste decennierna har vi sett mer än enbart dramatiska miljöförändringar – vi har också upplevt att ett enastående globalt miljömedvetande har väckts, en insikt om att vi alla är sammanbundna av en gemensam atmosfär och ett gemensamt hav. Nationella regeringar och internationella organ har börjat förstå att när den smältande isen inte längre bär inuitjägaren hänger det ihop med bilarna vi kör, politiken vi driver, och den slit-och-släng-värld vi har skapat.

När denna medvetenhet har uppstått har också nya globala former av samarbete uppstått för att tackla dessa problem. Globala miljöutmaningar har mötts framgångsrikt när olika intressenter gått samman och insett sambanden mellan avlägsna föroreningskällor och lokal påverkan på hälsa, miljö, och ja, mänskliga rättigheter.

Till exempel hade jag äran nyligen att vara talesperson för en koalition av nordliga urfolk som går i bräschen för Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants som undertecknats av mer än 100 länder här i er vackra huvudstad.

I det arbetet delade vi med oss av vår kunskap kombinerad med den främsta forskningen, och tillsammans visade vi världen den mänskliga sidan av ett förödande problem. Vår koalition byggde på samarbeten med miljögrupper och även med mindre självklara allierade som regeringar och näringsliv; vi träffade ledare för andra länders regeringar och påverkade vår egen regering på alla sätt. Vi engagerade oss också aktivt i de internationella förhandlingarna, lyfte fram de mänskliga konsekvenserna av de brännande frågorna och utnyttjade vår djupa kunskap om problemen och vår unika roll för att lotsa förhandlingarna till en framgångsrik resolution. Tillsammans lyckades vi få världen att skrida till handling.

Idag står vi inför förändringar orsakade av ett mycket större problem, vilka kommer att bli än svårare att vända riktning på. De senaste rapporterna om klimatförändringarna som vi får från våra samhällen är bistrare än någonsin. Varje samhälle på den nordligaste delen av vårt klot kämpar faktiskt idag med att möta extrem erosion av kusterna, smältande permafrost, och snabb, destruktiv avsmältning som hotar att erodera bort hela städer och redan har klyvt samhällen mitt itu. Trots vår senaste ovanligt kalla vinter har vår havsis fortsatt att minska i snabb takt. Vi har i alla tider förlitat oss på smältvatten från glaciärer som dricksvatten men nu är det otillförlitligt, och nya invasiva arter invandrar mycket längre norrut än någonsin tidigare. Storleken och typen av varje förändring varierar över vår nordliga värld, men trenderna är

stabila. Förändringarna är inte bara på väg – de är redan här.

Effekterna av dessa förändringar för inuiternas mänskliga rättigheter – när det gäller hälsa, trygghet, matsäkerhet, miljö eller kultur – är djupgående. Eftersom klimatförändringarna bromsar upp reparerandet av vårt skyddande ozonlager kommer fler av våra barn att bli exponerade för UV-strålning under mycket längre tid än på andra platser i sydligare delar av världen. Därtill kommer att de flesta inuiter fortsätter att förlita sig på vår traditionella mat till husbehov. Fast redan har klimatförändringarna påverkat djurens migration och kvalitet och gjort dem svårare att jaga och i en del fall farliga att äta. Ren och sälar har blivit mindre nyttiga, och våra traditionella sätt att konservera mat sviktar – våra iskällare smälter, och nya invasiva skadedjur angriper mat som konserveras innan den hunnit torka.

Jakt och samlande har påverkats på likartat sätt. Ingen annan stans står snö och is för möjligheterna att förflytta sig så som i Arktis. Kortare perioder av säker, frusen is och snö innebär färre resor. Dessa osäkra förhållanden, tillsammans med allt oftare oförutsägbart väder, betyder fler ödesdigra olyckor och dödsfall bland våra jägare, och under vissa perioder beger sig allt färre inuiter inte längre ut i markerna eller på isen över huvud taget.

Till sist, allt detta orsakar en ännu snabbare övergång till ohälsosam kost från syd. Våra samhällen lider redan av ständigt ökande förekomster av diabetes och andra födorelaterade sjukdomar, trender som bara kommer att fortsätta när vi överger vår traditionella kost.

Dessa trender stod klara för världen i och med Arctic Climate Impact Assessment (the ACIA) 2004 som utarbetades av åtta nationer i Arctic Council. Arbetet i ACIA kombinerade vår traditionella kunskap med västerländsk vetenskap för att påverka politikerna. Vår visdom och våra råd integrerades i varje del av analysen för att säkra att processen fokuserade inte bara på de sedvanliga geofysiska rapporterna om klimatförändringar, utan också på dess påverkan på människors hälsa, ekonomi och kultur – kort sagt på mänskliga rättigheter.

Som säkert många av er hört eller läst har rönen från forskningen sedan ACIA-rapporten släpptes endast målat upp en akutare bild. Också utan data från den enorma avsmältningen 2007, som chockade forskare världen över, visar de mest alarmerande prognoserna ett nytt säsongvis isfritt hav på toppen av vårt klot inom vår livstid. Den senaste månaden drog Catlin Arctic Survey som görs av Cambridge University slutsatsen att Arktiska Havet kommer att ligga öppet på sommaren för skeppsfart så snart som om tio år.

För att förstå detta problem utifrån vårt perspektiv mänskliga rättigheter måste vi börja med berättelsen om inuiterna. Inuiterna är ett unikt anpassningsbart folk. Vi har ridit ut moderniseringsstormen förvånansvärt bra, och

gått från slädpartier och igloos till snöscootrar, jumbojets, åretruntbostäder, och till och med stormarknader på bara de senaste 50 till 70 åren. Dessa enorma förändringar av våra samhällen medförde ofta en förlust av kontroll över våra liv genom en rad historiska trauman som tvångsförflyttningar, barn som slets från sina familjer och sin kultur för att bli av- och omprogrammerade, familjemedlemmar som skickades iväg av medicinska skäl som man sedan aldrig hörde talas om eller fick se igen, slädhundar som slaktades, sexuella övergrepp begångna av dem som hade makt, och vår sälskinnsmarknad som kollapsade.

Dessa traumatiska händelser har sammantagna gjort att många skadats allvarligt och tappat modet, de har satt sig som en »kollektiv smärta« i familjer, samhällen och folk. Drogmissbruk, hälsoproblem och, sorgligast av allt, förlusten av så många av vårt folk genom självmord är bland de mest tragiska konsekvenserna. Men när vi gått igenom allt detta har vi haft vårt land, vår välbekanta miljö och vårt klimat och visdomen som våra jägare och våra gamla har lärt sig under årtusenden, till hjälp att anpassa oss.

Vi förblir ett jägarfolk på land, is och snö. Jägarlivet lär våra unga att vara tålmodiga, modiga, djärva när de utsätts för press, och därtill eftertänksamma. Våra unga tillägnar sig en identitetskänsla och självuppskattning och blir naturliga miljövärdare. De lär sig att kontrollera sig själva, att vara lugna, att motstå stress, att tillägna sig ett sunt omdöme och ytterst att vara kloka.

Denna jägarkultur med dess lärdomar och insikter är emellertid inte endast till nytta för att överleva i vårt land – dessa avgörande livsförmågor och denna visdom går mycket väl att överföra till den moderna världen och är i själva verket en förutsättning för att överleva särskilt i en snabbt föränderlig kultur som vår. Många som har tillägnat sig dessa traditionella färdigheter och som fortsätter att tillämpa dem är de medlemmar i vårt samhälle som också klarar sig bäst i den moderna världen. Ett sätt att leva sker inte på bekostnad av ett annat. De som bär upp vår kulturs värden, principer, traditioner och visdom är kapabla att bättre balansera de två världarna.

Därför är klimatförändringarna för oss en fråga om vår rätt och förmåga att existera som ett urfolk, våra fundamentala mänskliga rättigheter. Men just dessa rättigheter hotas och förminsas nu på grund av oförutsägbarheten hos klimatet. När resoroch jakt blir farligare försvåras traderandet av uppfinningsrikedomen i vår traditionella kunskap till vår unga generation.

Därtill kommer att nedgången i jakten medför ett ökat beroende av dyra, importerade varor och livsmedel från södern. Jag befärrar att om vi överger vår traditionella mat och anpassar oss till en mindre hälsosam livsstil från södern är det bara första steget mot att förlora vårt språk, vår konst, vår kultur, och

själva vår livsstil som urfolk. Om vi skyddar miljön och klimatet i Arktis, bevarar vår inuitkultur levande, och håller kontakten med naturens rytm och cykler, kommer också vårt folk att klara sig och utvecklas.

När vi såg all denna påverkan på vår hälsa, kultur, ekonomi och samhälle på Arktis beslöt vi oss för att agera. I december 2005 överlämnade vi en skrivelse om klimatförändringarna till Interamerikanska kommissionen för mänskliga rättigheter (IACHR) från mig och inuiter i Alaska och Kanada. Under arbetet med att formulera skrivelsen engagerade vi en grupp som sträckte sig över hela Nordamerika, vår egen advokat och rådgivare i norr tillsammans med ett flertal amerikanska forskare och människorättsjurister.

Med dessa olika samarbetspartner eftersträvade vi ett uttalande från kommissionen om att nedbrytningen av Arktis miljö samt inuiternas kultur och ekonomi var orsakad av så gott som oinskränkta utsläpp av växthusgaser från USA – källan till ungefär 25 procent av världens utsläpp – som kränkte våra mänskliga rättigheter som garanterades av 1948 års amerikanska deklARATION om mänskliga rättigheter och skyldigheter. De rättigheter som skyddas i den deklARATIONEN, undertecknad av staterna i den västra hemisfären, omfattade rätten att kunna försörja sig, att använda våra traditionella marker, till vår kultur och miljö. Vi bad också kommissionen att föreslå USA:s regering att samarbeta med inuiterna om att utveckla en plan som gjorde det möjligt för oss att anpassa oss till de oundvikliga verkningarna och konsekvenserna av klimatförändringarna.

Syftet med skrivelsen var att förmedla kunskap till USA:s regering och uppmantra den att ansluta sig till kretsen av andra länder i världen i en global kampanj för att motverka klimatförändringarna. Den var inte aggressiv eller konfrontativ. Vi sträckte ut våra händer, slog inte. I en påtaglig betydelse var vår vädjan en »gåva« från inuitiska jägare och åldermän till världen. Det var en handling av generositet från en urgammal kultur som är djupt förbunden med den naturliga miljön och som fortfarande lever i harmoni med dess visdom, till en urban, industrialiserad, och »modern« kultur som i hög grad har förlorat sin känsla för plats och position i naturen. Jag har alltid sagt att det var den mest vårdande handling som jag någonsin utfört för att skydda mitt kulturella arv och den mest omtänksamma handling som jag någonsin gjort för att skydda framtiden för mitt tolv år gamla barnbarn som nu jagar tillsammans med sin far.

Skrivelsen var vårt sätt att vända oss till USA, och att få den offentliga opinionen där att förvandlas till officiell politik. IACHR inbjöd mig att tala i Washington vid dess första hearing om sambanden mellan klimatförändringar och mänskliga rättigheter. Och, kanske mer betydelsefullt, folket i USA började

lyssna och kräva förändringar. Jag tror att vi hjälpte till att påverka något som redan var på gång, en verklig omsvängning i det amerikanska klimatmedvetandet. Och nu när förändringen äntligen har nått till Amerika har vi redan sett ett enormt skifte. En klimatproposition har redan beslutats av representanthuset och behandlas nu av senaten, medan president Obama förbereder sig för att, om nödvändigt, vidta ensidiga åtgärder för att reglera utsläppen.

Resten av världen har också lyssnat. FN:s råd för mänskliga rättigheter har nu slagit fast klimatförändringar som en fråga om mänskliga rättigheter för alla urfolk. Helt nyligen har kontoret för FN:s Högkommissarie för mänskliga rättigheter (OHCHR) noggrant redogjort för alla de sätt på vilkaklimatförändringar redan begränsar mänskliga rättigheter över hela världen. OHCHR hävdar att när vi tacklar klimatförändringar under de kommande decennierna måste vi se det ur ett rättighetsperspektiv för att alla drabbade individer och samhällen ska få makt att ta aktiv del i beslut som påverkar deras liv. Regeringar uppmärksammar nu också Arktis – världens barometer över klimatförändringarna. Förra året antog styrelsen för FN:s Miljöprogram (UNEP) en resolution som uppmanade staterna att uppmärksamma vad som händer på Arktis.

Olyckligtvis har det än mer brådskande behovet av att säkerställa våra mänskliga rättigheter, vilket den senaste forskningen pekar på, inte följts av insatser på global nivå, något som endast fördjupat behovet för oss alla att anlägga ett rättighetsperspektiv för att kunna lösa uppgifterna. Trots att ekonomer och tekniker kan hävda att man ska skjuta på frågan, är läxan för oss alla här att förändra debatten till att handla om sambanden mellan fundamentala mänskliga rättigheter och miljöförändringar så att fokus sätts på medmännisklighet, inte på effektivitet. Låt oss komma ihåg att principen om kollektiva mänskliga rättigheter förenar olika kulturer, folk och länder. Denna viktiga förståelse av oss som »ett kollektiv och en ömsesidigt beroende gemensam mänsklighet« kan engagera beslutsfattare att agera på ett sätt som torra tekniska rapporter aldrig någonsin förmår.

Under de kommande veckorna när vi närmar oss Köpenhamnsmötet kan våra nationer och organisationer ta ledningen genom att lyssna på erfarenheter från urfolk och utsatta samhällen världen över, klimatförändringarnas mänskliga konsekvenser, i förhandlingarna om ett starkt klimatavtal som ska efterträda Kyotoprotokollet. Jag tror att denna internationella överenskommelse kanske är den sista, kanske den bästa chansen för oss att enas om att reducera och eliminera utsläppen av växthusgaser, innan vi helt tappat kontrollen över den onda cirkeln av förändringar. Ett erkännande av klimatförändringarnas inverkan på våra mänskliga rättigheter måste vara en central del i en sådan ny överenskommelse.

Staterna har faktiskt redan kommit överens om att garantera dessa rättigheter och måste nu hållas ansvariga. Jag tvivlar på att jag behöver påminna er om lydelsen i Stockholmsdeklarationen som undertecknades här 1972 vid FN:s konferens om miljön. Våra nationer enades om, och jag citerar, att:

»människor har en grundläggande rätt till frihet, jämlikhet och fullvärdiga livsvillkor, i en miljö som håller en kvalitet som möjliggör ett liv i värdighet och välfärd«

Som förespråkare för mänskliga rättigheter måste vi kräva en rad saker i varje deklaration eller överenskommelse i Köpenhamn eller i framtiden:

- För det första måste alla parter i den nya överenskommelsen erkänna klimatförändringarnas effekter på mänskliga rättigheter
- För det andra att de erkänner sina förpliktelser att garantera de mänskliga rättigheterna, att parterna erkänner att brott mot avtalen om klimatförändringar också innebär kränkningar av mänskliga rättigheter
- För det tredje att ett aktivt deltagande i beslutsfattandet av de människor och samhällen vars liv påverkas av besluten är nödvändigt för att tillförsäkra dem deras mänskliga rättigheter, och att staterna måste garantera dessa möjligheter att delta för alla dess medborgare, och särskilt för de alltför ofta marginaliserade urfolken
- Slutligen, för det fjärde, att ekonomiska medel och tekniskt bistånd för klimatanpassning måste göras tillgängliga för att lindra urholkningen av mänskliga rättigheter för de människor och samhällen där effekterna av klimatförändringarna har blivit oundvikliga.

När ni återvänder till era organisationer, samhällen och hemländer, kom då ihåg att människorna och planeten är ett, och att vi alla hör ihop genom att vi delar samma problemfyllda atmosfär och att vi är en gemensam mänsklighet. För alla er här, långt från Arktis, är mitt hem Arktis det första varningstecknet för oss alla på konsekvenserna av att glömma vår djupa samhörighet, till naturen, till källorna till vår föda, till vår miljö och naturligtvis till varandra.

Jag hoppas att dessa erfarenheter av vårt arbete de gångna åren har gett er några insikter i den roll som mänskliga rättigheter har och kommer att spela i en genomgripande förändring av vår globala miljö och vårt globala samhälle. Jag uppmanar er att modigt och principiellt ta ledningen i detta förändringsarbete, och bereda er på att föra era nationer och hela vår värld framåt som en gemensam mänsklighet.

Nakurmiik - Tack

Klimatförändringar och mänskliga rättigheter

Som inuiter värdesätter vi is och snö högt. Det är när allt kommer omkring den stabila plattform som har låtit vårt folk jaga och träna våra barn för livet och utvecklas i våra hemländer under oräkneliga årtusenden. Inget pris är högt nog att betala för oss för att förlora isen. Hela världen kommer snart att lära sig att värdesätta kyla.

The Arctic Climate Impact Assessment, tillsatt av the Arctic Council, förde samman västerländsk vetenskap och traditionell kunskap på ett banbrytande sätt som visade vägen för det fortsatta arbetet där enligt mig inuiterna har spelat en betydelsefull roll.

Skrivelsen till Interamerikanska kommissionen för mänskliga rättigheter, som jag tillsammans med 62 andra inuiter från Kanada och Alaska undertecknade och lade fram i december 2005 i Montreal till UNFCCC, kopplade klimatförändringar till mänskliga rättigheter och bidrog till att förändrat den globala diskussionen om klimatfrågor. Trots att Kommissionen till slut valde att inte gå vidare med vår skrivelse i sig var det en historisk undersökning som utbildade dem om de rättsliga konsekvenserna för mänskliga rättigheter av klimatförändringar.

Mycket mer tas upp i den bok som jag håller på att skriva, *Rättigheten att vara kall*, som släpps i Kanada i mars 2015.

Skrivelsen har gett många andra långt bortom våra inuitgränser modet att göra sina röster hörda och vittna om hur klimatförändringarna påverkar deras mänskliga rättigheter.

När vi offentliggjorde vårt klagomål 2005 hade många svårt att se sambanden mellan klimatförändringar och mänskliga rättigheter. Nu har det blivit huvudfåran i klimatdiskussionerna.

Några exempel på följderna av detta arbete kort efter inuiternas rättsliga klagomål:

- Oxfam gjorde starka uttalanden om sambandet mellan klimatförändringar och mänskliga rättigheter.
- FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter, OHCHR (FN:s administration), och FN:s råd för mänskliga rättigheter – staternas gemensamma råd – har satt kränkningar av mänskliga rättigheter i samband med klimatförändringar. Rapporten bestod inte enbart av en faktasamling utan också av politiska ställningstaganden.
- Kivalina, ett litet inupiat-samhälle i Alaska har stämt Exxon Mobil Corp, åtta andra oljebolag, fjorton kraftbolag och ett kolbolag.

Trots att stämning en avvisades av rätten kvarstår att det var en kraftfull och modig handling som hjälper till att flytta fram frågorna till fronten av diskussionerna runt om i världen. Det kommer att kosta Kivalina 400 miljoner dollar att flytta samhället någon annans därför att deras kustlinje har förstörts.

- Republiken Maldiverna försökte att föra in en större förståelse för effekterna på mänskliga rättigheter på grund av klimatförändringarna i förhandlingarna om ett nytt klimatavtal. Deras agerande övertygade FN:s råd för mänskliga rättigheter att begära att FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter skulle ta fram en sådan rapport.
- EarthJustice, som tillsammans med andra hjälpte oss med vår inuit-skrivelse, lade fram en annan skrivelse till Interamerikanska kommissionen för mänskliga rättigheter där de argumenterar för »Tillgången till vatten«, Rätten till vatten, på ett snarligt sätt som i vår skrivelse och vi lyckades den gången att få Kommissionen att fatta ett tydligt beslut: »Kommissionen har också mottagit alarmerande uppgifter om redan allvarliga konsekvenser för mänskliga rättigheter orsakade av klimatförändringar som beror på mänsklig påverkan, särskilt i bergsområden där en betydande reducering av glaciärer och snölager samt stigande temperaturer minskar tillgången till vatten, drabbar matproduktionen och för med sig nya sjukdomar. Kommissionen kräver att staterna prioriterar mänskliga rättigheter i klimatförhandlingarna vid utformningen och tillämpningen av åtgärder som syftar till ett mildrande av och en anpassning till effekterna av klimatförändringar.«

Detta kan vara första gången som Kommissionen kommit med ett tydligt uttalande som kräver att staterna ska sätta mänskliga rättigheter i första rummet vid klimatförhandlingarna.

Nyligen undersökte samhället Nunavut vid floden Clyde, under ledning av sin borgmästare, ett människorättsbaserat sätt att stoppa ett anbud från ett konsortium av bolag som planerar att utföra seismiska undersökningar av Baffinöns östra kust, vilka mycket väl kan leda till olje- och gasutvinning i dessa vatten som är fyllda med marina däggdjur.

Alla dessa exempel har följt i spåren av inuiternas klagomål till Kommissionen och för mig är det uppenbart att detta »rättighetsbaserade arbetsätt« har medvind och är rätt sätt att tackla klimatförändringarna globalt.

Översättning: Leif Ericsson

Abdinoor Mohammed:

Ett upprop till EU.

Den afrikanske utvandrarens dilemma:

Ingenstans att stanna. Ingenstans att gå. (2009)

Afrika har börjat röra på sig. Dess destination är Europa. För hundratals år sedan såg Afrika européer på sina stränder. Det grep alla vapen som stod till buds för att hindra dem från att tränga in i kontinenten. Åh moder Afrika, vart har århundradena tagit vägen? Anklagar vi koloniserarna som kom och berövade dig din oskuld eller anklagar vi diktatorerna, krigsherrarna och de religiösa extremister som har våldtagit och än idag våldtar dig? Hur hjälper skuldbeläggande dig, kan man fråga sig. Läker det dina sår? Nej vågar jag påstå. Det är dags att betrakta saken med mänsklighetens ögon och försöka att rädda dig med en anda av kollektiv ansvarsfullhet utan att för den skull glömma att ställa dem som har berövat dig din oskuld inför rätta.

Varför utvandrar afrikanen?

Afrika är tveklöst en stor leverantör av naturresurser till den industrialiserade världen, trots att det inte uppfattar sig självt som så fullt integrerat i världshandeln och finansvärlden att det kan spela en större roll i den globala ekonomin. Lika sant är det faktum att den globala uppvärmningen som den beskrivs idag i forskningsrapporter har drivit Afrika än längre ut mot gränserna till fattigdom och nöd. Dess öknar växer och översvämningar förstör stora områden jordbruksmark, vilket skapar massflykt i många delar av kontinenten. Andra faktorer som bidrar till att afrikaner rycks upp med rötterna från sina hemländer är politiskt kaos, brist på demokrati, bristande respekt för mänskliga rättigheter och utbredd korrupktion för att nämna bara några få. Brist på politiskt engagemang har hållt salt i såren när Afrika idag vacklar under tunga skuldbördor som är svåra att klara räntebetalningarna på om inte fordringsägarna avskriver lånen.

Lägg därtill att Afrika är beroende av utländska varor för att klara sina dagliga behov på grund av brist på infrastruktur och industri. En typisk afrikan bär idag en japansk klocka och hans skjorta är gjord i Italien. Om du tittar på hans skor ska du se att det står »Made in France« på dem. Jeansen från Amerika är hans favoritutstyrsel. Varje slant han tjänar landar i en utländsk ficka och kommer tillbaka till honom i form av bistånd eller lån. De tidigare uppräknade faktorerna har lett till att afrikaner utvandrar till Väst. Särskilt till Europa på

Tal av Abdinoor Mohammed vid Mänskliga Rättighetsdagarna 2009

jakt efter bättre ekonomiska möjligheter, arbete och utbildning.

Hur ser hans liv ut i ett flyktingläger?

I många områden i Afrika råder det idag krig och utdragna inbördeskrig, och väpnade konflikter flammar upp mellan stammar och grupper knutna till olika religiösa riktningar som i fallet Somalia. Människor passerar gränser för att söka skydd i grannlandet i hopp om en trygg hamn. Om han har tur och om värdlandet följer internationella flyktingkonventioner placeras han i ett flyktingläger där han till sin olycka drabbas av stora umbäranden som brist på mat, dåliga sanitära missförhållanden, otrygghet osv. Fastän världen reagerar på flyktingkriser i utvecklingsländer med massiva interventioner svarar inte de humanitära insatserna mot behoven hos de behövande på grund av givarnas utmattning. Därför börjar flyktingarna att känna sig uppgivna, frusna och ruggiga i sitt skjul, en somalisk flykting i Kenya uttryckte det så här:

Om jag stannar inne i mitt skjul
känner jag mig obehagligt frusen
På marknaden i stan
där är allt dyrt
och jag har inte råd
Mina ömkliga fickor gråter
över priserna
Om jag ger mig iväg för att bara se mig om
Hinner olyckan upp mig
Polisen sätter handbojor på mig
Jag har inget Kipanda³⁷ eller ID
Jag är en fattig somalisk flykting
Min status skyddar mig inte
Om jag lyssnar till världsnyheter
förmedlar ljudvågorna chockerande händelser
rubrikerna talar om krig
förhandlarna i Somalia käftar med varandra
skjutandet börjar om igen

Ingen fred i hemlandet
Inget hopp i lägren i Kenya
En utväg är att utvandra

---

37 ID-kort på sawahili

Europa är i mina drömmar
Det är den bästa utvägen
Det bästa målet

Tänk er vad denna flykting skulle ta sig för om han inte hittar en lösning på sina problem! Han blir ett lätt byte för människosmugglare som kanske lockar honom med en farlig sjöresa eller till att ta ett flyg med förfalskade dokument för att undfly sin ohyggliga situation.

Vad kommer han att möta i Europa?

Men Europa har infört stränga immigrationslagar mot flyktingar och invandrare. Båtar med immigranter hejdas ute till havs och de som lyckas ta sig till stränderna i någon av länderna i Europa med livet i behåll möter svårigheter som att inte bli mottagen och att passhandlingarna inte accepteras. Han kommer att se sina drömma blekna bort i en avlägsen horisont av förtvivlan, och de kommer aldrig att förverkligas utan dunsta bort i vreden över upprepade avisningar. Och medan han lever i Europa papperslös stegras hans frustration och missnöje enormt. Medan han kämpar med »den långa väntans« ångest kommer han att försöka hitta ett jobb i hård konkurrens på Europas marknader och om han över huvud taget får ett kommer det att vara ett »svart jobb« med mindre betalt än vad han skulle tjänat om han inte hade varit papperslös. Om invandraren är en kvinna är situationen än värre eftersom kvinnor inte får lika mycket betalt som män.

Hur klarar han att bli integrerad?

Nästa allvarliga utmaning är att integreras. Vädret, maten, kulturen och hela livet i Europa är helt annorlunda än det han kände till i Afrika. Hur snabbt invandrare kan anpassa sig väl till ett nytt liv varierar från en grupp till en annan beroende på deras bakgrund, geografiska vistelse, religiösa tro, kultur, tradition, existens- och överlevnadsnormer etc. En del invandrare vill fortsätta att leva på samma sätt som de gjorde innan de kom till Europa. De vill tillämpa speciella sedvänjor och vanor som till exempel kvinnlig omskärelse vilket uppfattas som ett brott som kan ge fängelse i Europa.

Men ju mer en invandrare är beredd att integreras, ju bättre och lättare blir det för honom att karva ut en nisch för sig själv i sin nya omgivning. Men utan att gå i språkundervisning för invandrare kommer han inte att göra några märkbara framsteg när det gäller integration. Språket är det som knyter invandrare till resten av nationen. Det ökar möjligheterna att få arbete och förmågan att kommunicera och nätverka med andra. Men den energi som in-

vandraren behöver mobilisera för att lära sig kan sjunka ihop eller gå förlo-rad, ju längre han får vänta på besked från Migrationsverket. Hans situation förvärras om han får ett negativt besked. Då måste han revidera sina planer. Han kanske tillgriper att resa till ett annat land i Europa för att se om syste-met fungerar annorlunda där eller för att pröva sin lycka än en gång i ett annat land.

Trist nog blir resultatet oftast det samma. Fingeravtrycken förräder ho-nom. Dublinkonventionen kommer att tillämpas och föra honom tillbaka till det land där han först ansökte om asyl. Sedan kommer han att flytta mer och mer beroende på en rad faktorer naturligtvis. Han pendlar slumpmässigt från ett land till ett annat i jakten på dokument, ofta pressad av kärva ekonomiska villkor som tvingar honom till nedgångna trakter. Eftersom han har begrän-sad kontakt med den inhemska befolkningen är hans dagliga kontakter för det mesta andra invandrare med vilka han delar några etniska eller stammässiga band eller erfarenheter från sin hemska sjöresa till Europa. Deras samtal do-mineras i allt väsentligt av de tragiska upplevelser de blivit vittne till i lägren medan de ännu var kvar i Afrika. Några berättar om den brännande hettan i Sudans och Libyens öken och hur de överlevde med hjälp av en flaska urin från en babyflicka vars mamma tjänade lite pengar på affären. Andra berättar om skumraskaffärer på något provisoriskt hotell som de tagit in på medan de väntade på nästa båtlägenhet till Spanien. Några andra pratar om än mer av-skyvärda och onämnbara fador som de bevittnat på väg till Europa. Genom att dessa kretsar utgör hans huvudsakliga sociala kontakter isoleras en flykting på ett sätt från vad som händer runt honom i Europa. Han har begränsad tillgång till medierna på grund av sina bristfälliga språkkunskaper. Och i allmänhet hankar han sig fram med de små och ganska fragmentariska bitar av informa-tion som flyter upp på invandrarnas mötesplatser.

Vad ska han göra om inget land accepterar honom?

Om inget land erbjuder honom asyl kommer han att söka efter möjligheter att hanka sig fram i Europa eftersom han inte kan resa tillbaka till sitt hemland ef-tersom villkoren som han flydde från fortfarande är desamma där. Situationen förvärras dessutom av risken att deporteras eller att han förlorar den magra inkomst han får från det sociala. Det skulle försätta honom i en än svårare livs-situation. Än värre är att hans familj eller släktingar där hemma plågar honom med telefonsamtal och berättar skakande historier om hunger och krig och kräver att han omgående måste skicka hem hundratals dollar. Deras röster bryter ned telefonlinjerna lika effektivt som de upprör hans hjärta och själ. De kan inte förstå varför han fortfarande är arbetslös eftersom han kom till Eu-

ropa för så länge sedan. Han kommer att försöka övertyga dem men utan att lyckas, även om han överöser dem med alla fakta och realiteter som han upplevt sedan han kom till Europa. Den afrikanska invandraren finner sig sålunda än en gång mitt i ett annat dilemma: ingenstans att stanna, ingenstans att gå.

Sitt första dilemma när han ännu var kvar i Afrika hade han löst genom att resa till Europa men nu när han väl är där kan han inte se något hopp bortom horisonten. Eftersom han står inför samma situation som han gjorde i Afrika kommer han sannolikt att ta sin tillflykt till kriminalitet eller brottsrelaterad verksamhet. Han kanske nappar på ett erbjudande från vem som helst inklusive terrorister eller människosmugglare, knarklangare etc.

Om han lyckas att undkomma dessa smutsiga jobb kommer han sannolikt inte att undkomma en långsam död förövad av den tysta omärkliga mördaren bland invandrare i Europa: depression och tillhörande sjukdomar.

Rekommendation

Den afrikanska invandraren i Europa, särskilt somalier vars land har slitits i bitar av stam- och religionskrig, förtjänar att uppmärksammas av Europas myndigheter. Jag föreslår inte att alla gränser och vattenvägar skall öppnas och möjliggöra en flyktinvåg till Europa, men som afrikansk invandrare själv, som vänligen har getts tillåtelse att stanna i Sverige av humanitära skäl, har jag i min roll som författare och aktivist för mänskliga rättigheter ett moraliskt ansvar att belysa den afrikanska invandrarens dilemma i Europa. Jag vädjar till EU, särskilt till Sverige som för närvarande är ordförande för Europeiska Unionen, att öka ansträngningarna att skapa genomförbara lösningar för att öka invandringen från Afrika och likaså livsdugliga villkor för afrikanska invandrare till Europa.

Tillagd berättelse augusti 2014

DNA-tester har förnekat Fatima att få återförenas med sin make. De har inga gemensamma barn, vilket i Sverige är det enda sättet att bevisa att ett somaliskt par är gifta. Deras äktenskapsbevis betraktas som ogiltigt, eftersom det inte har utfärdats av en erkänd somalisk myndighet. Trots att han har adopterat hennes barn från ett tidigare äktenskap, och fastän barnen uppfattar honom som deras far är Fatima oförmögen att återförenas med sin make här i Sverige. Hon lever med fara för hans liv eftersom han bor i den krigsdrabbade staden Mogadishu där al-Shabaabmilisen har dödat närmare hundra människor bara under månaden ramadan. Än mer smärtsamt är att barnen som anlände till Växjö för ett år sedan inte kan koncentrera sig och tappar fokus på skolan. Deras fråga »Var är pappa?» kan Fatima inte besvara. Inte heller deras

lärare kan besvara den frågan som barnen ställer gång på gång. För barnen är han den enda man de känner som sin far eftersom han adopterade dem när de ännu var i späda ålder.

Tack
Abdi-Noor Mohamed
Mobile Museum
Integration TV
Växjö, Sweden

Översättning: Leif Ericsson